De balenkraai. Kroniek uit Oudnederlands Guinea

Aad Nuis

bron
Aad Nuis, *De balenkraai. Kroniek uit Oudnederlands Guinea*. J.M. Meulenhoff, Amsterdam 1967

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/nuis001bale01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

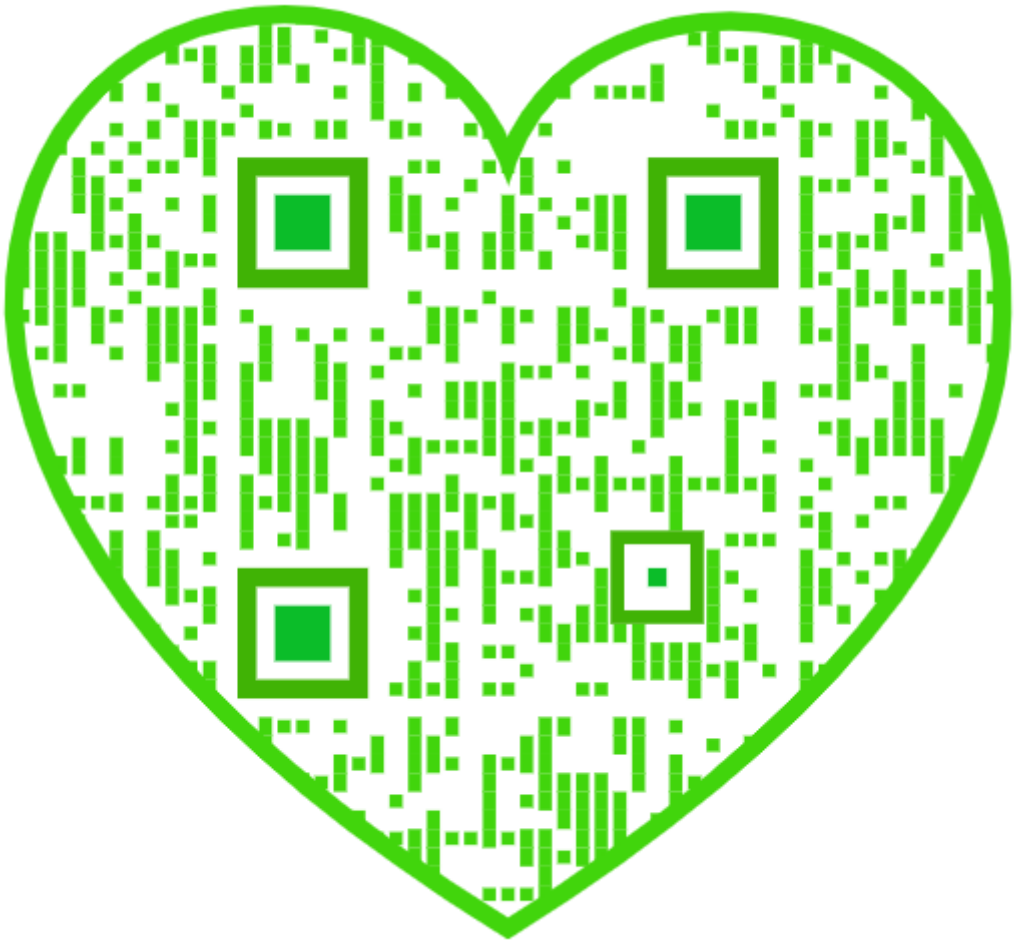

1
Versterkingen

Nederlands laatste koloniale oorlogje, dat begon en eindigde in 1962, was al aan het eind van het jaar vergeten. Links was machteloos gebleken tegen rechts, rechts tegen de wereld. Niemand werd graag herinnerd aan de pijnlijke politieke werkelijkheid die even zichtbaar was geworden. Waarom zou men ook? Alles was ten slotte met een sisser afgelopen. De betrekkingen met Indonesië gingen verrassend snel de goede kant op. De kranten die het venijnigst de schurkachtigheid van Soekarno aan de kaak hadden gesteld, publiceerden exclusieve interviews waarin zijn charmante glimlach breed werd uitgemeten. De papoea's, ook de vooraanstaande, leken zich opmerkelijk goed bij de nieuwe situatie aan te passen. Een handjevol Nederlanders zat met een afgebroken loopbaan, maar speciale kundigheid voor ontwikkelingslanden is overal in trek, en de gouverneur werd burgemeester van Ede - ook een bosrijk gebied met veel militairen. En de slachtoffers? Er waren soldaten gesneuveld, dat was waar, maar het waren er niet veel. Ongelukken gebeuren overal. In Nederland was dat jaar een dronken chauffeur op een kolonne soldaten ingereden, en dat had bijna evenveel slachtoffers gekost. Dat minister Luns was aangebleven terwijl de dronken chauffeur de gevangenis was ingegaan, bleef vreemd, maar succesvolle politici hebben

nog wel erger dingen op hun geweten gehad. De Nieuw-Guinea-kwestie was dood en begraven.

Inmiddels had ik dit onbetekenende staartje van een slepende zaak gevoelig tegen mijn hoofd gekregen: in april '62 was ik als dienstplichtig militair op de Zuiderkruis gezet en naar Sorong gebracht.

Een jaar tevoren was ik in dienst gegaan. Ik was toen zevenentwintig, niet zo jong meer voor een recruut, en ik had er nogal tegenop gezien. Maar de aanpassing viel mee. Ik deed wat van mij verwacht werd, al was het vervelend en al ging de tijd verschrikkelijk langzaam. Ik kwam in een opleiding, maar voor een administratieve baan, zodat ik niet actief hoefde deel te nemen aan het gekanker en gecommandeer, terwijl ik aan de grofste vormen ervan ook niet onderworpen was. Er viel veel te leren, want ik merkte dat ik van de variëteiten en eigenaardigheden van Nederlanders eigenlijk minder wist dan van de bevolking van het Westindische eiland waar ik een paar jaar als socioloog had gewerkt. Het mengsel van holle flinkheid, pestkopperij en mannenlucht werd wel steeds drukkender, maar ik beschermde me er tegen door mezelf te zien als een onderzoeker bij een vreemde volksstam, of als de gematigd komische figuur die ik opvoerde in mijn verhalen in het vrije weekeinde.

Zo zat ik in het begin van 1962 in een verwaaid barakkenkamp bij Den Helder, als korpsadministrateur bij een afdeling luchtdoelartillerie. Ik wist toen nog niet dat dat onderdeel, en trouwens de hele territoriale luchtdoelartillerie, twee jaar later wegens nuttelоosheid zou worden opgeheven. Het nieuws van de Slag in de Etnabaai, waar een Nederlands oorlogsschip een overwinning had behaald op een paar veredelde roeiboten van de Indonesiërs, werd er in de officiersmess met gemengde gevoelens ontvangen. Een pro-

gressief journalist schreef in zijn krant dat hij zijn vaderlandse hart even sneller had voelen kloppen, maar hier werd zorgelijk gekeken. Voor officieren is vechten minder aantrekkelijk dan inspecteren. Overigens was men het er over eens dat ploppers gemene flikkers waren, papoea's daarentegen voortreffelijke junglevechters. Steeds meer herinneringen werden opgehaald aan de tijd in Indonesië. Het waren trieste, soms gruwelijke verhalen, verteld met gepaste ernst - maar vaak toch ook met glinsterende ogen. Voor sommigen was het de tijd van hun leven geweest.

Ik voelde me meer geïsoleerd dan gewoonlijk, maar de zaak waar het om ging kon ik niet ernstig opnemen. Dat de overdracht van Nieuw Guinea aan Indonesië niet alleen onvermijdelijk was, maar ook verreweg het beste voor alle betrokken partijen, de papoea's incluis, stond voor mij al jaren vast. Papoea's leken ongetwijfeld meer op Ambonnezen dan op Groningers, wat men ook van hun etnische uitzonderlijkheid beweren mocht, en onafhankelijkheid voor een paar honderdduizend voor de helft nog niet ontdekte mensen in het achterlijkste, moeilijkst ontwikkelbare land van de wereld leek te gek om los te lopen. Het was een opinie die in dit gezelschap niet erg populair was, want de stemming werd erdoor bedorven en tegenargumenten waren er eigenlijk niet. Maar de regering en de volksvertegenwoordiging, die wisten hoe de feiten lagen, zouden wel wijzer zijn en geen oorlog riskeren voor zo'n idiote zaak, dacht ik. Het leek wel anders, maar dat moest gezichtsbedrog zijn. In de tijd van de Indonesische kwestie was er een excuus geweest voor de Nederlandse politiek, want toen was de ontwikkeling in Azië en Afrika nog niet zo zonneklaar geweest. Nu zou oorlogvoeren om Nieuw Guinea een archaïsme zijn waar ik zelfs minister Luns niet voor aanzag. Nederland was

ten slotte een redelijk land.

Toen er geruchten gingen lopen over troepenschepen in plaats van de vliegtuigen die al elke week naar Nieuw Guinea vlogen met mariniers in burger, werd ik ongerust. De regeringspolitiek leek nu wel erg dom en gevaarlijk te worden. Ik maakte me nijdig, maar nog steeds om een zaak die vooral anderen aanging. Dat ik er, in mijn uithoek in Den Helder, zelf bij betrokken zou kunnen raken, was nog niet tot mij doorgedrongen. En ik was stomverbaasd toen mij, op een druilerige morgen aan het eind van maart, plechtig werd meegedeeld dat ik was overgeplaatst naar een afdeling die binnen enkele weken naar Nieuw Guinea zou vertrekken.

Binnen een paar uur moest ik mijn kas overgedragen hebben en mijn spullen ingepakt. Dan zou er een drietonner komen om mij naar mijn afdeling in Breda te brengen. Juist nu bleek er een tekort te zijn van twee cent, waar ik lange tijd met grote concentratie naar speurde. In de plotselinge wanorde van mijn kantoortje kwamen één voor één mensen afscheid nemen, een beetje op de tenen, alsof ik een zieke was. Uit angst voor het boze oog was dat, want er bestond kans dat er nog meer zouden worden aangewezen.

De haast bleek onnodig. De drietonner liet op zich wachten van 's middags twaalf tot 's nachts twaalf uur. Het was een vrijdagmiddag, mijn verlof ging erbij inschieten. Dat hinderde me voorlopig het meest. Om elf uur ging ik naar bed, doodmoe van het nietsdoen. Een uur later sjokte ik slaperig en volledig bepakt naar de eindelijk gearriveerde vrachtauto, maar de chauffeur bleek zo uitgeput dat hij onmogelijk meteen weer rijden kon. Terug naar bed dus. Daarin trof ik mijn overbuurman, een luchtmachtluitenant, die zich inmiddels van mijn geriefelijke eenpersoonskamertje

meester had gemaakt. Hij verdween weer schielijk met zijn spullen, verwarde excuses mompelend, als een grafschenner die betrapt is door een spook. Een paar uur later, in het eerste morgenlicht, reed ik verkleumd en rammelend door slapende dorpen en probeerde de chauffeur door praten wakker te houden. Tegenstrijdige gedachtenflarden dreven door mijn hoofd: snijdende opmerkingen aan het adres van minister Luns; de unieke gelegenheid om oerbos en papoea's te bekijken; schrikbeelden van erg grote en giftige jachtspinnen; dat het daar niet zo verrekt koud zou zijn als in deze auto; het goede recht van de Indonesiërs, en hoe het zou zijn om op mensen te schieten; jongensachtige opwinding om het echte soldaatje spelen, in mijn serieuze drietonner; en dat ik eigenlijk zou moeten dienstweigeren.

In de kazerne waar ik aankwam was de chaos nog groter dan in mijn hoofd. Een eilandje van mobilisatie in een vredige stad. Binnen het hek dacht iedereen aan oorlog, erbuiten geen mens. Voor wie even uit zijn beslommeringen opdook en naar de kalme voorbijgangers keek, de sfeer van een kwade droom.

Ik kende hier niemand. De commandant bij wie ik me moest melden, verscheen even, wuifde dat ik maar ergens moest beginnen en verdween weer in een kluwen van adjudanten en rinkelende telefoons. Mijn voorganger bleek gelukkig een man die niet uit zijn evenwicht te brengen was. Hij zat ontspannen niets te doen in een kantoor waar de vloer vol lag met stapels te behandelen documenten. ‘Neem eerst maar eens verlof’, zei hij. ‘Hier is het toch een gekkenhuis’.

Toen ik die zaterdagavond thuis kwam was het huis vol vrienden, verontwaardigd over de troepenzendingen en be-

gaan met mij die mee moest. Glazig van moeheid luisterde ik naar hun plannen en adviezen. In de loop van die avond en de volgende dagen - de twee weken die ik nog had vóór de inscheping zijn in mijn herinnering ineengeschoven tot één grote, verhitte discussiebijeenkomst - wentelde en keerde ik eindeloos de vraag wat me te doen stond.

Als ik niet mee wou, kon ik twee dingen doen: een herkeuring forceren door hongerstaking of simuleren, of dienstweigeren. Over de eerste mogelijkheid kreeg ik de hele serie succesverhalen te horen die veel mensen voor dergelijke gelegenheden bij de hand hebben. Ik zag er niets in. Zoiets lukt geloof ik alleen als je niet alleen redelijke bezwaren hebt, maar bovendien een concreet, irrationeel gevoel van angst en afkeer, dat alles in je doet steigeren, afgezien van alle argumenten. Het hoeft maar een heel klein angstje te zijn, als het maar concreet is. Als eerstejaarsstudent heb ik me na een dag aan de groentijd onttrokken omdat ik het een onwaardig gedoe vond, maar ik had het zeker afgelegd tegen de slimme praters die op me werden afgestuurd, als ik niet de zorgvuldig verzwegen overtuiging had opgedaan dat mijn hoofd een afzichtelijke ribbel zou vertonen als ik werd kaalgeschoren. Ik had het nooit eerder gemerkt, maar nu kon ik het duidelijk voelen als ik door mijn haar streek. Toen de beslissing eenmaal was gevallen verdween de ribbel weer. Deze keer lukte het niet, al probeerde ik me ook nog zo levendig zo'n grote rotspin in mijn slaapzak voor te stellen. De reis op zichzelf trok me zelfs aan, mijn afkeer van de dienst zat niet diep genoeg, en het risico dat ik zou moeten doodschieten of doodgeschoten zou worden leek voor een schrijfsoldaat wel wat erg vergezocht. Achteraf bleek trouwens dat een poging om afgekeurd te worden weinig kans van slagen zou hebben gehad. Een kwijnend honger-

gezicht zou in de opwinding voor het vertrek door niemand zijn opgemerkt, en de legerdokters waren, na een stroom van afkeuringen de eerste paar dagen, plotseling griezelig mild geworden in hun oordeel over tropengeschiktheid. Er was een beroepsonderofficier die in de Indonesië-tijd keer op keer voor tropendienst was afgekeurd, en die nog kort geleden hemel en aarde had moeten bewegen om niet helemaal te worden ontslagen op medische gronden. De morgen dat ik hem voor het eerst ontmoette, had hij dan ook net gehoord dat hij niet mee mocht met zijn onderdeel. Hij was er niet blij om, want hij liet weliswaar niet graag zijn gezin in de steek, maar hij was een avontuurlijk mens en hij wilde liever geen kneusje zijn. Diezelfde middag was hij helemaal opgeklaard: hij was alsnog goedgekeurd, telefonisch, vanuit Den Haag. Hij liep met de borst vooruit, alsof hij werkelijk geloofde dat de verre Haagse dokters op wonderbaarlijke wijze zijn conditie verbeterd hadden. Ik moet erbij zeggen dat hij in Sorong een van de gezondste mensen van het onderdeel leek.

Afgekeurd zou ik dus niet worden. Dienstweigeren dan? Daar voelde ik meer voor, maar het was een hele stap. Een beroep op de dienstweigeringswet kon ik moeilijk doen, want daarvoor moest je principieel bezwaar maken tegen het militaire bedrijf als zodanig, en ik wilde alleen maar niet meedoen aan een zelfverdedigingsexpeditie naar de stille zuidzee. Een dergelijk bezwaar achtte de wet onzinnig, en dus dreigde de gevangenis. Een jaar minstens, werd mij verzekerd. En echt oorlog was het nog niet. Het VN-bemiddelingsplan van Bunker was niet aanvaard door de regering, maar toch ook niet verworpen, en alle ingewijden die ik sprak dachten dat het allemaal wel zou overwaaien. Je had kans dat ik nog in de cel zou zitten als Soekarno in Den

Haag op bezoek kwam.

Het kwam erop neer dat ik meeging. Gelukkig kon ik door een toeval toch iets doen, een gebaar dat op zichzelf weinig betekende, maar dat wel goed was voor mijn gedeukte zelfgevoel. Ik was vaandrig, maar vanwege Nieuw Guinea moest ik luitenant worden en dus beëdigd als officier. Een eed kun je weigeren. Natuurlijk zou ik toch mee moeten, maar ze konden me hoogstens degraderen, en de pest in hebben. Verder nam ik me in stilte voor, als ik toch naar Nieuw Guinea moest, te zorgen voor een betere nieuwsvoorziening dan de opgewekte excursieverslagjes die in die tijd door de journalisten daar geproduceerd werden. Zo kon ik misschien nog iets doen voor de goede zaak.

Ik was toen erg tevreden met die oplossing, ik vond die eedweigering zelfs tamelijk flink van mezelf. Achteraf weet ik niet zeker meer of echt dienstweigeren niet beter zou zijn geweest. Ik stond ten slotte op het begin van een hellend vlak, en dat de helling in dit geval niet langer bleek, was te danken aan mijn goede gesternte, maar viel in mijn zo bijzonder verstandige overwegingen toch eigenlijk niet te voorzien.

Hoe zou de militaire overheid, een hardhandige bureaucratie ten slotte en op dit moment al bijzonder lichtgeraakt, reageren op mijn eedweigering? Ik had er geen idee van, en ik had van geen enkel geval gehoord dat er op leek. Toen ik op de beslissende dag door het kazernehek stapte, had ik het gevoel dat er een vaag onheil op me zat te wachten in het gore gebouw. Het viel erg mee. Het moeilijkst was eigenlijk telkens weer het moment waarop de joviale glimlach tegen de jonge collega bestierf op de lippen van de verschillende officieren die mijn verklaring moesten aanhoren en

doorgeven. Ten slotte was er een plechtig onderhoud met de kolonel die mij kwam beëdigen en de overste die mijn commandant was. De kolonel was een rechtschapen calvinist, die andermans koppigheid respecteerde en in zijn hart eigenlijk wel mooi vond, al voelde hij niets voor mijn rode ideeën. De overste, jurist en katholiek, had minder gevoel voor de Luther-te-Worms-situatie. Voor hem was het ook het meest lastig, hij zou in Nieuw Guinea met mij opgescheept zitten. Hij probeerde het met debatershandigheid, maar legde zich ten slotte neer bij de oprechte krankzinnigheid van mijn 'Aziatisch' standpunt. Ik werd 'ontheven van mijn functie en belast met de tijdelijke waarneming ervan' en bleef mijn stippen dragen, tot het einde van mijn diensttijd: de enige vaandrig in heel Nieuw Guinea. Bij de soldaten ging het vage verhaal dat ik 'een geintje had uitgehaald', wat me voor een administrateur een nogal ruige reputatie bezorgde. Last heb ik van mijn weigering eigenlijk nooit gekregen; wel gaf het me een gevoel van opluchting, dat mijn laatste dagen in Holland opvrolijkte.

Heel wat dienstplichtigen hadden radicaler dan ik gereageerd op het bericht van hun uitzending. Op de Zuiderkruis was een onderdeel waarvan tien procent - zeventien man - was weggebleven na het inschepingsverlof. Op drie na waren ze voor het schip vertrok al weer op komen dagen of teruggevonden. Bij de andere onderdelen was het niet veel minder, al werd er zelfs aan boord zorgvuldig over gezwegen. Echte, volgehouden dienstweigering kwam weinig voor. Bij de meesten was het een primaire reactie van paniek en weerzin, die geen stand hield tegen het nuchter afwegen van de gevolgen. Zelfs onder gewone omstandigheden komt het vrij vaak voor dat een soldaat een paar dagen 'onwettig afwezig' is. Zo iemand loopt weg omdat hij de narigheid niet meer

aan kan, in een soort bewustzijnsvernauwing. Een plan heeft hij niet, en bijna altijd hebben de marechaussees hem binnen twee dagen te pakken. Het enige principiële dienstweigeringsgeval waarvan ik gehoord heb, was dat van Dries Brunia, een jongen die al met gewetensbezwaren tegen de dienst had rondgelopen - hij was anarchistisch gezind - maar die pas door Nieuw Guinea tot weigeren kwam. In de cel stelde hij een verklaring van zijn standpunt op, die later als brochure door zijn advocaat is uitgegeven. De commissie voor het onderzoek van gewetensbezwaren wees zijn beroep af. Hij kreeg een jaar gevangenisstraf.

Voor een merkwaardig intermezzo in de drukte van de laatste dagen van mijn verlof zorgde de cabaretier V.d.M., volgens sommigen een uitstekend tekstschrijver. Het schetsje voor twee heren dat hij die middag helemaal alleen voor mijn plezier improviseerde, was inderdaad niet slecht. Ik had hem nooit ontmoet, maar hij had me over de telefoon dringend om een afspraak gevraagd, in een café, want hij had een gewichtige zaak met me te bespreken. Toen hij tegenover me zat, had hij moeite om met zijn voorstel voor de dag te komen. Hij praatte verward en op gedempte toon. Er moest, vond hij, nodig iets gedaan worden om het Nederlandse volk in beweging te krijgen. Wij tweeën moesten daarbij samenwerken. Als ik zou dienstweigeren, dan zou hij me de namen geven van journalisten die het in de krant konden zetten en er een rel van maken. Nu kende ik ook wel een paar journalisten, zelf schreef ik in die tijd voor Vrij Nederland. Ook afgezien daarvan leek het karwei me nogal ongelijk verdeeld, maar ik dankte hem voor zijn bereidwilligheid en vroeg hem of hij, als hij zo warm liep voor de zaak, niet wat handtekeningen wilde verzamelen voor het petitionnement, dat toen juist georganiseerd was door de Partij van de Ar-

beid. Ik liep met een bos formulieren in mijn zak, er konden tien namen op een formulier. Hoeveel wilde hij er hebben? Zijn blik vloog naar zijn horloge. Ai, nu was het tóch weer te laat geworden. Hij wilde graag helpen, maar hij zat helaas absoluut veel te slecht in zijn tijd. Met afwerende gebaren verdween hij in de draaideur.

Het Nederlandse volk kwam niet erg in beweging. De Partij van de Arbeid ging eindelijk in de oppositie - veel te laat - en de antirevolutionairen begonnen te aarzelen, waarschijnlijk onder invloed van verstandige zendingsmensen in Nieuw Guinea zelf. Jongeren in alle partijen protesteerden, maar de regering en de grote meerderheid van het parlement gingen rustig door, gesteund door het schreeuwerigste deel van de pers, dat enthousiast de oorlogstrom roerde. Onze notabelen zagen over het algemeen niet veel heil in de regeringspolitiek, maar mompelden zachtjes of hielden hun mond. Een paar vrienden begonnen een opbelactie onder hoogleraren en andere autoriteiten. De meeste heren waren het zeker met de hoofdstrekking van hun manifest eens, maar men moest begrijpen dat in hun positie... Uitvoerige excuses, geen toezeggingen. Een hoogleraar, een overigens progressief en verstandig man, beperkte zich tot de opmerking dat het hem speet, maar dat het smoel van Soekarno hem nu eenmaal niet aanstond. De organisatoren, een paar jaar eerder, van de klacht der zeventig Leidse professoren over de langdurigheid van de kabinetscrisis, moeten het heel wat makkelijker hebben gehad, maar dát was natuurlijk een werkelijk belangrijke kwestie.

Gedeeltelijk zal het aan leeftijd hebben gelegen: oud zeer bij een generatie die al een leidende rol had gespeeld tijdens de Indonesische kwestie. Maar vooral leden de gevestigde deskundigen aan nette-mensen-afkeer van uitdrukkelijk

verzet tegen de overheid en tegen een publieke opinie die met de term landverrader klaar stond, en aan hun zorg voor de carrière. Het waren enkelingen die helder en zonder omhaal schreven waar het op stond: Röling, Duynstee, Gomperts, Hofland, Poll, misschien nog tien anderen. De kwasideskundige Lunshof kreeg op zijn oorlogshitserij in Elsevier van het publiek aanzienlijk meer bijvalsbetuigingen.

Zo kwam de avond waarop mijn colonne uit Breda naar Hoek van Holland vertrok, met een omweg door het halve land, want bij geheime operaties moet de vijand om de tuin worden geleid, ook al is hij nog ver weg. Daar lag de Zuiderkruis, in neonlicht en met meer militaire politie eromheen dan ik wist dat Nederland rijk was. 's Morgens vertrok het schip, nagekeken door een kleumerig troepje verwanten, met één kleine Nederlandse vlag aan een lange stok erboven. Een beetje apart stonden twee mannen in burger tussen de uniformen. Minister Visser, een goedige Haagse meneer, aan wie je kon zien dat hij het óók donders vervelend vond allemaal, en dan zo vroeg in de morgen. Staatssecretaris Calmeyer, lang, zwart en recht, een man die het best tot zijn recht gekomen zou zijn met een spitse hoed, een lange mantel en schoenen met gespen, zoals rechtzinnige dominees in de zeventiende eeuw droegen. Twee vertegenwoordigers van het beste in onze natie; voor mij konden ze doodvallen.

2
Troepenschip

In de eerste dagen op de Zuiderkruis verdronken alle overwegingen en indrukken in de zeeziekte, want het stormde op de Atlantische Oceaan. Ik kon het nog net aan, maar dat vergde al mijn energie, en grote behoedzaamheid bij het eten. Eén keer ben ik gevlucht uit het smoorhete eetzaaltje, waar ik te lang had aangekeken tegen een converserende overste en een bloemenvaasje waarin de tulpen zich afwisselend strekten en tot op de tafel bogen. De soldatenverblijven, dieper in het schip, waren één grote, stinkende ziekenboeg, en aan de railing was het de hele dag vol. Op de vijfde dag was het voorbij: de zee bleef glad tot aan het eind van de reis. Ruim een maand dreven we door de stilte. Er viel niets te doen, iedereen had ruimschoots de tijd om zich te concentreren op het eigen innerlijk en de eigen zorgen. Het resultaat was niet erg opwekkend.

De Zuiderkruis was in de Indonesische tijd een echt troepenschip geweest, maar nu was het goddank verbouwd tot emigrantenschip, zodat zelfs de soldaten het redelijk comfortabel hadden. Wel was het erg vol, en alles werd gecompliceerd door de strenge scheiding die gehandhaafd werd tussen officieren, onderofficieren en manschappen, op een schip dat maar op één klasse berekend was. Voor niemand was dat prettig, zelfs voor de officieren niet; die moesten eten in het

schrijfkamertje en zaten verder met z'n vijftigen opeengepakt in een rooksalonnetje en op een miniem stukje dek. Je kon daar natuurlijk wel buiten komen, maar dan liep je in een kring van ijzig wantrouwen. Ik trok me meestal weer gauw terug op het officiersterrein, waar ik tenminste duidelijk de laagste in rang was, een soort aanhangsel. Dat was meer in overeenstemming met mijn zelfgevoel. Maar overal was de kefferige militaire sfeer, en overal werd je omringd door achthonderdnegenenveertig uniformen. Overigens ging onder bijna elk achthonderdvijftigste uniform een zuchtende burger schuil.

Een uniform is een gek ding. De suggestie die ervan uitgaat is sterk, zowel voor wie er een hekel aan heeft als voor wie ervan houdt. Kort voor mijn vertrek was ik een zaaltje binnengelopen van Krasnapolsky, waar net een protestvergadering tegen de troepenzendingen gehouden was. De deelnemers stonden nog in groepjes met elkaar te praten. Ik kwam net van het station en had mijn zondagse militaire pak nog aan. Een paar H-bomspeldjesdragers weken geschokt opzij, verder werd ik nadrukkelijk genegeerd. Vijandige blikken prikten in mijn rug. Toch hadden ze kunnen bedenken dat ik wel een sympathisant zou zijn, want wat moest ik daar anders. Dat ik, ondanks mijn officiersuiterlijk, één van de dienstplichtige slachtoffers van Luns was waar ze net zoveel roerende woorden over hadden aangehoord, kwam geen moment bij hun op. Hun reactie was een reflex: ze zagen niet iemand, maar een klein stukje helse machine.

Het oproepen van dat gezichtsbedrog is natuurlijk de bedoeling van het uniform. Het is een van de belangrijkste hulpmiddelen bij het in stand houden van de merkwaardige subcultuur die een leger is. De bedoeling van een leger is het georganiseerd vermoorden van vreemden, een doel dat in-

gaat tegen de alledaagse beschavingsnormen. Daarom moeten nieuwelingen grondig worden aangepakt: ze moeten, tijdelijk althans, van hun normenstelsel en hun gevoel van eigenwaarde worden ontdaan, en vervolgens voorzien van nieuwe waarden en een nieuwe waardigheid, star maar overzichtelijk. Daar wordt ten minste naar gestreefd; het lukt wel niet erg, maar de meeste legers leren hun vak ook pas goed in de praktijk van de oorlog. Bij het kleinkrijgen van de rekruut speelt, behalve de exercitie en het 'je hebt niet te denken, hier wordt voor je gedacht', het grauwe pakje dat voor iedereen hetzelfde is een grote rol. 'Wacht maar tot je in dienst komt', zegt de stram geworden, jaloerse volwassene tegen de slungelende tiener, met de hoerakleren als onafhankelijkheidsverklaring aan zijn lijf, en hij denkt daarbij aan de 'houding' - dat curieuze symbool van verstarring, dat bij de vijand op slaafsheid, bij de eigen partij op fierheid wijst - en aan dat pakje.

Het verzet van de soldaten tegen het uniform is vaak half onbewust, maar niet voor niets wordt bij elke inspectie gekankerd over losse knopen, ongepoetste schoenen en slechte broekvouwen. De overtredingen worden onweerstaanbaar begaan, ook door jongens die zich in burger oppoetsen zoals bijna geen volwassene doet. Veel helpt het niet: de soldaat die in de trein zijn das lostrekt en zijn jasje in het rek mikt, voelt zich daardoor niet minder een getekende.

Ook het opbouwen van de nieuwe krijgsmanswaardigheid moet gebeuren met behulp van het uniform. Bij gewone soldaten werkt dat in Nederland niet. De bepaling dat soldaten tijdens hun verlof uniform moeten dragen wordt door iedereen overtreden. Een losse soldaat in uniform zie je alleen in de trein, als hij op weg is naar huis. Iets anders is het met de strepen, de sterren en de balken. Wie het eenmaal een

eindje heeft gebracht in de hiërarchie, moet sterk in de schoenen staan om niet te gaan geloven in de bijzondere kwaliteiten die de eigen groene buitenkant vermeldt. Voor heel wat luitenant gemaakte HBS-ers is het afzwaaien een pijnlijke terugval. Een kapitein leeft in twee werelden. In de ene is hij een despoot, vrezend voor de kolonel maar verschrikkelijk voor de sergeant, een onderaartsengel van Michaël; in de andere is hij een zorgelijke ambtenaar op een fiets, die moeite heeft de eindjes aan elkaar te knopen. Begrijpelijk dat hij zoveel mogelijk in de eerste wereld vlucht.

De eerste tijd op de Zuiderkruis trapte ik ook in de val van het uniform. De officieren en de onderofficieren om me heen, van wie ik niemand kende, beschouwde ik als dezelfde wakkere borsten die Lunshof in hen zag, alleen vond hij dat prachtig en ik ellendig. In mijn machteloze woede, afgesneden van de buitenwereld, was ik bereid aan te nemen dat ik terecht was gekomen in een homogene troep vechtjassen, en dat het Nederlandse volk in grote meerderheid in een stompzinnige oorlogsroes was geraakt. Ik voelde me onder de vijand, in een idiote vermomming waar iedereen doorheen moest kunnen zien.

Bij het Panamakanaal waren er moeilijkheden; we mochten er niet door in uniform, iedereen moest zich gaan omkleden. Plotseling een schip vol opgeschoten jongens en jeugdleiders met fototoestellen. In de Stille Oceaan was het natuurlijk weer uniform, maar 's middags zwembroek vanwege de hitte. De ban was gebroken. De achthonderdvijftig vormden een mengelmoes van Nederlanders: martiale opsnijders en bezorgde huisvaders, luidruchtige, stille, domme en slimme jongens. Gewoon mensen, maar geen ‘gewone mensen’, want die bestaan niet. De oninteressante, vertrouwde saaiheid die daarmee wordt uitgedrukt, is een laagje dat alleen

in de dagelijkse routine op zijn plaats blijft. In onverwachte, raadselachtige situaties, zoals die waarin wij ons bevonden, worden mensen vreemde raadsels, ook voor zichzelf. Toen ik eenmaal om me heen begon te kijken, smolten tegelijk met de uniformen ook de gewoonheidslaagjes weg.

We waren vertrokken op een moment waarop het volstrekt onduidelijk was of we bij onze aankomst zes weken later in een oorlog terecht zouden komen of in een gebied waarvan de overdracht al zou zijn beklonken; er was zelfs nog een mogelijkheid dat het schip halverwege zou worden teruggeroepen. De crisis was zo vlug opgekomen dat de meesten aan boord tot kort voor hun vertrek, net als de meeste Nederlanders, nooit één gedachte aan het hele Nieuwe Guinea hadden gewijd. Zelfs de flinkste houwdegens konden weinig enthousiasme opbrengen voor onze verdedigende taak; het belang van de papoea's maakte ook op dit slag mensen weinig indruk. Natuurlijk hielden de echte militairen zich wel overeind aan hun plicht van gehoorzaamheid aan het wettig gezag - geen woorden, maar daden - maar ze zouden daar pas goed steun aan gehad hebben als hun een echte oorlog was beloofd, met de zekerheid dat ze niet, zoals vroeger in Indonesië, door het wettig gezag in de steek zouden worden gelaten. Wat de gewone soldaten het meest dwars zat, was niet de angst voor het vechten, de jungle en het moeras, maar dat ze geen overtuigende, eenvoudige rechtvaardiging te horen kregen voor dat vechten. Alleen voor beroepsmilitairen, en dan nog niet eens alle, lijkt plichtsbesef voldoende voor het doorbreken van de gewoonte om mensen niet dood te maken. Slechts een handjevol was zich, met onder ernst verborgen blijde verwachting, kalm en probleemloos aan het voorbereiden op de oorlogstaak: de jongeren met het ware soldatenbloed.

Wat de mensen aan boord kwelde, was dus niet zozeer de dreiging die boven hun hoofd hing, maar het gevoel dat ze niet wisten wat ze van hun situatie moesten denken. Die onzekerheid is voor de meesten een van de ergste dingen die kunnen gebeuren. Op de Zuiderkruis werd krampachtig gezocht naar zekerheid, en er werd geloof gehecht aan wilde geruchten en nog wildere theorieën. De enige nieuwsbron aan boord was de dagelijkse scheepskrant, een stencil dat op de radioberichten was gebaseerd - goed, maar erg beknopt. Al gauw kwamen daar geruchten bij, die gretig werden doorverteld, al kon natuurlijk niemand meer weten dan de radio. Maar soldaten hebben altijd het gevoel dat er dingen voor ze verborgen worden gehouden, en dat vergrootte de goedgelovigheid. De kern van een gerucht was meestal een opgevangen en halfbegrepen flard van een uitzending, of gewoon een veronderstelling. Er waren ook grappenmakers die een verhaal vertelden om te zien hoe vlug dat het schip rond was. Heel vlug meestal, en dan kwam het van vijf, zes kanten tegelijk terug, in uiteenlopende versies. Mensen vertelden het door om het zelf beter te kunnen geloven. Het kwam wel voor dat iemand die zelf met opzet een gerucht gestart had, zich ten slotte liet overtuigen dat hij toevallig de waarheid had verzonnen.

De eerste geruchtengolf was optimistisch. De Wereldomroep moest gezegd hebben dat de Waterman en de Grote Beer, die na ons zouden vertrekken, niet meer zouden uitvaren; binnen enkele dagen zou ons schip zeker opdracht krijgen terug te keren. Een soldaat die ik helemaal niet kende, hield me in een gang staande om me te verzekeren dat hij net uit de hut van de marconist kwam, waar hij met eigen oren over de radio had gehoord dat Amerika het Panamakanaal voor ons had gesloten. Hij zag eruit of hij zijn eigen verhaal op-

recht geloofde, maar waar was het niet.

Op de Stille Oceaan verstilden de optimisten. De geruchten werden heel anders: zeshonderd Indonesische parachutisten geland bij Fak-Fak, zoveel hier, zoveel daar. Dat bleek dan volgens de scheepskrant van de volgende dag wel overdreven, maar een kern van waarheid zat er steeds in. De spanning steeg, en ook het wantrouwen tegen de officiële berichtgeving, die wel steeds het succesvol doodschieten en 'uiteenslaan' van de vijand meldde, maar nooit één Nederlandse schram. Er werd een Indonesisch bericht opgevangen: achttien dode Nederlandse mariniers in de Baliemvallei. Onzin natuurlijk, in de Baliemvallei was nog nooit een Nederlandse marinier geweest, maar het werd prompt geloofd, en bracht een ontlading van verontwaardiging. Een rustige beroepsman van de technische dienst, die gewoonlijk weinig zei en die heel gematigd leek, mompelde aan tafel plotseling boven zijn bord dat er, als ze zò begonnen, geen pardon meer moest worden gegeven aan krijgsgevangenen. Bijval van alle kanten. In het officierseetzaaltje leek de stuurloosheid even te zijn weggevaagd. Er kwam oorlog, dat was nu zeker, en als rechtvaardiging was er de wraak.

Het volgende gerucht leek nog ingrijpender: Soekarno was dood. Een paar oud-indiëgangers werden helemaal stil van emotie. Toen de volgende dag bekend werd dat er alleen maar een mislukte aanslag was gepleegd, werd dat beschouwd als een persoonlijke rotstreek van de Indonesische president. De aanslag was vast geen aanslag geweest, maar een door Soekarno met zijn geslepen boosaardigheid uitgedachte propagandastunt, die dienen moest om de Nederlanders de schuld te geven, zodat zijn door honger en sympathie voor Nederland oproerig geworden volk weer met hem mee zou gaan doen. Een erg ingewikkelde theorie, maar toch met

veel aanhangers. Waarom? Misschien vonden ze dat een *mislukte* sluipmoord iets gluiperigs had, dat niet van ‘de onzen’ kon komen en dùs uit de koker van Soekarno zelf kwam. Natuurlijk uitte het zoeken naar zekerheid en de onlust over het gespannen nietsdoen zich ook in krachtige, vaak bloeddorstige taal. De mensen die zich daaraan te buiten gingen, leken me als het erop aan kwam minder gevaarlijk dan een bepaald soort starre zwijgers. Toch schrok ik toen ik op het zonnedek het gesprek hoorde van twee kapiteins, die bezig waren met hun lievelingsonderwerp: het kleinkrijgen van de belhamels onder hun commando. Dat zou in Nieuw Guinea extra lastig worden, want een behoorlijk cachot was daar natuurlijk niet, en opsturen naar de krijgsraad zouden de schobbejakken wel fijn vinden, want die zat in Hollandia, waar je geen risico liep. Maar geen nood, de kapiteins wisten er wel wat op. Een flink pak ransel, daar kraaide geen haan naar op zo'n buitenpost, en wat dacht je van zo'n ijzeren hutje in de hete zon, zoals in die film, de Bridge on the River Kwai? Vierentwintig uur daarin zou de heren wel mores leren. Ha, ha. Achteraf bleken die kapiteins in hun gedrag betrekkelijk brave kerels, die hun compagnie regeerden met een grap en een grote mond, maar dat wist ik toen nog niet. En zelfs al had ik het geweten: wat te denken van mensen die hun woorden zo uitsluitend gebruiken voor het afblazen van, nu ja, stoom?

Eén van de twee dienstplichtige dokters aan boord had zich vrijwillig opgegeven: hij vond het onze plicht de papoea's op te voeden. Een grote, brede vent, die weinig zei maar soms plotseling uitschoot. Dan toonde hij zich iemand die nadrukkelijk het dragen van het hart op de rechte plaats verkoos boven de koude rede. Iemand op wie hij speciaal gebeten was, was professor Röling, de man die al jaren geduldig

aan het uitleggen was dat overdracht aan Indonesië de enige oplossing vormde. Dat was nou typisch zo'n professor, die nooit in Nieuw Guinea geweest was maar er toch maar eventjes een zware theorie over opzette, zonder zich iets aan te trekken van de mannen met ervaring, zoals Anthony van Kampen, wiens werk De Jungle Pimpernel van heel wat meer deskundigheid getuigde. Bovendien nam hij het Röling kwalijk dat die zo goed zijn woordje wist te doen, waardoor hij welmenende, maar niet zo welbespraakte tegenstanders alsmaar 'te kakken zette'. Dit wandelende jongensboek was waarschijnlijk een van de heel weinigen aan boord die niet door twijfels werden geplaagd. Ik heb hem na onze ontscheping in Sorong niet meer teruggezien, wel hoorde ik later dat hij zich op zijn standplaats voornamelijk bezig heeft gehouden met het stoken van vuurtjes; misschien om eindelijk eens een begin te maken met de ontginning van het oerbos.

De andere dokter was een kleine, spitse Zuidlimburger. Ook hem heb ik na de aankomst niet meer teruggezien, maar het schijnt dat hij een indrukwekkende verzameling papoea-kunstvoorwerpen heeft aangelegd. Op de boot terug werd erover geklaagd dat zijn activiteit de prijzen had opgejaagd in de hele streek waar hij zat, want afdingen deed hij niet. Het bleven trouwens spotprijzen.

Zijn uitzending had ook hem als een donderslag bij heldere hemel getroffen. Hij was zich aan het specialiseren als tropenarts, en wilde later als dat kon in Indonesië gaan werken, waar hij veel vrienden had. Meedoen aan een oorlogje tegen de Indonesiërs was het laatste wat hij wilde. Over Nieuw Guinea had hij nooit nagedacht. Als een goed man van wetenschap trok hij de konsekwentie uit zijn onwetendheid, en schortte zijn oordeel over het regeringsbeleid op tot hij ieder-

een aan boord die zich als deskundige leek op te werpen met grote vasthoudendheid had uitgevraagd. Ik was hem dankbaar omdat hij steeds bereid was naar mijn uiteenzettingen te luisteren, al liet hij zich nooit helemaal overtuigen. Zonder hem was ik waarschijnlijk helemaal tot mokkend stilzwijgen vervallen.

In Pearl Harbour had hij een gestencild papier in handen gekregen met de inzichten van senator Thomas J. Dodd over het Nieuw-Guinea-vraagstuk. De Nederlandse consul daar, een Amerikaanse zakenman, was ermee aangekomen, omdat het zo mooi zijn eigen opvatting weergaf. De naam Dodd zei ons op dat moment nog niets, pas later zou die de kolommen van Elseviers Weekblad gaan sieren. De kern van zijn betoog was de stelling dat Indonesië beschouwd moest worden als verloren aan het communisme, een gedachte die bij ons bijvoorbeeld door de socialist De Kadt jarenlang min of meer was aangehangen. De feiten die ter staving ervan werden aangevoerd in het stencil, waren misschien niet overtuigend, maar toch wel indrukwekkend, vond de dokter. En àls het waar was, dan lag de frontlijn in de koude oorlog bij Sorong, wat betekenen zou dat Nederland met zijn starre politiek niets anders deed dan het spits afbijten voor het westen. Waarom beschermde Amerika met zijn vloot dan wel Quemoy, en niet Nieuw Guinea?

Het zou nogal défaitistisch zijn van de Amerikanen, zei ik, als ze Indonesië al beschouwden als net zo communistisch als de Chinese volksrepubliek. Ik klom op een van mijn stokpaardjes: ‘Het lijkt waarschijnlijker dat Indonesië alleen maar kans loopt communistisch te worden, en dat die kans eerder groter dan kleiner wordt door onze halsstarrigheid. De communistische invloed in de arme landen wordt vaak overschat doordat men niet beseft hoe sterk het natio-

nalistische sentiment is, dat Russen en Amerikanen en langzamerhand ook Chinezen even hard wantrouwt. Onbegrip voor de motieven van Afrikaanse en Aziatische nationalisten komt vaak voort uit halfbewuste kleurlingenangst en kleurlingenhaat, maar overtuigde discriminatievijanden raken ook gauw de kluts kwijt. Uit pure anti-apartheidsgezindheid weigeren ze soms in negers uit Congo of Javaanse rijstbouwers iets anders te zien dan arme en ongeschoolde Europeanen, en als die mensen zich daar niet naar gedragen, worden ze kwaad. Autocratie en chaos in jonge landen maakt zulke progressieven ongeduldig, en dat zij zelf, met al hun welgezinde beterweten, mede betrokken worden in de algemene hekel aan de vroegere heren, slaat hen met stomheid. Daar moet het communisme wel schuld aan hebben. En als ze niet erg sterk in hun schoenen staan, zijn ze na niet al te lange tijd terug te vinden in het kamp van de schelders op de voddigheid van alle niet-westerlingen. Het begrijpen van de problemen van jonge landen is geloof ik niet zo moeilijk, maar het zijn wel tamelijk nieuwe problemen, niet te vangen in begrippen die voor de oorlog bedacht zijn. Vandaar dat oudere politici, die lang geleden tot de jaren van het onderscheid-voorgoed zijn gekomen, er vaak de grootste moeite mee hebben, ook al zijn ze op vertrouwder terrein nog steeds iedereen te slim af.'

'Je zult wel gelijk hebben', zei de dokter, 'als je zegt dat we Nieuw Guinea beter aan Indonesië kunnen geven dan er eerst om vechten, waarna we het toch zullen kwijtraken. Wat niet anders kan, kan niet anders, maar het blijft toch een treurige zaak. Denk eens aan al het werk dat er, de laatste jaren vooral, gedaan is door dokters, onderwijsmensen, het betere soort bestuursambtenaren. Die mensen moeten bij een overdracht weg, en hun werk raakt natuurlijk in

verval, want je kunt van de Indonesiërs bij zoveel honger en chaos in eigen land niet verwachten dat ze het net zo goed zullen doen. Ik kan me voorstellen dat iemand daar die hart heeft gekregen voor zijn werk, zich zo lang mogelijk tegen overdracht zal verzetten.'

Ik: 'Wat aan al dat verdienstelijke werk ontbreekt, en dat kunnen de mensen daar niet helpen, is een duidelijk doel. Het idee 'zelfbeschikking' dat daarvoor dienen moet, is een hersenschim, een semantisch bedrog. De term betekent niet, zoals overal elders, 'onafhankelijkheid', want daarvoor is nu eenmaal geen basis. Als het niet anders betekende dan 'vrije keuze uit mogelijkheden', dan zou zonder meer duidelijk zijn dat niet Nederland daarvoor kan zorgen, maar alleen de VN, want Nederland is partij in het geschil. Door telkens van de ene betekenis van het woord op de andere te springen, verbergt Luns dat het eigenlijke motief voor zijn vasthoudendheid niet het belang van de papoea's is, maar gewoon koppigheid, of rancune. De papoea's zijn het meest gebaat bij een zo vriendschappelijk mogelijke overdracht, waarbij de wacht in scholen, ziekenhuizen en wat dies meer zij zonder haat en nijd kan worden afgelost. Het is onzin om de mensen die in Nederland pleiten voor overdracht als harteloze Realpolitiker te beschouwen, die alleen van Nieuw Guinea af willen omdat het niets oplevert. Overdracht is een realistische politiek omdat het voor iedereen het beste is, op den duur althans, geloof ik. Behalve natuurlijk voor de mensen die het tanen van koloniale glorie als een persoonlijk gemis voelen.'

Dit soort dialogen voerden we 's avonds op het warme dek midden in de Stille Zuidzee. Ik beweerde de dingen die ik altijd beweerd had, maar het ware vuur was eruit. Wat schoot je op met al je redelijke argumenten, met een gehoor

van één, op een schip dat er niet door omkeerde? Wat schoot je ermee op in een situatie en in een wereld die zich van redelijkheid geen bliksem aantrok? Trouwens, ook de dokter had wel belangrijker dingen aan zijn hoofd. Bij de tijdgrens ongeveer kreeg hij een lakoniek telegram van zijn vrouw: ‘kikker positief’. Hij zou meer dan een jaar in Nieuw Guinea moeten blijven, want hij was pas in dienst.

Wekenlang windstille zee. Het schip werd een vagevuur van verveling, de bewegingen werden loom, het praten ging binnensmonds. Niemand sprak meer veel over wat ons te wachten stond, ondergronds wroette de spanning. Het oponthoud in Hawaii was geen werkelijke onderbreking. Honoloeloe, waar de fantasie van het schip vol mannen zich gretig aan te buiten was gegaan, werd voor ons gesloten, omdat men bang was voor een havenstaking. Passagieren was toegestaan binnen de hoge hekken van de grijze oorlogshaven Pearl Harbour, een grote, hete kazerne. De aankomst in Hollandia vormde de climax van het gevoel van afgeslotenheid. Bosheuvels aan alle kanten. Een paar kleine vlerkprauwen met buitenboordmotoren en grote vlaggen, het rood-witblauw en de papoeavlag. Overweldigende stilte bij het afmeren. Achter de steiger rees het bos steil omhoog. We zaten in rijtjes naast elkaar op het dek, wachtten, en zeiden niets. Tegenover ons, met de rug tegen de loods, zat een rijtje roerloze papoea's terug te kijken, havenarbeiders, die hun benen hoger optrokken naarmate de schaduw van de loods smaller werd. Om één uur mochten we van boord, maar het dorp lag uitgestorven in de hete zon, die je in vijf minuten doordrenkte.

's Avonds werd er gevochten tussen soldaten van het schip en mariniers uit Hollandia. De dokter en ik haalden een kluitje vechters uit elkaar, maar we konden niet voorkomen dat een

soldaat van de Zuiderkruis, die tussen ons tweeën dekking had gezocht, nog even een flinke trap na kreeg van een beerachtige marinier. Het slachtoffer, dat op zijn eerste dag in dit onveilige land zelfs tussen zijn eigen officieren niet veilig bleek voor zijn eigen wapenbroeders, kreeg prompt een aanval van hysterie, en moest worden opgenomen in de ziekenboeg.

Een paar dagen later waren we in Sorong, op het onbeschermde snavelpuntje van de Vogelkop. We meerden af in de ‘havenwijken’, zoals het steigertje, de drie stenen gebouwtjes en de vier nissenhutten bij de waterkant in de Nederlandse kranten wel genoemd werden. Op het steigertje stond een militaire band, keurig gestoken in tropenuniformen, die ons ter ere trommelde en tetterde. Die band bleek later een van de belangrijkste verdedigingsmiddelen van het Nederlandse leger ter plaatse. In augustus werden er elke avond openluchtconcerten gegeven in de onrustige inlandse buurt.

Wie niet verder is geweest dan Sorong heeft alleen maar op de stoep gezeten van Nieuw Guinea. Van het binnenland, bekend uit de films en de reisboeken met de kleurenfoto's, was hier niets te merken. Aan de ene kant was de zee, aan de andere meteen het bos, dat als een natte doek om het dorp lag, zodat zelfs de ergste herrie een doffe klank kreeg. Je kon daar wel in met een gids, maar dat mocht niet vanwege de dienst, en bovendien zaten er Indonesische parachutisten. Sorong zelf was een slordige nederzetting zonder eigen karakter, zoals ze overal in de tropen te vinden zijn waar de westerse techniek zijn roestige tekens heeft geplant zonder ingrijpend succes. Het was hoofdzakelijk een creatie van de Shell, die hier een jaar of wat tevoren serieus naar olie was gaan boren, maar inmiddels de ware hoop weer had opgegeven, zodat alles, hoewel nog nieuw, al tekenen

van verval begon te vertonen. Langs een paar kilometer weg, die met een grote boog langs de kust liep, lagen her en der de bouwsels verspreid: rechthoeken met identieke huisjes voor inlandse employé's; opslagplaatsen; riante huizen van hout, steen en bamboe voor de Europeanen, met uitzicht op zee en flinke tuinen eromheen; twee kerken en ook twee sociëteiten, want er was een keer ruzie geweest; een hotel van bamboe, dat Paradise Hotel heette; ziekenhuis, school, postkantoor, politiebureau en agentschap van de Nederlandse Handelmaatschappij; Chinese toko's en een Europese miniatuurbijenkorf. Alles op de groei gebouwd, maar grotendeels verlaten. De inlandse bevolking bestond uit Indonesiërs, en papoea's die uit alle windstreken hierheen gekomen waren om werk te vinden. Veel Indonesiërs waren naar huis teruggekeerd toen de toestand begon te spannen; daarvoor hadden ze een tijd op wachtgeld gestaan, want bij de olie was al een jaar geen werk meer. De papoea's die hier thuishoorden waren vissers, die er 's avonds op uit trokken in hun prauwen met lichtbakken. Verder waren er wat Indische Nederlanders; de Hollanders die waren overgebleven waren voornamelijk mannen, want al voor onze aankomst waren de vrouwen en kinderen naar Biak vertrokken.

Het regende veel in Sorong, schimmel en roest waren onweerstaanbaar. Wat kapot ging, kon in het hele land niet meer worden gerepareerd. Goedlopende horloges werden vlug schaars. Urenlang luisterde ik naar het dreunen of het nadruppelen van de regen op het dak, en het getrip van natte hondepoten op de betonrand langs het huis. Gelige straathonden met slimme hongersnuiten waren er heel veel; 's nachts huilden ze de hogere legerleiding uit haar slaap, zodat er de hele dag een korporaal van de mariniers met een geweer rondliep om ze dood te schieten. Na de regen gingen

ook de kikkers te keer als kleine mitrailleurs. Het lawaai van de krekels, van zonsopgang tot zonsondergang, was zo monotoon en alomtegenwoordig dat je het na een paar dagen al niet meer merkte. Veel exotische dieren zag je niet, al was er een grote verscheidenheid van fladdergedierte 's avonds om de lamp, en van grote en kleine spinnen en hagedissen. Ook slangen werden gesignaleerd, maar wat dat betreft bleef het meestal bij vermoedens in het donker. Alleen de vogels waren bijzonder. Er waren loeri's, een soort papegaaien, die wild al heel erg tam leken, en die graag meereden op de schouder van jeep-chauffeurs. En er was de wonderlijke vogel die zich maandenlang in een boom voor mijn kantoortje heeft opgehouden, naast een verlaten tennisveld. Ik heb hem nooit goed te zien gekregen, ik geloof dat hij klein en zwart was, maar elk kwartier maakte hij het geluid van een man die zich doodmisselijk voelt en wil overgeven maar het niet kan. De kotsvogel, noemde ik hem, maar de soldaten bedachten een betere naam: de balenkraai. ‘Balen’ is een moeilijk precies te vertalen soldatenuitdrukking voor het mengsel van verveling en woede, frustratie en apathie dat de dienst zo vaak oproept. Ik ben aan dat beest gehecht geraakt; met niemand in Sorong was ik het zo roerend eens.

3
Vuurcontacten

Eind mei kwamen we in Sorong aan, op 3 juni sneuvelden de eerste Nederlandse militairen bij Kaimana, een week later de eerste bij Sorong zelf. De Indonesische luchtlandingen, tijdens onze zeereis begonnen, waren in volle gang. In het moerassige oerwoud achter de kustplaatsen werd het blindemansoorlogje gevoerd dat drie maanden duren zou. De verhalen die Sorong bereikten waren verward en tegenstrijdig, al gingen ze over gevechten niet meer dan tien kilometer verderop. Dat kon ook niet anders. Het bos was een massieve hindernis, die gewone begrippen van afstand zinloos maakte. Wie er zich honderd meter in waagde zonder gids was verdwaald. Wie de halve cirkel wilde afsteken van de kustweg die de uiteinden van Sorong verbond - een kwestie van een paar kilometer - ondernam een expeditie die een dag vergde. Patrouillelopen betekende dagenlange, trage gevechten leveren tegen hitte, vermoeidheid en moerasstank. ‘Tot aan je nek in de loempoer’ was een staande uitdrukking die in de meeste gevallen wel overdreven geweest zal zijn, maar het moeras was dikwijls diep genoeg, en uitglijden gemakkelijk. De soldaten hadden een droog pak voor de nacht, maar dat moest natuurlijk gespaard worden, zodat de volgende morgen bij de reveille het natte stinkpak weer aan ging.

Onder zulke omstandigheden waren de gevechten - ‘vuurcontacten’ zoals ze in legerberichtenjargon heetten - bijna toevallige, slordige incidenten. Als er iemand sneuvelde, kon vaak de jongen die achter hem liep niet eens zeggen wat er gebeurd was, tot het verhaal, aangevuld en geordend door de fantasie-achteraf van steeds hogere regionen, weer als nieuwsbericht bij hem terugkwam. Slechts een deel van de Nederlandse soldaten die erbij betrokken waren, had althans enige ervaring opgedaan met het oerwoud. De rest was, ongeveer tegelijk met mij, zo uit Nederland erin gezet. Ik sprak een marinier van mijn lichting, die het bericht van zijn uitzending gekregen had op dezelfde dag als ik. Maar bij hem was het heel wat abrupter gegaan: hij had één avond gekregen om afscheid te nemen, de volgende dag vertrok het vliegtuig en een week later liep hij al naar parachutisten te zoeken in het bos bij Teminabuan. Het 's nachts op wacht staan vond hij het ergste, in een bos waarin elk geluid vreemd was en elke schaduw gevaarlijk kon zijn. Heel wat stenguns waren leeggeschoten op onvoorzichtige varkentjes, waarbij de beesten in de schrik vaak niet eens geraakt waren.

De Indonesiërs waren over het algemeen niet beter voorbereid, en in andere opzichten waren ze duidelijk in het nadeel. Ze hadden geen vaste steunpunten, elk bivak kon elk ogenblik door een papoea verraden worden. Daar kwam bij dat de luchtlandingen lang niet altijd volgens plan verlopen waren: de parachutisten waren in kleine groepjes neergekomen, vaak op zo grote onderlinge afstand dat elkaar terugvinden in het bos onbegonnen werk was. Vanuit de lucht leek heel Nieuw Guinea boerenkool, vrijwel zonder oriëntatiepunten. Van de bevoorradingen van de Indonesiërs kwam dan ook niets terecht. Trouwens, ook de Nederlandse vlieg-

tuigen hadden er last van; ze gooiden wel druk bommen in het bos, maar voor zover ik weet waren daar maar twee voltreffers bij: één kwam midden in een Indonesisch bivak terecht, de andere bovenop een Nederlandse stelling.

Voor beide partijen was het bos de grootste vijand, en in hun strijd daarmee waren beiden volstrekt afhankelijk van papoea's, tegen wie ze zich moeilijk verstaanbaar konden maken en wier motieven, als het erop aan kwam, steeds raadselachtig bleven. De ontmoetingen met elkaar in het bos waren meestal voor beide partijen een even grote verrassing, plotseling begonnen, even plotseling weer afgelopen. Het is gebeurd dat twee Nederlandse soldaten ontdekten dat ze nietsvermoedend een Indonesisch rustbivak binnengewandeld waren. Van alle kanten werd op hen geschoten, maar ook de Indonesiërs waren zo verbaasd dat geen van beide gewond werd. Wel merkte een van hen achteraf dat er een kogel was afgeketst tegen de tabaksdoos in zijn borstzak. Een andere keer liep een hele Nederlandse patrouille in een hinderlaag die later eigenlijk helemaal geen hinderlaag geweest bleek te zijn. De Indonesiërs hadden eenvoudig in het bos gezeten naast het pad waar de Nederlanders langs kwamen. In hun kamp werden twee middelzware mitrailleurs gevonden, klaar voor het gebruik. Als ze inderdaad gebruikt waren, zou er van de Nederlandse patrouille weinig zijn overgebleven, maar in de consternatie hadden de Indonesiërs die dingen blijkbaar finaal vergeten.

Dat de doden en gewonden per ongeluk vielen, als toevallige, verbaasde slachtoffers van halve of hele paniek aan weerskanten, zal dit oorlogje niet onderscheiden hebben van alle andere, maar wel werd het onder deze omstandigheden bijzonder duidelijk. In heel veel gevallen kwam er zelfs niet eens een ‘vuurcontact’ aan te pas. Hoeveel Indonesiërs er

in Nieuw Guinea gesneuveld zijn, weet ik niet - niet alleen het Indonesische, maar ook het Nederlandse nieuws bleef daar in die tijd zorgvuldig vaag over. Enkele tientallen zijn er in elk geval door de Nederlanders gedood, maar een waarschijnlijk groter aantal is omgekomen door ziekte en uitputting tijdens de omzwervingen in het bos, waar een flinke schram die niet verzorgd kon worden al dodelijke gevolgen kon hebben. Bij de Nederlanders was het niet veel anders. Er zijn gevallen geweest van ongelukken, soms met het eigen geweer, veroorzaakt door oververmoeidheid en zenuwen; van een op zichzelf betrekkelijk onschuldige verwonding die niet op tijd behoorlijk behandeld werd; van twee onderdelen van een patrouille, die elkaar voor de vijand hielden en hun vergissing pas opmerkten toen er een dode was gevallen; er is ook een vrij zeker geval van zelfmoord geweest. De anderen zijn doodgeschoten door vluchtende Indonesiërs, want voor zover ik weet is het niet voorgekomen dat de Indonesiërs zelf ‘op jacht’ gingen.

Over zulke ‘toevallige doodsoorzaken’ in een oorlog wordt meestal zorgvuldig gezwegen. De onverschilligheid van de dood steekt er te grimmig doorheen, de vijand en de haat raken erdoor op de achtergrond, de oorlog verliest zijn glorie. Voor de dood van elke soldaat die in een oorlog omkomt, op welke manier ook, zijn in de eerste plaats de autoriteiten verantwoordelijk die hem erin gestuurd hebben. Die verantwoordelijkheid wordt aan het oog onttrokken als de vijand direct de schuld kan krijgen, en die verdoezeling is voor de autoriteiten van groter belang als hun beweegredenen lichtvaardig zijn geweest - als ze bijvoorbeeld ongetrainde troepen naar een onbegaanbaar gebied gestuurd hebben om een twijfelachtige zaak, die in elk geval verloren zal worden, een paar maanden te rekken.

Ik herinner me een gesprek met een kamergenoot in Sorong, toen we net hadden gehoord dat een infanterieluitenant die we van de boot kenden, in Hollandia was omgekomen bij een auto-ongeluk.

'Verschrikkelijk', zei hij, 'ik geloof dat ik liever in een gevecht zou sneuvelen, al geloof ik dan niet zo erg in onze zaak hier. Maar helemaal naar Nieuw Guinea komen, en dan zó doodgaan, dat lijkt me toch nog veel zinlozer'. Ik was verbaasd, want ik had bijna het tegenovergestelde zitten denken. Een vergissing, een zwakheid is begrijpelijker dan een koelbloedige voltreffer. Met de moordende kracht van machines en virussen kan ik me beter verzoenen dan met die van mensen. Maar maakte het veel uit? Voor de slachtoffers niet meer.

Op Tweede Pinksterdag werd ik, samen met twee kapiteins van mijn afdeling, afgevaardigd naar de begrafenis van Geert Bos uit Emmen, een soldaat van de infanterie die de dag tevoren in het bos bij Teminabuan was gesneuveld. In mijn zondagse vechtpak kwam ik aan op de heuveltop waar het kerkhofje was. De grond was er rood en modderig, er groeide hoog, wild gras. Ik liep langs de massieve zerken, een stuk of twintig, en realiseerde me plotseling dat iedereen die daar lag later geboren was dan ik zelf, met mijn achtentwintig jaar. Veel kinderen, verder soldaten, slachtoffers van een vliegramp, allemaal in de laatste vijf, tien jaar overleden. Daarnaast lag de nieuwe, rode kuil. Door het bos draaide de militaire rouwstoet heel langzaam naar boven, onder het eentonig gebonk van de omfloerste trom. Het laatste stuk werd de kist door soldaten gedragen. Het was een hete dag. Ik was van het staan alleen al duizelig, de dragers, die in vol tenue in de stoet hadden meegelopen, zagen eruit of ze zich met moeite op de been hielden. Er vielen kleine haperingen

in het ceremonieel. Op die heuvel met het geluiddempende bos eromheen, klonk de Last Post als een speelgoedtrompet, en het eresalvo als een klappertjespistool. Stof zijt gij en tot stof zult ge wederkeren, zei de dominee. Maar de strakke bijbelwoorden waren hem niet genoeg, hij begon een lange, galmende redevoering over de rechtvaardigheid van onze zaak. Dat klonk als een vloek. Al was onze zaak de rechtvaardigste ter wereld geweest, dan nog zou zulk praten erover zwak hebben geklonken onder het starend oog van die kuil. Toen hij klaar was, liep iedereen er op zijn beurt naar toe en bracht het houterige militaire saluut. Ondanks, of misschien juist door het absurde ervan, leek dat stomme gebaar een betere reactie.

Een week later sneuvelden er in onze buurt weer twee Nederlanders, waarvan er één veertien dagen later afgezwaaid zou zijn. Een Nederlandse patrouille had heimelijk een huis omsingeld met Indonesiërs erin, maar die hadden het gemerkt voor het huis in brand werd geschoten en waren de deur uitgerend. De twee soldaten op hun pad hadden misschien een mankement aan hun mitrailleur gehad, of misschien hadden ze op het beslissende moment geaarzeld te schieten op mensen die recht op hen af kwamen vluchten. Een andere omsingeling in die buurt werd door de Indonesiërs niet ontdekt, en kostte er verschillende het leven. Het verhaal van dat eenzijdige ‘vuurcontact’ kreeg ik in drie afleveringen te horen.

Mijn eerste zegsman, een artilleriekapitein, beschreef de zaak in krijgskundige termen. Een infanteriepeloton was door een papoeagids naar het huis geleid waarin de Indonesiërs zich verschanst hadden. De Nederlanders schoten een bazoeka op die stelling af, en raakten al de eerste keer de vijandelijke

munitie. Een ontploffing, en einde van het gevecht. Bij de vijand tien doden, de rest, een man of tien, zwaargewond. Geen gewonden aan onze kant. Hij knikte er bedachtzaam bij, als een fijnproever: ‘Een goed schot’.

Een paar dagen later was er een papoease godsdienstleraar in de mess op bezoek, die via een tolk zijn kijk op de zaak gaf. De parachutisten, vertelde hij, hadden in de kampong om sago gevraagd, en ter betaling Indonesisch geld aangeboden. De dorpsbewoners hadden net gedaan of ze het prachtig vonden; ze hadden de Indonesiërs te eten gegeven en een huis om in te slapen. Ondertussen hadden ze een ‘zoon’ van de dominee - na enige verwarring bleek dat hij daarmee een gemeentelid bedoelde - naar beneden gestuurd om de Nederlandse troepen te waarschuwen. Die waren gekomen toen de domme Indonesiërs nog steeds lagen te slapen.

Dat verhaal klonk anders, maar het verklaarde nog niet waarom de papoea's uit die kampong later heel kwaad bleken te zijn op de Nederlanders. Ze weigerden verder gidsen te leveren voor de Nederlandse patrouilles, zoals ze vroeger steeds hadden gedaan. Daardoor won een derde versie aan waarschijnlijkheid: dat het gemeentelid van onze vooraanstaande dominee geen afgezant was geweest, maar een verklikker; dat het dorp de parachutisten werkelijk gastvrij had ontvangen, al was het misschien maar voor die ene nacht, en dat het bruuske optreden tegen de gasten, en misschien vooral de vernietiging van het gastenhuis, de dorpelingen bijzonder nijdig had gemaakt. Hoe de zaak zich precies heeft toegedragen zal wel nooit iemand te weten komen. Duidelijk was in elk geval dat Nederlanders, Indonesiërs en papoea's maar een heel vaag idee hadden van elkaars beweegredenen. Dat het met de loyaliteit van de papoea's ingewikkelder zat dan officieel werd aangenomen, bleek ook uit een incident

dat een paar weken later in Sorong veel vrolijkheid en een stuk of wat bezorgde gezichten veroorzaakte. Er was een kapitein aangekomen uit Nederland, die verslaggever was voor de Legerkoerier, het opgewekte padvindersblad met plaatjes voor de Nederlandse Strijdkrachten. Hij wilde graag foto's maken van de jongens op patrouille in de authentieke oerwoudomgeving, dus werd er een kleine expeditie georganiseerd. De dominee, de dokter en de aalmoezenier van het infanteriehoofdkwartier zouden van de gelegenheid gebruik maken om ook eens een kijkje te nemen. Een erg zware tocht zou het niet worden, men zou niet verder gaan dan het eind van de oude autoweg van de oliemaatschappij, die een paar kilometer het bos in ging en die met enige moeite nog wel voor jeeps begaanbaar was. Er zou een klein escorte meegaan, maar dat was meer voor de vorm, want Indonesische parachutisten kwamen nooit zo dicht bij de stad, waren trouwens sinds enige tijd in de wijde omtrek niet meer gesignaleerd. Het gezelschap vertrok, en kwam de volgende dag triomfantelijk terug met een stuk of tien krijgsgevangenen.

De Indonesiërs hadden, uitgeput en zonder wapens, in het bos bij de kant van de weg gewacht op een gelegenheid om zich te laten oppikken. Hadden ze wel wapens gehad, dan zou het er voor het vredige Nederlandse gezelschap slecht hebben uitgezien. Dat was, op het moment dat de Indonesiërs opdoken, net bezig geweest met vereende krachten een jeep uit de modder te trekken.

Tot op dat moment had iedereen in Sorong hoog opgegeven over de papoeagidsen. Die kenden elke boom in de jungle, speelden kat en muis met de Indonesiërs en hielden ons trouw van hun bewegingen op de hoogte, al verzwegen ze er - vergeeflijk - misschien wel een paar om zelf ook eens een kopje te kunnen snellen. Hoe kon er dan nu plotseling

een heel stel Indonesiërs onaangekondigd vlak bij Sorong verschijnen? Sommigen bleken het altijd al te hebben gedacht, en kwamen nu met het verhaal dat de parachutisten, als ze genoeg van het bos hadden, een burgerpakje aantrokken en een poosje kwamen uitblazen in de inheemse buurt van Sorong. Een onwaarschijnlijk verhaal en uiteraard oncontroleerbaar, maar het paste bij de diepgewortelde overtuiging dat alle bruine mensen onderling verwisselbaar zijn en dus vond het veel geloof. Ook bij de grootste optimisten rees het boze vermoeden dat sommige papoea's misschien de andere kant opkeken als er vreemde militairen langstrokken. Misschien waren er zelfs inlanders die de parachutisten actief hielpen en verborgen. Voor veel Nederlanders betekende dat een aantasting van de laatste, wankele rechtvaardiging van hun aanwezigheid.

Officieel werd die ondermijnende gedachte niet aanvaard. De enige officiële infiltranten waren ordelijk door de bevolking als zodanig gemelde infiltranten. Zo werd de Nederlandse berichtgeving onbetrouwbaar, meer uit ordentelijkheid dan door arglist. De eerste maanden geloofde ik Radio Biak volledig, want die klonk zo droog en nuchter dat zelfs de fantasie om een leugen te verzinnen of een cijfer te vervalsen leek te ontbreken. De Indonesische nieuwsberichten daarentegen waren zo martiaal opgesierd dat elk woord gelogen leek. Niets wees erop dat de Indonesische leiders scrupules hadden bij het bedriegen van hun eigen volk. Door de verhalen van soldaten uit andere plaatsen ging ik ook aan het Nederlandse nieuws steeds meer twijfelen, maar ik was toch nog tamelijk verbaasd toen er na de ondertekening van het accoord plotseling grote aantallen onverantwoorde parachutisten uit het bos opdoken, ook bij Sorong zelf.

Heel begrijpelijk, achteraf gezien. Zoals ik al zei vermeden

de Indonesiërs zoveel mogelijk de strijd. Ze konden met vechten winnen, ze hadden hun doel al bereikt als ze zich eenvoudig konden handhaven in het binnenland. Hun hele inspanning was gericht, niet op het gevecht met de Nederlanders, maar op het goede vrienden worden met de papoea's; daarmee hadden ze niet altijd, maar toch dikwijls succes. Krijgsgevangen parachutisten vertelden dat ze speciale opdrachten hadden voor het geven van landbouwvoorlichting aan de inheemse bevolking, en in hun uitrusting werden tuinbouwzaden en andere voor de papoea's nuttige zaken gevonden. Een opvallend groot percentage van de gelande Indonesiërs schijnt christen geweest te zijn. Volgens de Nederlanders die in Soekarno de duivel zagen, had hij dat gedaan om van een ongewenst volksdeel af te komen. Waarschijnlijker is dat hij had overwogen dat ook de kustpapoea's christen waren. Bij de parachutisten die na het accoord bij Sorong opdoken, was een vrouwelijke socioloog. Al die dingen wijzen erop dat de Indonesiërs geen snelle overrompeling in de zin hadden, maar een langzame consolidering. Als het ooit zover gekomen zou zijn, zou een overval op de garnizoensplaatsen er misschien uit hebben moeten zien als een papoea-opstand met Indonesische steun. In elk geval hadden de infiltranten er belang bij zo weinig mogelijk te schieten, want een dode Nederlander was voor hen geen voordeel, en een dode papoea - of een dood papoeavarken - alleen maar een nadeel. Voor de Nederlanders was de steun van de papoea's natuurlijk precies even belangrijk op den duur, zowel in politiek als in militair opzicht, maar ze gingen bij het zoeken ervan heel wat minder subtiel te werk. Deskundigen in de papoea-omgang meesturen met patrouilles zou voor onze legerleiders - en waarschijnlijk ook voor de deskundigen - ongehoorde nieuwlichterij zijn geweest. Papoea's opvoeden was

één ding, orde en rust handhaven een ander, en ze vermengen zou administratief een doodzonde zijn geweest. Bovendien: het was immers duidelijk dat de hele papoeanatie achter ons stond? In elk geval stonden ze, in ordelijke rijen, achter hun eigen vooraanstaanden, die ons in de Nieuw Guinea Raad herhaaldelijk hun trouw betuigden. De gedachte dat zij, in hun kwetsbare positie, in die tijd moeilijk anders konden, en dat de slimsten steeds een slag om de arm hielden, getuigde van cynisch defaitisme. Politiek was alles in orde; militair hadden we de papoeapolitie, en sinds kort ook het papoea-vrijwilligerskorps, een klein troepje nog maar, maar goede vechters in het bos. Bij dit alles werd er van uitgegaan dat de papoea's in het bos een soort achtergebleven Nederlanders waren, voor wie een eigen parlement en een eigen legertje ongeveer hetzelfde betekenden als voor ons. In werkelijkheid waren het mensen wier horizon beperkt was tot het eigen dorp of de eigen stam, en wier oordeel over de buitenwereld bepaald werd door het meer of minder aanvaardbare gedrag van de vreemdelingen met wie ze direct in aanraking kwamen: in hoofdzaak dus gewone soldaten, van beide partijen.

De papoeasoldaten van ons vrijwilligerskorps voelden zich in het gevechtsterrein natuurlijk het meest op hun gemak, maar voor de bevolking ter plaatse moeten ze in bijna alle gevallen evengoed vreemdelingen zijn geweest als de Indonesiërs of de Nederlanders. Ze waren aangeworven op ‘nationale’ basis, in een land met meer dan zevenhonderd talen en stammen. Ze konden evengoed tussen vijanden als tussen vrienden terechtkomen. Bij de Nederlandse soldaten gingen verhalen over hun behendigheid en uithoudingsvermogen, maar ook over hun wreedheid. Krijgsgevangenen zouden niet veilig zijn in hun buurt. Ze hadden, zo legde een mari-

nier me uit, van huis uit meegekregen dat iemand die je alleen maar verwondt, zijn stamgenoten kan vertellen wie je bent, zodat ze terug kunnen komen om wraak te nemen. Hij vertelde het als een barbaars bijgeloof, eens gevangen blijft gevangen natuurlijk; de papoeasoldaten hadden in dit opzicht een beter inzicht in hun situatie dan mijn zegsman. Ze moeten zich onzeker gevoeld hebben, want als het mis ging waren ze in een heel wat moeilijker positie dan hun Nederlandse bondgenoten, die terug naar huis zouden gaan.

De behandeling van krijgsgevangenen was een punt waarop ik vanaf het begin meer wantrouwen had tegen de officiële Nederlandse berichtgeving dan achteraf gerechtvaardigd lijkt te zijn geweest. De taal van veel soldaten en hun meerderen was zo wraakzuchtig, de trucs om gevangenen te treiteren en zogenaamd per ongeluk dood te schieten werden met zoveel smaak verteld dat het onwaarschijnlijk leek dat alles volgens de regels verliep. Er was ten slotte gelegenheid te over voor nooit meer te controleren wandaden. Dat die incidenteel niet zijn voorgekomen is natuurlijk niet te bewijzen, maar wat ik zelf zag en van betrouwbare getuigen hoorde, wees er niet op. De ergste schreeuwers bleken als het erop aankwam op zijn hoogst afzijdig, maar meestal vriendelijk en behulpzaam voor gewonde of uitgeputte gevangenen. Er werd een drukke ruilhandel gedreven in baretinsignes en andere souvenirs. Echte krijgsgevangenen waren een voorwerp van nieuwsgierigheid en medelijden; de wraakzucht gold telkens de gevangenen van morgen. De grote mond was niet meer dan een onderdeel van de stoere-jongenshouding die de meeste patrouillesoldaten zich hadden aangemeten, om hun onzekerheid te verbergen in het vreemde, harde bestaan waarin ze plotseling waren neergezet. Op den duur zou die korst dikker zijn geworden en bij sommigen mis-

schien tot daden hebben geleid, maar zolang heeft het allemaal gelukkig niet geduurd.

Toen ik nog maar kort in Sorong was, was er feest in het infanteriekamp omdat het twee jaar bestond. Het leek een soort toogdag van een jeugdvereniging. Overal kleurige lampjes, ballengooitenten, frietkramen, bars, een dansvloer en een band. Er was heel wat werk verzet. Op de dansvloer dansten de vier meisjes die er waren, kapiteinsdochters, met jonge marine-officieren. Eromheen stond een op elkaar geperste, zwetende massa soldaten, en keek. De frustratie ontlaadde zich in zuipen: overal liepen schreeuwende, doorgezwete jongens met halflege flessen gin in de hand. Wonderlijk snel verliep het feest. Door het gewoel en de zoete zweetstank kwam plotseling een korporaal op me af, een boom van een kerel, bruingebrand en met een krijgshaftige snor, die me pijnlijk hartelijk de hand schudde.

Ik herkende hem niet, maar we hadden samen onze recrutentijd doorgebracht, zei hij; hij wist nog alle details. Langzaam realiseerde ik me wie hij was. Alleen het blonde groeisel aan zijn bovenlip was niet veranderd, maar vroeger was dat geen teken van stoerheid geweest; eerder van schichtige onaangepastheid. Hij had het bed naast het mijne gehad, en me dikwijls wakker gehouden doordat hij praatte in zijn slaap. Soms schoot hij dan rechtop en wilde eruit komen, wijzend naar een gedroomd gat in het hek, waardoor je uit de kazerne kon ontsnappen. Maar zelfs in zijn slaap durfde hij niet goed. ‘Maar niet doen hè’, mompelde hij dan ten slotte, en ging weer liggen. Hij was bleek en puisterig, liep de hele dag met grote angstogen rond, en hij huilde toen uitgerekend hij werd aangewezen voor uitzending naar Nieuw Guinea.

Hij zat er nu al meer dan een jaar. Over zijn ervaringen

liet hij niet veel los, hij praatte trouwens helemaal niet veel. Het ging hem goed, betrouwbare kameraden, het leven was hard maar boeiend. Hij straalde rustig zelfvertrouwen uit, een evenwichtige, volwassen man. Weer zo'n handdruk en hij was verdwenen in de menigte. Een wandelend pleidooi voor de opvoedende waarde van oorlog en militaire dienst, zoals die wordt aangeprezen door beroepsmilitairen, leden van veteranenbonden en in het algemeen door oudere heren die zich met vreugde hun diensttijd herinneren.

Hebben zij gelijk, al is het maar in een deel van de gevallen? Ongetwijfeld worden veel verknoopte, met zichzelf geen raad wetende jongens door de dienst veranderd in onbezorgde kerels. Het is alleen een erg drastische spoedbehandeling, en ik vrees dat de karakters die zo gevormd worden even grof van snit zijn als een soldatenpak. Het is een dubieus slag mensen dat op latere leeftijd nog zo geestdriftig kan worden bij de herinnering aan dat heerlijke, vrije slavenleven, waarin de verantwoordelijkheden overzichtelijk zijn en waarin niets je eigen schuld is, tenzij de meerdere anders beslist en de schuld met straf wordt verzoend.

4
Soldaten

Het duurde een paar weken voor de afdeling luchtdoelartillerie waar ik bijhoorde gewend was aan de lome routine in Sorong. Die routine was niet bijzonder zwaar, zeker niet vergeleken bij het rimboelopen van de infanteristen. Als ik alleen de uiterlijke omstandigheden opsom en de gevoelens buiten beschouwing laat, krijg ik een beschrijving van het soldatenleven in Sorong die veel lijkt op een benijdenswaardig vacantieverblijf. Ondanks alle gekanker op het slechte eten, de vochtigheid en de ongemakken van de dienst kon je de soldaten vaak horen zeggen dat je hier toch beter zat dan in een Hollandse kazerne. Je was veel buiten, en veel irriterend militair gedoe - exerceren, salueren - dat in Nederland dient om de ledigheid van het kazerneleven te maskeren, was hier overbodig en onuitvoerbaar geworden, omdat iedereen zijn eigen werk had. Dat werk was voor vrijwel niemand erg vermoeiend; het was aangepast bij het tempo van de tropen, en heel geschikt om de verveling te bestrijden. Het uniform was noodgedwongen in een luchtige verslonzing geraakt, omdat er voor ons, versterkingstroepen, geen echte tropentenues meer over waren. De enige die nog konsekwent iedere passerende soldaat groette, was de veldprediker. Hij zag in het salueren geloof ik iets moois en christelijks, en hij zei er nooit iets van als hij niet werd teruggegroet. Hij deed

het meer om de onachtzame soldaten te beschamen en tot inkeer te brengen, maar meer dan grinnikende verbazing bereikte hij zelden.

Samen met twee luitenants bewoonde ik een mooie, houten bungalow met uitzicht op zee, die waarschijnlijk verlaten was door een van de kleinere bazen van de Shell. Lege huizen waren er voldoende in Sorong, maar meubels waren schaars; de dingen die we bij elkaar hadden gescharreld waren stuk voor stuk kostbaarheden. Op de betonnen vloeren van de grote kamers stonden een enorme ijskast, drie brede hotelbedden met witte, later grijze klamboes, twee grote houten kasten die van binnen naar het oerwoud roken, een wrak tafeltje en drie stoelen. De ijskast hadden we in een verlaten huis gevonden; we bewaarden er de vele blikjes bier en cola in die wij de hele dag door dronken. Het bed was vooral voor mij een uitkomst, want het veldbed waar ik de eerste weken op geslapen had, was voor mijn twee meter veel te kort, en zo smal dat slapen met opgetrokken knieën vrijwel onmogelijk was zonder in moeilijkheden te komen met het houten raamwerk. Maar het belangrijkste waren toch de kasten. Alles wat een nacht op de grond bleef staan, tot schoenen toe, sloeg wit uit, en er was een nijpend tekort aan opbergruimte. In een Hollandse kazerne heeft elke soldaat een eigen stalen opbergkast. De kasten van onze afdeling waren, volgens de berichten, tegelijk met ons op een schip gezet, maar zolang wij in Sorong waren zijn ze er niet aangekomen. Een noodoplossing was het spannen van lijnen in de soldatenverblijven, waaraan zoveel mogelijk spullen werden opgehangen: kleren, en schoenen met aan elkaar geknoopte veters. Er was ook veel nat wasgoed bij, want de regelmatige regen zorgde ervoor dat wat buiten werd opgehangen nooit helemaal droog werd.

Onze bedden en kasten waren afkomstig uit het Paradise Hotel, het uit bamboe opgetrokken gastenverblijf van de Shell, dat nu in gebruik was genomen voor de legering van het stafpersoneel van de afdeling. In de hotelkamertjes moesten zoveel mogelijk soldaten worden geperst, zodat er voor de grote meubelstukken geen plaats meer was. Met veel passen en meten gingen er zeven veldbedden in zo'n hokje, al kon er dan weinig lucht meer bij. Met de kris-kras erin gespannen lijnen vol groene handdoeken en broeken werden het bedompte, smoorhete slaapholen, waar niemand langer in zat dan strikt nodig was. Ik geloof niet dat er iemand ziek van is geworden, en de legering was altijd nog beter dan die van de vele Nieuw-Guineagangers die in bivaktentjes moesten slapen; het hinderlijke was vooral, dat in ons geval de narigheid te vermijden was geweest. Er was, zoals gezegd, voldoende lege woonruimte beschikbaar in de directe omgeving. De enige reden voor het op elkaar pakken van de soldaten was de overzichtelijkheid. De kapitein had op deze manier zijn mannetjes bij elkaar, en de majoor kon, bij zijn strategische overwegingen, de hele stafbatterij op de kaart weergeven met één keurig rechthoekje. Een mooi klein voorbeeldje van de manier waarop in een geordende samenleving de mindere belangen moeten wijken voor de hogere.

Om zes uur 's morgens begon de dag. Ik werd dan gewekt door een sirene, die voor heel Sorong bedoeld was en die vlak achter mijn slaapkamer stond. Een oorverscheurend lawaai, maar toch heb ik meer dan eens kans gezien er doorheen te slapen. Je sliep diep in dat klimaat, en zelfs de staat van wakker zijn kwam dikwijls maar net boven de slaapgrens uit. Als alles goed ging zat ik om zeven uur in mijn kantoortje in het Paradise Hotel, naast de grote kantine, waar ik me de rest van de morgen bezighield met papier-

werk. Behalve voor alle geldzaken werd ik geacht te zorgen voor de papoea's die bij de afdeling werkten als hulpkrachten en van wie ik geen woord verstond, en voor het eten. Officier van Voeding, was een van mijn officiële titels. In Nederland had ik met die tak van militaire bedrijvigheid niets te maken gehad, en ik was er ook eigenlijk slecht voor berekend, want ik was niet eens in staat warm eten voor mezelf klaar te maken. Door mijn andere werk wist ik me al improviserend wel heen te slaan, vooral doordat ik werd bijgestaan door een voortreffelijke sergeant-majoor-administrateur, maar hier stond ik machteloos.

Vaag inspecterend dwaalde ik door de keuken vol indrukwekkend gerei, onder andere een machinerie om brood te bakken. Samen met de inventaris was ook het keukenpersoneel van de hoteldirectie overgenomen. Daar was een chinese kok bij, van wie iedereen veel verwachtte voor de verbetering van het menu, maar de man wist zich zo doeltreffend in onverstaanbaarheid en onbegrip te hullen dat niemand hem aan het werk kon krijgen. Het krioelde in de keuken van de dikke vliegen, die op het vlees aasden en die op geen enkele manier uit te roeien waren. De dokter uit het infanteriekamp kwam zo nu en dan zorgelijk kijken, maar wist er ook geen raad op. Verse levensmiddelen waren haast niet te krijgen, de gladde aardappelen uit blik waren vrijwel oneetbaar, en zelfs het indische eten moest uiteraard uit Holland komen. Alles wat bederven kon, bedierf onmiddellijk. Die omstandigheden en mijn volstrekte onkunde in aanmerking genomen, liep de zaak wonderlijk goed. De dienstplichtige koks waren vaklui, die rustig hun gang gingen, en de sergeant, die chef-kok en magazijnmeester tegelijk was, was zelfs een virtuoos in het roeien met de riemen die hij had. Hij had alleen wel eens inzinkingen; van alle kanten werd hij

bestookt met kritiek, en zijn zelfvertrouwen was toch al niet groot. Bij zulke gelegenheden bleek ik tot mijn verbazing niet eens helemaal overbodig te zijn: het hielp als ik hem bemoedigend toesprak. Ik probeerde hem, met weinig succes overigens, een beetje in bescherming te nemen. Eén keer heb ik kans gezien een hooglopend conflict tussen de keuken en de bevelvoerders in de kiem te smoren.

In de onderofficiersmess was een blikje leverpastei op tafel gekomen dat bleek te wriemelen van de maden. Nu zijn beroepsonderofficieren over het algemeen mensen die elke aantasting van hun rechten als een persoonlijke belediging opvatten. De sergeant-kok werd in zijn mess op heftige toon verantwoordelijk gesteld voor het slechte eten; de moeilijke omstandigheden die hij aanvoerde, werden als uitvluchten beschouwd. Het leverpastei-incident deed de maat overlopen. Men besloot er nu eens flink werk van te maken, en te zorgen dat de sergeant zijn gerechte straf zou krijgen. Het was onmogelijk dat de pastei al bij het inblikken bedorven zou zijn geweest, zoals hij zelf beweerde: dan zouden, na de lange zeereis, de maden veel groter geweest zijn. De enige mogelijkheid was dat de koks het blikje hadden opengemaakt en het daarna achteloos een paar dagen hadden laten staan. Dat de sergeant dit koppig bleef ontkennen, maakte de zaak alleen maar erger voor hem. De dokter werd gewaarschuwd en met het vieze voorwerp geconfronteerd. De overste zou benaderd worden langs de hiërarchieke weg, en de allereerste stap op die weg was ik.

Een delegatie van adjudanten betrad mijn kantoortje, het blikje vooruitgestoken. De dokter was er ook bij en trok een gezicht of hij de zaak hoog opnam. Ik zat even besluiteloos met het blikje in mijn handen, en zag toen wat wonderlijk genoeg nog niemand ontdekt had: dicht bij de onderrand zat

een klein gaatje, niet veel groter dan een speldeprik, waarschijnlijk ontstaan bij het lossen van de boot. De verontwaardiging liep als een ballon leeg. De koks hadden dat gaatje niet opgemerkt, maar dat kon hun moeilijk zwaar worden aangerekend door de onderofficieren, die het evenmin hadden gezien, terwijl ze toch al een paar uur druk met het blikje bezig waren. De vrede werd getekend - tot de volgende mislukte maaltijd althans.

Mijn gebrekkige kennis van de rol die ik in de dienst te spelen had, was niet zo uitzonderlijk als ik toen soms dacht. Elk leger te velde is, dat kan niet anders, een warboel die door min of meer handige improvisatie bij elkaar wordt gehouden. Het eigenlijke improviseren wordt gedaan door de onderofficieren; de voornaamste taak van de officieren is, door houding en gebaar de indruk te wekken dat de chaotische toestand van elk bepaald moment juist zo en niet anders bedoeld is. Dat is nog geen reden om het officiersberoep speciaal hard te vallen. Bij vrijwel elke vorm van leiderschap en autoriteit is deze kalmerende functie waarschijnlijk een belangrijk element.

Om één uur was in het Paradise Hotel de werkdag afgelopen. Meestal begon het juist op dat uur ook te stortregenen tot de avond toe, en dan viel er weinig anders te doen dan rondhangen in de cantine, blikjes bier drinken, praten, lezen en brieven schrijven. Als de zon bleef schijnen trok iedereen naar het strand. Bij eb was dat een glooiende vlakte van even fijn zand als in Scheveningen, die zich voor onze bungalow uitstrekte. Hier en daar lagen er grote, Henry-Moore-achtige boomstronken op. Er groeiden ook een paar bomen die bij opkomende vloed met hun stammen in het zeewater stonden en toch heel groen en gezond waren. Dat was een wonderlijk gezicht, juist omdat de bomen er verder heel Hol-

lands uitzagen. Elke dag lette ik erop. Die kleine verschuiving in een verder vertrouwd beeld gaf mij meer het gevoel in de vreemde te zijn dan de hele exotische vegetatie rond Sorong.

De zee die bij het strand hoorde, vertoonde zich meestal als een rustig, warm en tot op de bodem doorzichtig binnenwater. Een paar honderd meter uit de kust was een rif vlak onder de oppervlakte, waarop de branding brak, en dat ook geacht werd de haaien tegen te houden. Bij mooi weer waren het strand en de zee vol bijzonder bruine soldaten en nog net iets bruinere papoeakinderen. Het strandgedrag van de soldaten was over het algemeen wat indolenter dan van hun leeftijdsgenoten in Zandvoort, wat, behalve aan het klimaat, wel aan de afwezigheid van meisjes gelegen zal hebben.

Als de avond was gevallen, met een werkelijk overstelpende zonsondergang, werd iedereen door het monotone nachtlawaai al gauw weer de slaap ingedreven. Op het water bewogen de lichtjes van de vissersprauwen; als ze op het strand liepen, kwamen er groepjes omheen staan om de vangst te bekijken bij het licht van de lantaarns: een veelkleurige verzameling wonderlijk zeegedierte, zelden twee van dezelfde soort. Laat op de avond kwam de zee tot bij de kustweg. Als ik in bed lag, kon ik de golven tegen de wering horen slaan; het geklots leek niet op het gewone geluid van de branding, maar meer of er iemand in een roeiboot langzaam onder mijn raam langs voer.

De meeste soldaten van de afdeling zaten niet bij de staf in het Paradise Hotel, maar bij het luchtdoelgeschut en de waarnemingsposten overal rond het stadje. Eenmaal in de maand ging ik met de sergeant-majoor-instructeur in een jeep alle stellingen langs om soldij te betalen. We hadden voor die tocht een volle dag nodig. Sommige kanonnen stonden

in de tuinen van Europese burgerhuizen, waar de hele dag kinderen op de zandzakken speelden. Andere posten lagen op geïsoleerde heuvels, en waren alleen te bereiken langs slechte kronkelwegen van rode modder. Op elk kanon zat een soldaat met een bloot, donkerrood bovenlijf, onder een papieren pajong uit de toko in de stad.

De soldaten op de meest afgelegen posten leidden een tamelijk vrijgevochten, maar ook half versuft bestaan. Hoogstens één keer in de week, op hun vrije dag, kwamen ze naar het Paradise Hotel, dat voor hun een centrum van vertier betekende. Verder waren ze aangewezen op elkaars gezelschap. De bemanning van zo'n kanon bestond uit een man of acht; elke soldaat zat overdag drie en een half uur op post, samen met een ander, en 's nachts anderhalf uur, alleen. De rest van de tijd werd voor het grootste deel slapend of dommelend doorgebracht in de verblijven, soms grote tenten, soms leegstaande huizen. Het interieur daarvan bestond, behalve uit de bekende veldbedden en broekenlijnen, vaak uit vernuftig knutselwerk met blikjes en planken om het leven een beetje gerieflijker te maken. De wanden waren volgeprikt met pin-up-plaatjes. De hogere officieren kwamen er bijna nooit, en als de eigen sergeant of luitenant de zaken een beetje gemoedelijk opnam, was het er een niet ongezellige bende. De soldaten vormden er over het algemeen een zwijgzaam slag, dat met moeite het woord tot buitenstaanders richtte. En buitenstaander werd iedereen die niet bij het eigen peloton hoorde.

Het is duidelijk dat deze uiterlijke omstandigheden van het Sorongse soldatenleven zonder uitgesproken leugens en zelfs zonder veel verdraaiingen aanleiding konden geven tot het soort opgewekte verslagen dat in die tijd in kranten en in

blaadjes als de Legerkoerier verscheen, en waarin ‘onze jongens’ de kleine en grote ongemakken met een kernachtige kwinkslag overwonnen, terwijl ze zich verder, omringd door de vaderlijke zorg van hun meerderen, best amuseerden. Een fel tegenstander van de regeringspolitiek of een overtuigd anti-militarist kon er, met een maar gedeeltelijk andere selectie uit dezelfde feiten, een relaas vol narigheid en ellende van maken. Wie had gelijk? Het gemakkelijk realisme, dat in zulke gevallen de waarheid in het midden zoekt, is onjuist, nog afgezien van de moeilijkheid om te bepalen waar dat midden precies ligt. Niet alleen de beschrijvers van een situatie hebben een eenzijdige visie op de gebeurtenissen; de mensen die er zelf in verkeren, hebben daar even goed last van, of zelfs nog meer. De grondstemming van de soldaten, en hun instelling ten opzichte van de positie waarin ze zich bevonden, bepaalden wat zij om zich heen zagen. Voor wie bang, onzeker en gefrustreerd was, regende het altijd, en kon de vochtigheid, het militaire getreiter en het slechte eten een voortdurend aanwezige last worden. Gelukkige, onbezorgde naturen daarentegen merkten de narigheid nauwelijks op, en werden pas wakker als de zon doorkwam, als het eten een keer goed was of als er een interessante papoea in de buurt verscheen, op wie de nieuwsgierigheid, de handelsgeest en het maleis uit het militaire handboekje konden worden botgevierd. Welke stemming, welke instelling overheerste? Een verslag dat waarheidsgetrouw wil zijn, moet proberen op die vraag een antwoord te geven, maar het is een moeilijke vraag, en een verslag dat uit de losse hand mededelingen doet over dingen als ‘de stemming bij de troep’ moet gewantrouwd worden. Dat gold in ons geval zeker, omdat we in een bijzonder vreemde en onverwachte situatie terecht waren gekomen; vrijwel niemand wist wat hij er van denken moest,

en de enkelen die dachten dat ze het wel wisten, zeiden meestal niet wat ze dachten.

Zelfs van mijn eigen gevoelens over de situatie was ik niet altijd even zeker. In de loop van de maanden kwamen er steeds meer momenten dat mijn wrevel over de hele onzinnige expeditie helemaal op de achtergrond raakte door de warmte, de zee en de rust. Soms lag ik uren achter elkaar op mijn rug in de zon, zonder een storende gedachte, en mij alleen verheffend om even de lauwe zee in te lopen of een fles koude limonade te halen uit de ijskast. Als iemand mij belangstellend vraagt hoe het was in Sorong, is dat bijna altijd het beeld dat mij het eerst te binnen schiet. Ik heb bijna niets anders gedaan dan aan het strand liggen, zeg ik dan; dat is natuurlijk een manier om me af te maken van een oeverloze vraag, en om snel duidelijk te maken dat ik niets van doen heb gehad met interessante rimboetochten en wilde papoeastammen. Maar het is ook waar dat ik mijn geheugen moet inspannen om onder de serene oppervlakte te duiken. Ik moet mijn aantekeningen uit die tijd overlezen, de stemmen van de officieren en hun hol gedaas en de angstige gesprekken van de soldaten weer horen, de zoete stank van de kleren oproepen en de smaak proeven van gladde aardappels uit het blik, om weer te weten hoe ik me eigenlijk voelde in die tijd.

Van de reële ongemakken had ik, na de eerste weken, door mijn bevoorrechte positie weinig last. Behalve door het veel te warme uniform, dat ik buiten de diensturen trouwens niet droeg, werd ik alleen gehinderd door ringworm, een jeukende huidaandoening in het kruis, waar de halve afdeling al krabbend mee rondliep. Over gebrek aan bezigheid had ik niet te klagen, want ik had zoveel boeken meegesleept dat ik nauwelijks aan twee keer lezen toekwam. Alle romans van

Dostojewski las ik uit. Een vriend van mij, die niet van deze schrijver houdt omdat hij er treurig van wordt, heeft mij later eens verbaasd gevraagd waarom ik naar een zo troosteloze uithoek van de wereld uitgerekend zulke sombere lectuur had meegenomen. Ik heb geprobeerd hem uit te leggen dat ik van Dostojewski helemaal niet treurig was geworden: aan mijn lege, onwerkelijk aandoende bestaan in Sorong gaven de gekwelde Russen uit de romans een opwekkende injectie van realiteit.

Dat nam niet weg dat ik soms last had van heftige aanvallen van verveling, want verveling, merkte ik, heeft eigenlijk maar weinig te maken met niets te doen hebben. Nietsdoen is er eerder een gevolg van. Het is een groot, log gevaarte van een gevoel, dat me meestal overviel als ik had zitten nadenken over wat ik zou gaan doen als ik in Holland terug en de dienst uit was. Mijn aandacht wou na zo'n gedachtenspinsel niet meer naar mijn directe omgeving terug, en ik kon dan lang en sufferig zitten staren naar een boomblad of een stuk waslijn in het raamvierkant. Alles wat me uit zo'n stemming kon halen was welkom; zelfs een concrete aanleiding tot ergernis betekende dan een opluchting.

Toch waren zulke buien, hoe overweldigend ook op het moment dat ik ze onderging, incidenteel. Ze kwamen opzetten en verdwenen dan weer spoorloos, als onweer, en ik geloof niet dat ze veel te maken hadden met mijn grondstemming, of met de manier waarop ik de dingen om mij heen ervoer. Hetzelfde gold, merkwaardig genoeg, voor de sombere verwachtingen die ik had van de onmiddellijke toekomst. Het leek mij in die tijd heel waarschijnlijk dat er in Sorong zelf gevochten zou worden voor de zaak werkelijk zou zijn afgelopen. Als de Nederlandse regering op haar stuk bleef staan, kon Soekarno, zo dacht ik, moeilijk tot in lengte van

dagen zijn parachutisten in het bos laten zitten. Hij zou misschien niet gaan proberen Nieuw Guinea echt te veroveren - hoewel zelfs dat militair gesproken niet onmogelijk was -, maar raids op de grotere kustplaatsen lagen toch wel voor de hand. Als ik door het stadje liep, kon ik met mijn militair lekenoog heel goed zien dat Sorong bepaald geen hecht bolwerk was. Een verrassingsaanval met een paar honderd man zou al een harde klap betekend hebben. En wat zou er in dat geval met mij gebeuren? Aan een spijker in de wand van mijn kantoortje hing een onbruikbare stengun. Ik wist dat het ding kapot was, en ik had het opzettelijk uit de handen van de reparatiemensen gehouden, als een soort garantie dat ik niet op mensen zou schieten. Maar de Indonesiërs zouden natuurlijk wèl schieten, en wist ik zeker wat ik zou doen als het werkelijk zo ver was? Ik dacht tamelijk veel na over dit soort dingen, maar het wonderlijke was dat mijn verbeelding er vrijwel buiten bleef. Mijn verstand zei me dat de kans op onmiddellijk lijfsgevaar in de eerstvolgende weken groot was, maar de bijbehorende gevoelens van angst en ongerustheid bleven uit. Misschien was de werkeloosheid van mijn fantasie een kwestie van zelfbescherming; in ieder geval ervoer ik in die tijd de afstand tussen mijn denken en mijn voelen over het gevaar als een gegeven feit, waar ik zelf verbaasd over stond.

Wat me werkelijk dwars zat, was iets dat veel minder spectaculair was, maar dat op ieder moment in een hoek van mijn bewustzijn op de loer lag: het gevoel dat ik in Sorong een minderheid van één vormde. De gesprekspartners die ik op de Zuiderkruis nog wel had, de Limburgse dokter bijvoorbeeld, waren allemaal naar andere plaatsen gegaan, en er waren geen anderen voor in de plaats gekomen. De conversatie van de officieren in de mess vervulde mij met weerzin. Bij de sol-

daten stuitte ik op de wantrouwige beleefdheid die voortkwam uit het verschil in militaire rang, in leeftijd en in ontwikkeling. Als ik in een neerslachtige stemming was, dacht ik soms dat er in heel Sorong niemand rondliep met wie ik een verstandig woord zou kunnen of willen wisselen. Dat was sterk overdreven; met de sergeant-majoor en de dienstplichtige korporaal met wie ik mijn kantoortje deelde, kon ik uitstekend opschieten, en als ik zo nu en dan onder vier ogen met de dominee over de Nieuw-Guinea-kwestie praatte, bleken we het in veel opzichten roerend eens te zijn. Toch bleef er altijd een onderscheid, oppervlakkig misschien, maar irriterend; de dominee en de onderofficier behoorden tot andere onderstammen van het Nederlandse volk dan ik. Ik praatte nooit vrijuit, zonder het bewustzijn dat mijn woorden in hun gedachtenwereld van betekenis zouden veranderen. Ik was voortdurend bezig met een vertaaloefening: van mijn gedachten in hun manier van praten, van hun woorden in mijn manier van denken.

Hoe remmend dat werkte, merkte ik pas goed toen ik op een avond bezoek kreeg van een mij onbekende soldaat van het infanteriekamp, die een student uit Amsterdam bleek te zijn. Na twee minuten had ik ontdekt dat hij tot *mijn* onderstam behoorde, al weet ik nog steeds niet precies waardoor. We liepen urenlang op en neer langs de kustweg, en al die tijd was ik als een razende aan het woord. Eindelijk kon ik weer feiten en boeken noemen zonder me af te vragen of de ander niet het gevoel had dat hij met kennis en geleerdheid geëpateerd werd, eindelijk kon ik weer ironie en grapjes kwijt zonder zorg voor onbegrip of misverstand. De plotselinge band met die student had niets te maken met bijzondere sympathie of eensgezindheid. De arme jongen, toch al zwijgzaam van aard naar ik later merkte, kreeg er de hele avond geen twee

zinnen tussen. Toen hij weg was, wist ik niet of ik hem aardig had gevonden, of wat zijn opinies waren. Zelfs zijn naam wist ik niet meer; gelukkig hadden mijn huisgenoten, die hem maar even hadden gezien, die voor mij onthouden. Eerst was ik door die ervaring nogal geschrokken. Was het werkelijk zo bepalend voor mij dat ik behoorde tot een bepaalde variant van de sociale ondersoort der intellectuelen? Stond iedereen die een paar uiterlijke kentekenen van mijn eigen wereldje vertoonde, mij daarom nader dan een sympathieke buitenstaander?

In Nederland had ik geleefd in een groep mensen met dezelfde interessen en een gelijksoortige manier om met woorden om te gaan. In die kring had ik mijn persoonlijke vrienden en mijn persoonlijke vijanden gevonden. Natuurlijk was ik mij er wel van bewust geweest dat de Nederlanders, als andere volken, verdeeld zijn in een groot aantal groepen, die weinig van elkaar weten en elkaar maar moeizaam begrijpen, maar dat was een inzicht op een afstand geweest; ik werd beschermd door het stootkussen van mijn groepsgenoten. Hier in Sorong leefde ik op een kluitje met een steekproef uit het hele Nederlandse volk, in bijna al zijn ondoorzichtige variëteiten - en mijn stootkussen was weg. Voor die avond van het bezoek had ik geen moment de kans gekregen te vergeten dat praten tegen een ander iets anders is dan praten tegen jezelf. Dat was onaangenaam, maar het was ook een prikkel. Wat andere mensen bewoog, mensen met wie ik oppervlakkig weinig gemeen had, kon hier voor mij geen zaak meer zijn van nieuwsgierigheid op een afstand. Ik moest er iets over uitvinden, als ik me niet wilde afsluiten van elke mogelijkheid tot contact. Zelfs op mijn achttiende was dat besef niet zo klemmend geweest.

Wat ging er in de soldaten om? Ik probeerde daar iets over te weten te komen als ik daar de kans toe kreeg, 's nachts bijvoorbeeld als ik officier van piket was en de wachtposten controleren moest. Die zaten dan, alleen of met zijn tweeën, in het donker op de wrakke galerij van de een of andere opslagloods, tussen de bomen en de stille kamponghuizen, en voelden zich niet op hun gemak. Ik zorgde er altijd voor dat ik zo opvallend mogelijk naderde, nooit van achteren, nadrukkelijk stampend met mijn laarzen, en telkens weer enigszins opgelucht als het felle licht van hun zaklantaarn in mijn ogen flitste, waardoor ik wist dat ik herkend was. Als ik het galerijtje op stapte werden de geweren meestal net weer opzij gelegd. Er kwamen dan eindeloze, trage gesprekken, die hielpen om de spanning en de verveling te breken, maar waar ik weinig wijzer van werd.

In hun ogen bleef ik een vertegenwoordiger van hogerhand, iemand bij wie je een beetje op je woorden moest letten, en die je moest zien uit te horen omdat hij waarschijnlijk meer wist, over de veelbesproken ‘repat’ bijvoorbeeld, de repatriëring van de verschillende lichtingen, waarover allerlei geruchten gingen. In het begin dacht ik dat het daardoor kwam dat de nachtelijke beschouwingen die ik te horen kreeg vaak zo trouw het Nederlandse regeringsstandpunt weerspiegelden; de gewone conversatie was soms doorspekt met grote brokken onverteerd officieel jargon. Later merkte ik dat hetzelfde gebeurde als soldaten met elkaar aan het praten waren. Maar de hooggestemde frazen werden meestal in één adem gevolgd door hartgrondig gekanker en door persoonlijke observaties die er volstrekt mee in strijd waren, zonder dat er een poging werd gedaan om die tegenstrijdigheden te verzoenen. We waren hier gekomen om de papoea's bij te staan in een strijd waar de papoea's zelf blijkbaar niet erg

warm voor liepen. De onrust en het gevoel dat er iets niet klopte waren algemeen, maar het ontbrak de soldaten aan woorden om die gevoelens samen te vatten. Ze moesten dus wel terugvallen op de schamele officiële verklaringen, niet omdat ze daar zo in geloofden, maar bij gebrek aan een andere verklaring voor de situatie waarin ze zich bevonden. Er was een voortdurende honger naar nieuws, die nauwelijks bevredigd werd. Kranten waren schaars en bereikten Sorong pas na een week. Het enige blad dat door bemiddeling van de autoriteiten in grote hoeveelheden over ons werd uitgestort, was Elseviers Weekblad, een periodiek dat sterker was in het aanheffen van krijgszangen dan in berichtgeving. Voor het nieuws waren we aangewezen op Radio Biak, een vrij zwakke zender, die op de kleine transistortjes waarvan de welzijnszorg ons langzamerhand voorzag, meestal maar flardgewijs te horen was. De radio-programma's voor de soldaten bestonden uit jolig-stoere grapjes over Soekarno, afgewisseld met plaatjes van de zingende zusjes en dergelijke. De tophit van die dagen, het ‘O was ik maar bij moeder thuis gebleven’, schalde overigens vaker uit de Indonesische propagandazender, die veel duidelijker doorkwam. In plaats van de Soekarno-grapjes van Biak hoorde men hier de donkere, verleidelijke stem van de ‘Roos van Makassar’, die oudvaderlandse spreuken murmelde als ‘zoals het klokje thuis tikt, tikt het nergens’.

De legerleiding had genoeg aandacht voor passend amusement bij de troep, maar stak geen hand uit voor een behoorlijke voorlichting over de toestand. Particulier initiatief probeerde in de leemte te voorzien. De soldaten van de verbindingsdienst, die bij de grote ontvanger van de afdeling zaten en de nieuwsberichten van Biak beter konden verstaan, zorgden zo goed en zo kwaad als het ging - er waren geen steno-

grafen bij - voor schriftelijke verspreiding. Elke dag brachten ze een nieuwsbulletin uit, in een oplaag van zeven doorslagen, die van hand tot hand gingen. Zelfs de overste, die steeds de indruk wist te wekken dat hij over volledige, zij het helaas geheime informatie beschikte, liet zich elke morgen in zijn jeep naar de verbindingspost rijden om zijn exemplaar in ontvangst te nemen.

Het was een merkwaardige krant. Eén van die kostbare doorslagen, een toevallige aflevering, is in mijn bezit gebleven. Hier volgt de hele inhoud.

Sorong 13 juni

De Nederlandse vliegtuigenfabrieken van Fokker hebben een vertegenwoordiger in Hongkong geplaatst. Dit in verband met de enorme afname van toestellen in het verre Oosten. Door deze vertegenwoordiger is het aantal nederzettingen van de Fokker fabrieken gestegen tot vijf, welke in het buitenland bevestigd zijn.

Het katholiek 2e kamerlid Dr. Koersen werd tijdens een zitting onwel en is later in het ziekenhuis in de ouderdom van 61 jaar overleden. Sinds 1951 was hij ridder in de orde van Oranje Nassau.

De tweede kamer heeft het goed gekeurd dat de huur met ingang van half juli 10% tot 12% verhoogd zal worden. Ook is hierbij overeen gekomen dat deze verhoging door de werkgevers gecomposeerd wordt. Dit voorstel werd aangenomen met 97 tegen 46 stemmen.

De verslaggever van het Elsevier Weekblad, heeft verklaard dat de beschuldigingen van Z.K.H. Prins Bernhard op een misverstand berusten.

De Poolse leider Kumoelto heeft Paus Johannes XIII, in zijn strijd om de vrede uitgesproken geprezen. Hij noemde de strijd om de vrede hoffelijk. De Paus verklaarde tijdens een gesprek met Kumoelto dat het geen verschil mocht uitmaken bij wat voor een geloof of partij men was aangesloten.

Het weer in Nederland: Over het algemeen zonnig weer, zwakke tot matige wind, overdrijvende wolkenvelden met hier en daar een buitje.

De volksvertegenwoordiger meester Kortenhuis verklaarde geen gedachtenwisseling te willen hebben over de kwestie Nieuw Guinea.

De Indonesische Regering begint aan de bouw van 17 fabrieken. Er is reeds 170,6 miljoen dollard voor deze bouw beschikbaar. Onder de fabrieken behoren 3 staalfabrieken, 4 bierbrouwerijen, 1 glasfabriek, 2 cementfabrieken, 2 steenfabrieken, 3 suikerfabrieken en 2 solafabrieken.

Een sergant van de gevangen genomen Indonesische para's toonde pamfletten van de Nederlandse Strijdkrachten.

Binnelands nieuws:
Teminabuan

> Tijdens de verkiesingen in Teminabuan hebben zich geen insidenten voorgedaan, ondanks er Ploppers gedropt waren. In Wersa en Koach stemde de bevolking 100% voor, over het gehele district genomen was het 94,3%.

In de eerste plaats valt natuurlijk de merkwaardige volgorde van de berichten op, die zich niets lijkt aan te trekken van de orde van belangrijkheid. Ik herinner me een andere aflevering, uitgekomen op een van de spannendste dagen van de crisis, die begon met een uitvoerige uiteenzetting over het feit dat de veerdienst van Tessel naar Den Helder een verandering had ondergaan, zodanig dat de vaarroute van vijf kilometer tot drie kilometer was teruggebracht.

Natuurlijk waren de jongens van de verbindingsdienst ook niet bijzonder geïnteresseerd in dit soort wetenswaardigheden, maar ze hadden teveel eerbied voor het gesproken radiowoord om berichten weg te laten of de volgorde ervan te veranderen. Zij weerspiegelden dus plichtsgetrouw de knusheid van de nieuwsdienst, die voortdurend de schijn ophield dat er niets bijzonders aan de hand was, en die door bleef gaan met het bedienen van het koloniale wereldje, met zijn nostalgische behoefte aan nieuwtjes over ‘het weer in Nederland’.

Onthullender vond ik de vergissingen en fouten die de verbindingssoldaten maakten bij hun overschrijfwerk. In algemene ontwikkeling staken ze waarschijnlijk een eind boven de gemiddelde soldaat in Sorong uit, en deden ze zeker niet onder voor de gemiddelde Nederlanders. Hun bulletins vorm-

den daardoor een zeldzame demonstratie van het verschil tussen wat een nieuwslezer zegt en wat de gemiddelde luisteraar hoort.

Opvallend was in elk geval de zorgvuldigheid waarmee de overschrijvers hun werk deden: alle cijfers klopten, geen detail werd overgeslagen. De fouten in de bulletins waren niet te wijten aan slordigheid, maar eigenlijk zonder uitzondering aan gebrek aan kennis van de achtergrond van het nieuws. De schrijfwijze van de naam van de Poolse regeringsleider maakte al duidelijk dat onze vrijwillige journalisten geen regelmatige krantenlezers waren geweest, althans geen voorpaginalezers. De verkiezingen in Teminabuan doken die dag voor het eerst in het bulletin op, en kwamen niet meer terug. Niemand wist wat dat voor verkiezingen waren, en waar de bevolking nu eigenlijk 'voor' was - nu ja, 'voor ons' natuurlijk. Maar de meest karakteristieke vergissingen in deze aflevering waren die vage 'verslaggever' van Elsevier en die 'volksvertegenwoordiger', waarachter kamervoorzitter Kortenhorst schuilging. Vaagheden, die maakten dat het bericht waar ze in voorkwamen onbegrijpelijk werd. Ook de jongens die het neerschreven kunnen het niet begrepen hebben. Bijna elke aflevering van het bulletin versterkte de indruk dat de samenstellers nauwelijks registreerden uit welke bron een bepaald bericht of een bepaalde uitspraak afkomstig was. Ministers, journalisten en politici van alle richtingen traden op als onduidelijke, onderling verwisselbare grootheden, en hun aller uitspraken ontleenden hun gezag aan de officiële radiostem van de nieuwslezer. Voor wie zo naar de nieuwsberichten luisterde - en ik was er zeker van dat verreweg de meeste soldaten dat deden - moest 'de politiek' wel een onontwarbaar kluwen van verdachte tegenstrijdigheden zijn. De autoriteitenverwarring bleef

trouwens niet tot de politiek beperkt; ik heb een keer een sergeant gesproken die door de Nieuw-Guineapolitiek van de overheid in zijn gereformeerde geloof was geschokt.

Mijn eigen beeld van de wereld en van de wereldpolitiek was in mijn achterhoofd redelijk goed in kaart gebracht; een kaart met witte plekken en onduidelijkheden weliswaar, maar de grote lijnen stonden toch vast, en ik had een idee van de plaatsen waar mijn kaart betrouwbaar was en waar niet. Door de bulletins begreep ik wat het moest betekenen om te leven zonder zo'n kaart, om losse feiten en uitspraken op zich af te zien komen als losse bomen in een oerwoud waarin men zich onmogelijk kan oriënteren. Daarin moest de verklaring liggen van de paradox, dat de soldaten tegelijk niets geloofden en alles geloofden, dat ze aan de ene kant een ingekankerd wantrouwen hadden tegen elke autoriteit, aan de andere kant een kritiekloze goedgelovigheid voor elke officiële verklaring, elke nieuwslezer, elk geschreven woord. Het waren twee aspecten van dezelfde onzekerheid. Wie de weg niet weet en van het kastje naar de muur wordt gestuurd, wantrouwt elke aanwijzing, maar omdat hij zijn wantrouwen niet kan toetsen, heeft hij geen andere keus dan zich telkens weer volledig op de laatste aanwijzing te verlaten.

Natuurlijk geeft het wantrouwen aanleiding tot een andere kijk dan de goedgelovigheid. Het is of er in elk hoofd twee ideeënstelsels zitten, die lijnrecht met elkaar in strijd zijn en elkaar toch geen kwaad lijken te doen. Ze kunnen blijkbaar worden aan- en afgedraaid naar wens, als Hilversum I en Hilversum II. Dit politieke denken in gescheiden compartimenten gold natuurlijk niet alleen voor de Sorongse soldaten, maar geldt in het algemeen voor de gemiddelde radioluisteraar. Het kostte weinig moeite om bij mezelf dezelfde

neiging te ontdekken. Het contrast is het scherpst bij de mensen die helemaal niet over achtergrondinformatie beschikken, maar de groep die er helemaal geen last van heeft moet vrij klein zijn.

In Nederland, onder gewone omstandigheden, gaat het ongedurig heen en weer springen tussen wantrouwen en goedgelovigheid de meesten blijkbaar zonder veel moeite af. Er zijn vaste gewoonten die daarvoor zorgen, en bovendien wordt de gewone staatsburger in zijn dagelijks leven weinig met de politiek geconfronteerd als hij dat zelf niet wil. Het bijzondere bij de soldaten in Sorong was niet hun paradoxale manier van denken over de politiek, maar het feit dat ze gedwongen werden er zo veel over na te denken. Daardoor dreigden de compartimentjes te worden doorgeprikt; de wijsheden van de goedgelovigheid en die van het wantrouwen begonnen door elkaar te lopen, met als resultaat een soort vagevuur van onzekerheid en onduidelijke angst. Krachtige uitspraken moesten die angst bezweren, zonder er voor lang in te slagen.

Bij een leger in oorlog ontlaadt dit soort innerlijke conflicten zich waarschijnlijk in haat tegen de vijand. Ik kan niet beoordelen in hoeverre dat inderdaad gebeurd is bij de troepen die aan de ‘vuurcontacten’ deelnamen. Bij onze afdeling, die alleen maar onder oorlogsdreiging leefde, viel al heel wat bloeddorstig gepraat over ploppers en spleetogen te horen, maar merkwaardig genoeg vrijwel uitsluitend bij de beroepsmilitairen en bij de dienstplichtige luitenants en sergeants. Zelden heb ik een gewoon soldaat een onvertogen woord over Soekarno of over zijn soldaten horen zeggen. Als er echt gevochten was, zou het daar wel van gekomen zijn, maar voorlopig bleek de vatbaarheid voor oorlogshetze over het algemeen toe te nemen bij toenemend ontwikkelingspeil. Wie

zichzelf al een beetje een autoriteit kan voelen, heeft blijkbaar minder reden de hogere autoriteiten te wantrouwen. Voor veel soldaten werd de knoop waarin zij zaten vooral duidelijk als ze brieven gingen schrijven naar huis. Men was het er over eens dat er geen 'gekanker' in die brieven mocht, want daar maakte je de oude mensen nog zenuwachtiger mee dan ze al waren. Maar waar moest je dan over schrijven? Over de regen, over de bomen, over de papegaai, over het feit dat de mensen hier bruin waren? Daar kon je niet steeds opnieuw over beginnen. Toch zetten ze zich allemaal twee keer in de week grimmig aan hun corvée. Wie weinig brieven schreef, kreeg er ook weinig, en overgeslagen worden bij de postuitdeling was een kleine ramp.

De sergeant-kok liep de eerste vier weken met voortdurende maagklachten. Ik dacht dat het kwam omdat hij zich zorgen maakte over de vele problemen in de keuken, maar op een goede dag was hij er plotseling van af: hij had eindelijk de eerste brieven van zijn vrouw gekregen. Ze had een fout gemaakt bij de adressering, zodat ze per zeepost waren verzonden. Al die tijd had hij in angst gezeten en er niets van begrepen, maar hij had zijn narigheid zo goed mogelijk voor iedereen verborgen gehouden. Geen brieven krijgen was een zwakte, waar je liefst zo weinig mogelijk over sprak.

Algemeen werd geloofd dat soldaten die langer dan een jaar in Nieuw Guinea zaten allemaal door hun meisjes waren afgeschreven. Dat zal wel overdreven zijn geweest, maar er kwamen inderdaad nogal wat 'dear johnny letters' binnen. Later vertelde mij iemand dat hij in die tijd in Nederland een treingesprek had afgeluisterd van twee meisjes, waarvan er één een jongen op het troepenschip had zitten. Ze was voor zijn vertrek nog één keer met hem uitgegaan en had het toen meteen uitgemaakt, want, zei ze, 'hij komt natuurlijk

toch niet meer terug'. Voor de soldaten, die niet wisten of ze over een maand, een paar jaar of nooit meer terug zouden gaan, weerspiegelde het gepraat over het uitmaken van verkeringen natuurlijk ook de onzekerheid over eigen toekomst. Bij de cabaretgroepen die in de laatste maanden door de welzijnszorg op ons werden afgestuurd waren twee meisjesduo's. Het eerste tweetal zong zedig lieve liedjes bij de gitaar, en werd nog dagen later met warme bewondering besproken. Het tweede stel kwam het toneel op met uitdagend veel bloot en zong gewaagde cabaretliedjes. De soldaten braken de zaal af, maar achteraf kwamen er van alle kanten commentaren los waarbij de zwartste puritein alleen maar goedkeurend had kunnen knikken. Wie in Sorong sexueel buiten spel stond, zou de Hollandse meisjes het liefst allemaal ingetogen aan het borduren hebben gezet in de huiskamer, tot aan het moment van de 'repat'. Elke soldaat in Nieuw Guinea was wat zijn opinies over de liefde betrof een tijdelijke grijsaard.

Iedereen die in dienst geweest is kent het hardnekkige verhaal dat er kamfer in het soldateneten wordt gedaan om de potentie te verzwakken. In Nieuw Guinea dook daar een nieuwe variant van op: de impotentie zou veroorzaakt worden door de radarstralingen van de oorlogsschepen en de artillerie-luisterposten. Letterlijk genomen zijn zulke verhalen onzin, maar er gaat wel degelijk een realiteit achter schuil. Ze zijn van het zelfde soort als de papoea-verhalen over boze geesten in bepaalde stukken alang-alang, waar een BB-ambtenaar me van vertelde. Je kunt zo'n terrein beter niet in gaan, want de boze geesten kunnen dan wel eens blijken te bestaan uit bijvoorbeeld een microscopisch gedierte dat door de huid dringt en een dodelijke ziekte veroorzaakt. Het soldatenleven heeft inderdaad een invloed die veel lijkt op het

verzwakken van potentie. Een soldaat in de kazerne heeft een hele week de tijd om zich op te winden over de sexuele heldendaden die hij in het weekend zal verrichten. Als het zover is, valt de werkelijkheid tegen. Zowel het meisje als hij zelf steken bleekjes af bij de wensdromen. En als de echte erotiek de kans heeft gekregen de fantasie te verdringen, staat de zondagavondtrein al weer klaar.

In Sorong deed dat probleem zich niet eens voor. Contact met inheemse meisjes was er weinig, al heeft één vaste verkering van een soldaat van de afdeling met een papoeameisje nog vreemde verwikkelingen gegeven. Er waren wel een paar soldatenhoertjes, maar die werkten voornamelijk voor de betrekkelijke veteranen van het infanteriekamp. Het zal wel nooit meer uit te maken zijn wat er waar was van het gerucht, dat een ondernemende Sorongse tokohouder een schip met lichte meisjes uit Singapore had laten komen bij het eerste bericht van de troepenzendingen. De Nederlandse marine had ze bij de grens van de territoriale wateren terug gestuurd. Dat zou dan de enige infiltratie zijn geweest die door Nederland met volledig succes is verijdeld.

5
Sterren en strepen

In de officiersmess kwam ik zo weinig mogelijk. Ik ergerde mij er aan de anderen en de anderen ergerden zich aan mij. Iedereen zou het plezierig gevonden hebben als ik altijd op mijn kantoor zou hebben gegeten, wat ik soms deed onder voorwendsel van drukke werkzaamheden, maar officieel kon dat niet worden erkend. Veel te vaak naar mijn zin klom ik dus, in de hitte van de achtermiddag, binnensmonds vloekend, de steile Branieheuvel op, op de top waarvan de riante bungalow van een geëvacueerde oliemanager diende als onderkomen voor de overste en als ontspanningsruimte met eetzaal voor zijn officieren. Als ik binnenkwam, veranderde de geanimeerde conversatie meestal abrupt in ongemakkelijk stilzwijgen, waarna het gesprek weer moeizaam op gang moest worden gebracht.

Er was daarbij geen opzet in het spel. Iedereen probeerde politieke twistgesprekken te vermijden, ik ook, en ze kwamen zelden voor. Ik had er geen behoefte aan, meningen te herhalen die iedereen al van mij kende, die ik trouwens, door de vaandrigsstip op mijn schouder, symbolisch de hele dag met mij meedroeg. Aan de andere kant deden de meeste officieren oprecht hun best mijn afwijkende opinies te ontzien - wat ook hun motieven daarvoor geweest mogen zijn. Het hielp allemaal niets, door omstandigheden die nie-

mand in de hand had.

Het handjevol officieren van de afdeling was bepaald geen homogene vriendengroep. Er was heel wat persoonlijke vijandschap en rancune, die elke dag nieuw voedsel kregen door tegenstrijdige dienstbelangetjes. De stafbesprekingen leken soms op diplomatieke conferenties van mogendheden die nog net niet met elkaar in oorlog waren. Over een onbenullig onderwerp kon uren worden gepraat zonder dat er een concrete beslissing viel. 'Ik verzoek de heren', zei de overste dan tot slot, 'hier in gezamenlijk overleg een plan voor op te stellen dat ik kan goedkeuren'. Daarna vertrokken de heren weer, om hun twisten, die nu juist elk 'gezamenlijk overleg' onmogelijk maakten, voort te zetten tot de volgende bespreking. Elke functionaris werd heen en weer geslingerd tussen angst voor aantasting van zijn bevoegdheden en angst voor meer werk en complicaties. Er vormden zich steeds wisselende groepjes van twee of drie; het gebrek aan afleiding en het voortdurend op elkaars gezelschap aangewezen zijn, deden een wolk van intrigue ontstaan die de omgang soms wel wat erg moeilijk maakte.

Voor al die irritaties moest een tegenwicht worden gevonden in een joviale, jongensachtige, kwasi-ontspannen sfeer buiten de diensturen, in de mess. En het enige probate middel voor het suggereren van een gevoel van onderlinge saamhorigheid was het gezamenlijk kankeren op buitenstaanders. Men overtroefde elkaar in kernachtige uitspraken over de stupiditeit van onderofficieren en soldaten, de bekaktheid van de Nederlandse burgers in Sorong en het bureaucratisch onbegrip van de heren in Hollandia en Den Haag. De politiek van de dag bood zo mogelijk nog betere aanknopingspunten. De commentaren van Lunshof in Elsevier werden met instemming besproken en gevarieerd. Voor socialisten,

Nijmeegse hoogleraren en in het algemeen iedereen aan het thuisfront die niet pal achter de regering stond, was ‘landverraad’ de meest vriendelijke term. Voor Indonesiërs en trouwens voor alle bruine volksmenners en knoflookdiplomaten waren nauwelijks woorden te vinden. Over Soekarno zelf waren er twee gedachtestromingen. De ene groep noemde hem zonder omhaal een tweede Hitler; de tweede groep placht bij die gelijkstelling bedenkelijk het hoofd te schudden, omdat men toch niet vergeten moest dat Hitler ten slotte een Europeaan was geweest, minder doortrapt en meer recht-door-zee dan een oosterling als Soekarno.

Met de werkelijke zorgen van de sprekers hadden dit soort verschrikkelijkheden weinig te maken.

Die betroffen hun gezin in Nederland en hun dagelijks bestaan, de hoogte van de tropentoelage en de vraag of het ontvangen kledingvoorschot al of niet moest worden terugbetaald. Hun stoere taal was niet meer dan meepraten met de anderen; eigenlijk was het niet hun bedoeling iets onvriendelijks te zeggen over een ander, maar om iets vriendelijks te zeggen tegen elkaar. Een omslachtige manier van doen weliswaar, maar het vocabulaire van een volwassen mannelijke Nederlander, zeker in zo'n martiaal beroep, is nu eenmaal slecht berekend op het uitwisselen van meer directe vriendelijkheden, zo maar midden in elkaars gezicht.

Zo kwam het dat mijn zwijgende aanwezigheid al roet in het eten gooide. Tegen mij persoonlijk hadden ze niet veel meer bezwaren dan tegen de meeste van hun collega's - veel kleinigheden, niets wezenlijks. In hun terminologie was ik natuurlijk een landverrader en een Hitlervriend, maar achter mijn rug bleven dat gedachteloos uitgesproken, vrijblijvende scheldwoorden ter verhoging van de gezelligheid. Was ik erbij, dan werden dezelfde onschuldige krachtter-

men plotseling beledigingen; naar hartelust kankeren was er dan dus niet meer bij, men moest op zijn woorden gaan letten, het plezier was eraf en dat was mijn schuld. Ik denk dat veel negers en leden van andere minderheidsgroepen de situatie waarin ik me bevond zullen kennen.

Niet altijd was ik verstandig genoeg om de onzin die ik toch nog te horen kreeg over mijn kant te laten gaan, trouwens, als de opmerkingen per ongeluk persoonlijk werden kon dat moeilijk. Meestal werden openlijke conflicten vermeden, maar de hele situatie was toch niet erg geschikt om mij van hartelijke belangstelling voor mijn collega's te vervullen. Ook als ik niets zei, moet de weerzin van mijn gezicht te scheppen zijn geweest.

Dat de conversatie van de officieren, zo vol verontwaardiging van morele en andere aard, zich bijzonder slecht leende voor het onder woorden brengen van echte emoties, bleek onder andere op de dag dat de eerste Nederlandse soldaten in de buurt van Sorong sneuvelden. Ik geloof dat de meeste leden van de mess onder de indruk waren van de gebeurtenis, maar het gesprek die avond voor het eten verliep ongeveer als volgt.

Luitenant: Zeg, als jij nou officier van piket bent en je moet de vlag strijken, en die hangt halfstok, wat doe je dan?

Vaandrig: Hoezo?

Kapitein: Het lijkt me een duidelijke vraag. Die vlag moet eerst helemaal naar boven, dan gestreken.

Majoor: Het spijt me kapitein. Volgens mij gaat de vlag meteen naar beneden. Iets anders is, of bij het hijsen 's morgens de vlag eerst helemaal naar beneden, ik bedoel naar boven moet, en dan weer half naar beneden. Daar staat me iets van bij. In Soekaboemi...

Kapitein: Tja, u zult wel gelijk hebben. Volgens mij is het net andersom.

Luitenant: Het is natuurlijk heel goed mogelijk dat u allebei gelijk hebt, u voor 's morgens en u voor 's avonds.

Majoor: Mogelijk, mogelijk; hoewel...

Overste: Vaandrig, kijkt u morgen eens goed de voorschriften na en breng mij rapport uit over die vlaggenkwestie. We moeten weten waar we aan toe zijn. Mag ik de heren aan tafel nodigen?

En daarmee was de kwestie van de gesneuvelden, als onderwerp van algemeen gesprek althans, afgedaan. Niet uit harteloze onverschilligheid geloof ik, maar gewoon omdat het te moeilijk was om over te praten.

De overste probeerde bij vlagen het intellectuele en culturele niveau van de mess-conversatie omhoog te stoten. De meesten deden dan braaf hun best het hem naar de zin te maken, met als gevolg vreemde, radeloze spraakverwarringen, wegebbend in somber stilzwijgen. Ik herinner me een flard van een literair tafelgesprek, zó geconcentreerd chaotisch dat ik het meteen op een servetje schreef.

Kapitein: Hoe heet dat beroemde boek ook weer, vijf minuten voor twaalf of over twaalf...

Luitenant: Misschien Het Vierentwintigste Uur, van die Griek?

Overste:(met besliste autoriteit): Nee heren, u bedoelt ongetwijfeld het boek 1984, geschreven door Orson Welles.

Een overste wordt, zeker als hij de hoogste in rang is in de directe omgeving, zelden of nooit tegengesproken. Dat geldt niet alleen voor dienstzaken, maar even goed, misschien

zelfs nog meer, voor de zogenaamd vriendschappelijke omgang met de directe ondergeschikten in de mess. Het gevolg kan zijn, dat op zichzelf onschuldige karakterfoutjes en ijdelheden bij zo iemand ongestoord gaan voortwoekeren, zodat een oppassend en betrekkelijk kleurloos man ten slotte verandert in een monsterlijke karikatuur van een sterke persoonlijkheid. Van deze commandantenziekte was onze overste een willig slachtoffer.

Hij was een dikke Brabander, van nature waarschijnlijk goedmoedig en gesteld op zijn gemak, ofschoon zijn eerzucht opvallend ver buiten zijn vakgebied reikte. In zijn vrije tijd had hij, al niet zo jong meer, een meestertitel behaald, waar hij erg trots op was. In de katholieke militaire beroepsorganisatie speelde hij een belangrijke rol. Maar dat zonk allemaal in het niet bij zijn algemeen-culturele aspiraties, hoe vaag die ook waren. Hij beschouwde zich als een cultuurdrager, en wel als drager van wat hij noemde de Bourgondische cultuur, die zich van de Hollandse vooral door zwierigheid en lichtvoetigheid onderscheidde. Cultuur betekende voor hem het exclusieve eigendom van een kleine élite die moeiteloos en flitsend wist te converseren over elk onderwerp onder de zon. En hoewel hij een middelmatig verstand, een zeker niet encyclopaedische kennis en een onderontwikkeld gevoel voor humor bezat, kon hij zich in het milieu van militaire ondergeschiktheid een wonder wanen van spiritualiteit; met zijn beschaafde bulderstem sprak hij zijn ondergeschikten toe zoals een ander zingt in het bad.

Elke gelegenheid greep hij aan om ‘de troep’ als geheel toe te spreken. Hij was dan een mengeling van conferencier en patriarch, en zeer lang van stof. Het vermoeden dat het hem daarbij meer om zijn eigen stem dan om zijn toehoorders ging, werd versterkt als men hem in de mess zijn favoriete

omschrijving van de gemiddelde soldaat hoorde geven: ‘Poèpharken zijn het, poèpharken’. Ook op de sociale distantie tot de onderofficieren was hij gesteld. Een luitenant die de lof zong van een van zijn sergeants, en aarzelde tussen de kwalificaties goed en zeer goed, werd driftig onderbroken: ‘Zeg maar bruikbaar. Bruikbaar is het woord.’ Dat wilde niet zeggen dat hij zich niet in het lot van de soldaat verdiepte. ‘De soldaten hebben het veel moeilijker dan wij’, zei hij soms, ‘want ze hebben hier onder de burgerbevolking geen *Ebenbürtigen,* zoals de Zwitsers het zo mooi uitdrukken’.

Toen hij een week op de Zuiderkruis zat, deed hij aan tafel de uitspraak dat de hele Nieuw-Guinea-affaire voor hem ‘als militair’ natuurlijk heel simpel lag, maar dat hij er zich nu ook ‘als mens’ en ‘als studiehoofd’ voor was gaan interesseren. In zulke subtiele zelfsplitsingen was hij sterk; nu eens sprak hij ‘als commandant’, dan weer ‘als jurist’. Het was een van de manieren waarop hij zijn zoveel simpeler medeofficieren épateerde met zijn veelzijdigheid. Als je hem zo hoorde praten leek hij te bestaan uit een groot aantal representatieve personages in voortdurende vergadering bijeen, die weliswaar verschillende dingen zeiden, maar elkaar toch telkens weer goedkeurend op de schouder klopten. Ik herinner me een aforisme over de doodstraf, waarin de militair, de jurist, de gelovige en waarschijnlijk ook de mens tot een gezamenlijk communiqué waren gekomen: ‘Ik ben een tegenstander van de doodstraf, maar de orde is het hoogste goed; die heeft Onze Lieve Heer ons gegeven, dus die moeten we tot elke prijs bewaren. Als de orde dus in wezen wordt aangetast, dan moet de doodstraf wèl worden toegepast.’ Wat hij met ‘in wezen’ bedoelde werd natuurlijk niet duidelijk, het zal wel van de omstandigheden afgehangen hebben.

Al met al leek de overste een ongevaarlijk mens, meer grappig dan onsympathiek. Als hij, in zijn feestelijke witte marinepak met blote knieën, hoog tronend in zijn jeep door Sorong werd gereden, deed hij mij onweerstaanbaar denken aan een geslaagde Prins Carnaval. Toch zou ik daar hartelijker bij gelachen hebben als de regering mij niet aan zijn hoede en leiding had toevertrouwd, en dat niet in Oeteldonk, maar op het onbeschutte puntje van de Vogelkop.

Zoals de overste ongecompliceerd was achter zijn pretentieuze buitenkant, zo verborg de dominee achter een bijna kinderlijke eenvoud een tegenstrijdig en raadselachtig karakter. Hij had, met zijn Nietzschesnor en vierkant figuur, het meest krijgshaftige uiterlijk van de hele afdeling. Toen ik hem de eerste keer had gezien, was ik even bang geweest dat hij zou blijken te behoren tot het type veldprediker dat in bloeddorstige taal voor geen beroepsmilitair wil onderdoen, en daartoe naar hartelust het oude testament plundert. Zulke zieleherders zijn in het Nederlandse leger weliswaar zeldzaam, maar ze komen voor, en het lag voor de hand dat ze zich bij voorkeur zouden melden als vrijwilliger voor een expeditie als de onze. Maar toen ik hem even later zag lachen, wist ik al dat deze dominee mee zou vallen. Hij giechelde. Nooit heb ik hem hardop horen lachen, altijd bleef hij steken in geproest als van een ondeugende schooljongen. Het klonk gek uit zo'n grote vent, maar het maakte hem menselijker, en mij nieuwsgieriger.

Hij had zich inderdaad als vrijwilliger voor Sorong opgegeven, maar niet omdat het krijgsbedrijf hem zo aantrok. Elf jaar lang bleek hij daar zendingspredikant te zijn geweest; pas een jaar was hij in Nederland terug, en hij had blijkbaar niet goed meer kunnen wennen. Over de Nieuw-Guinea-

zaak had hij het redelijke standpunt van de meeste mensen van zending en missie: ten slotte draait het toch op overdracht uit, dus is het in het belang van de papoea's als dat in zo goed mogelijke verstandhouding gebeurt. Bovendien was hij bezorgd over de christelijke kerk in Indonesië zelf, die door de Nederlandse houding steeds meer geïsoleerd raakte.

Hij smaalde op de 'theatraal-patriottische' bestuursambtenaren, die er bijvoorbeeld voor verantwoordelijk waren dat de schoolkinderen nu plotseling Nederlands moesten spreken in plaats van Maleis. In zijn tijd als zendingsdominee had hij vaak op het matje moeten komen bij de commissaris van politie of de gouverneur. Een probleem deed zich bijvoorbeeld voor bij zijn correspondentie met Indonesische kerken. Als afzenderland kon hij niet 'Nederlands Nieuw Guinea' op een brief zetten, want dan werd hij niet bezorgd, en ook geen 'West-Irian', want dan ging hij niet eens weg. Om kool en geit te sparen schreef hij dus West Nieuw Guinea, maar ook dat leverde moeilijkheden op met een bedroefde politiecommissaris.

Toen jaren geleden de eerste infiltraties begonnen waren, was hij bang geweest dat zijn bekeerlingen weer met koppensnellen zouden beginnen. Hij had een brief geschreven aan de zendingsonderwijzers in de kampongs met een herinnering aan het gebod dat men zijn vijanden lief moest hebben en de hongerigen voeden. Het bestuur was daarover zo kwaad geworden dat men hem van landverraad had beschuldigd.

Het vreemde was dat hij dit soort verhalen wel in kleine kring tegen gelijkgezinden vertelde, maar dat hij aan de messtafel, temidden van de officieren, angstig voorzichtig was. Elk woord van milde kritiek op de Nederlandse regeringspoli-

tiek ging dan ineens gepaard met de verzekering dat hij natuurlijk niet voor overdracht wou pleiten, en hij deinsde er niet voor terug op zijn beurt de Partij van de Arbeid van landverraad te beschuldigen, als het zo uitkwam. Als hij dacht daarmee bij de officieren in een goed blaadje te komen, had hij het mis, want zij hadden zijn tegenstrijdigheden door, en vonden hem ‘onbetrouwbaar’; hij had beter precies kunnen zeggen wat hij vond. Maar ik geloof niet dat zijn voorzichtigheid uit berekening voortkwam. Hij was gewoon bang, bang voor de officieren, en bang voor de verschrikkelijke oorlog die ons naar zijn vaste overtuiging boven het hoofd hing. Het werd steeds onbegrijpelijker waarom hij zich vrijwillig bij ons had aangesloten.

Ik heb hem eens, op een avond aan dek op de Zuiderkruis, in een grote kring gefascineerde jongens, met smaak griezelverhalen over papoea's horen vertellen. Over een militaire chauffeur die een op de weg spelend meisje had doodgereden, en onmiddellijk door de woedende familieleden de kop was afgehakt. Over een huisjongen, een leerling-evangelist, die zijn oom de keel had afgesneden (hij deed voor hoe, met de vlakke hand voor zijn eigen keel) om met zijn tante te kunnen trouwen. Over twee andere huisjongens, broers, die ruzie hadden gekregen over de vraag wie het belangrijkste werk deed, en elkaar met hun hakmessen hadden doodgeslagen. ‘Ja, ze zijn heel wild hoor’, giechelde hij. Later kwam hij me met een bezorgd gezicht vertellen dat ‘sommige jongens’ met het waandenkbeeld rondliepen dat de Indonesiërs hun gevangenen martelden. Hij geloofde er niets van, en vond dat het gerucht moest worden tegengegaan. Ik moet verbaasd gekeken hebben, want ik had het verhaal over de martelende Indonesiërs pas één keer in volle ernst horen vertellen: een paar dagen tevoren, door de dominee.

Al met al mocht ik hem toch graag. Hij was blijkbaar geen held, maar hij hing ook niet de held uit, en zelfs zijn kinderachtigheden waren een verademing in een omgeving waar de pose van om-de-dood-niet-kinderachtig-zijn zo algemeen was. Ik voelde met hem mee toen hij, nog voor de Zuiderkruis in Sorong aankwam, te horen kreeg dat hij tijdelijk in Kaimana gedetacheerd zou worden. Hij had me wel eens verteld hoe gevaarlijk Kaimana hem leek, niet te beschermen tegen een aanval van buitenaf; ‘als het daar mis gaat’, had hij gezegd, ‘kom je er niet levend uit’. Geen wonder dat hij, toen hij van zijn nieuwe opdracht hoorde, wit werd tot onder zijn snor.

Later, toen ik van alle kanten hoorde hoe hij zich in Kaimana had gedragen, begreep ik dat hij in feite veel moediger was dan ik gedacht had. Misschien was al het griezelen voor hem een manier om zich op te werken tot flinke daden. Toen hij er aankwam, had hij de commandant meteen verlof gevraagd om mee te gaan op patrouille, het bos in. Eerst werd hem dat niet toegestaan, ook omdat hij weigerde op zulke tochten een geladen pistool mee te nemen, maar ten slotte kreeg hij zijn zin. Eén keer kwam hij zo in contact met Indonesiërs, met het gevolg dat zijn vergunning onmiddellijk weer werd ingetrokken. De patrouille had namelijk een groep infiltranten ontdekt, die zelf niet wisten dat ze gezien waren. De patrouillecommandant wilde meteen schieten, de dominee wist hem over te halen eerst overgave te eisen. Driemaal werd de sommatie herhaald, maar alles bleef doodstil in het bos; de Indonesiërs hadden zich geruisloos uit de voeten gemaakt.

Om de een of andere reden zat er aan de flinke daden van de dominee altijd zo'n lichtelijk komisch kantje. Na het bestand waren er verrassend veel infiltranten uit het bos rond

Sorong opgedoken; ze waren ondergebracht in een kamp buiten de demarcatielijn, een kilometer of tien van de stad vandaan. Een Indonesische godsdienstleraar uit Sorong had aan de Nederlandse autoriteiten gevraagd een kerkdienst te mogen houden voor de soldaten in dat kamp. Het was hem geweigerd. Onze dominee was voor hem opgekomen, had met de vuist op tafel geslagen en gedaan gekregen dat het wèl mocht, mits onder zijn geleide, en verder op voorwaarde dat de twee geestelijken zich niet door onbevoegden zouden laten vergezellen.

Toen ik de bewuste zondagmorgen bij de dominee op bezoek ging bleek er iets mis te zijn. De Indonesische collega had zich al een paar dagen niet vertoond. Er ging een gerucht dat hij een plan had opgevat een zangkoortje van gemeenteleden mee te nemen, en dat ging natuurlijk niet. Samen liepen wij de Indonesische buurt in om opheldering te krijgen, maar we vonden alleen rondogige, van niets wetende kinderen. Moedeloos keerden we terug naar het huis van de dominee. Daar stond een colonne volkswagenbusjes te wachten, volgeladen met alle Indonesische meisjes die in Sorong te vinden kunnen zijn geweest, voorzien van alle benodigdheden voor een groot feestmaal. Het zangkoortje.

Wat moest de arme dominee doen? Hij had iedereen naar huis kunnen sturen op zijn collega na, maar dan had hij de stemming grondig bedorven. Dus stapte hij, giechelend en met de angst voor de komende donderpreek van de autoriteiten al in de ogen, in de voorste auto en liet zich wegrijden, als eregast tegen wil en dank van een Indonesisch soldatenfeest.

De dominee en de overste hadden, als zoveel tegenpolen, aan de oppervlakte veel met elkaar gemeen. Ze vertoonden

bijvoorbeeld het zelfde contrast tussen buikige gewichtigheid in uiterlijk en optreden, en kinderlijk plezier in de comedie van het militaire gedrag. De rest van de beroepsofficieren stak bij hen af als een kleurloos gezelschap. Zij deden hun werk zoals de meeste mannen van middelbare leeftijd in de meeste beroepen: redelijk bekwaam, zonder veel enthousiasme en zonder fantasie. Er waren twee onafscheidelijke kapiteins, de één een magere zwartkijker die altijd klaagde dat de soldaten niet realistisch genoeg op het gevecht werden voorbereid, de ander een enorme, donderende lobbes van het soort dat dikwijls geprezen wordt wegens het vermeende bezit van een klein hartje. Er was een kapitein van Indisch-Nederlandse afkomst, die zich zelden in de mess liet zien, maar van wie bekend was dat hij drie maal per dag lange brieven aan zijn gezin schreef, waarin hij exemplaren plakte van merkwaardige insecten en vlinders uit Sorong. Er was een zenuwachtige beroepsluitenant, die bij zijn meerderen geen goed kon doen en troost zocht in het fotograferen, een liefhebberij waarvoor hij een angstig dure en kwetsbare apparatuur had meegesleept. De ware geestdrift voor het soldatenberoep was eigenlijk alleen te vinden bij de dienstplichtige luitenants.

Dat lijkt vreemder dan het was. Het soldaatje spelen was in Sorong veel echter dan in Holland, maar gruwelijke realiteit was het nog niet geworden. In vechtpak rondrijden in een jeep, eruit springen, belangrijke aanwijzigingen geven, met piepende banden keren en wegracen was onder die omstandigheden een jongensspel, waarvan ik zelf ook de aantrekkelijkheid voelde. Ze waren trots op de ‘strot vuur’ die ze met hun batterijen konden afgeven, en met de dag werden hun stemmen zwaarder en zelfverzekerder. Een enkele keer vielen ze nog wel uit hun rol, of zeiden ze de goede mi-

litaire dingen op het verkeerde moment. Zo was er een luitenant die ‘hart had voor zijn mannen’. Hij was bars-aardig tegen ze, schold ze voor voddenbaal als hun boordje scheef zat, maar gaf wel eens een rondje weg en kwam op voor hun belangen. Op een dag vroeg hij op een stafvergadering om een betere legering voor zijn troep, maar de overste wees zijn verzoek af. ‘Goed overste’, sprak de luitenant, ‘dat zal ik de soldaten meedelen, dan zullen we zien wat die verder voor maatregelen nemen’.

De overste liep rood aan, was even sprakeloos en begon toen iets te bulderen over insubordinatie. De verbaasde ogen van de arme luitenant maakten duidelijk dat hij helemaal niet met muiterij had willen dreigen, al was hij kwaad. Hij had alleen maar zijn zorgvuldig aangeleerde, barse officierengewichtigheid gedachteloos tegen de verkeerde persoon gebruikt. Vijf minuten heerste er een absurde spraakverwarring; daarna werd de orde hersteld, en het leven in de officiersmess rolde voort zonder verdere vergissingen.

Als ik 's avonds ergens een biertje wilde drinken ging ik het liefst naar de onderofficiersmess. Ik had er geen last van de verholen spanningen die mijn aanwezigheid bij de officieren opwekte, en ook niet van het vage wantrouwen, vanwege het door mij dan toch maar vertegenwoordigde gezag, dat mij omringde als ik in de soldatencantine zat. Bovendien was ik bij de beroeps-onderofficieren merkwaardig populair door mijn weigering van de luitenantsster. Dat had niets te maken met hun of mijn opinie over de Nieuw-Guinea-kwestie. Eenvoudig het feit dat iemand, om welke idiote reden ook, geen luitenant wilde worden, deed hun hartelijk genoegen. Hun bestaan werd voor een belangrijk deel bepaald door de militaire hiërarchie, waarin zij de eeuwige

minderen waren - de sprong van adjudantsstip naar luitenantsster wordt in vredestijd door vrijwel niemand gemaakt. In de ogen van een onderofficier is een officier een man die een hevig benijde, onbereikbare functie bekleedt, meestal zonder het waard te zijn. Onderofficieren zijn in een uitstekende positie om de zwakheden en fouten van hun meerderen waar te nemen. Dat geeft spanningen, want de tijd dat mensen van harte tevreden schijnen te zijn geweest met door God of lot opgelegde nederige posities, is voorbij. Door de ster vrijwillig te weigeren had ik, symbolisch, de hatelijke barrière een beetje ondermijnd, en de trotse hoge heren vernederd. Ik had er nooit zo over gedacht, maar toen ik de onderofficierenvisie eenmaal begreep had ik er veel plezier in.

Er wordt vaak beweerd dat er in Nederland geen werkelijk scherpe klasse-tegenstellingen bestaan. Wie, zoals ik, de eeuwige strijd tussen officieren en onderofficieren heeft meegemaakt van dichtbij en toch als buitenstaander, zal zoiets niet meer zeggen. Natuurlijk worden in een leger de tegenstellingen tussen hoog en laag kunstmatig in het extreme getrokken en tot op zekere hoogte officieel erkend. Daardoor vallen ze eerder op; maar als ze eenmaal zijn opgevallen, zijn ze ook, nauwelijks verdoezeld, overal terug te vinden in de burgermaatschappij. Na mijn diensttijd herken ik in de meest onverwachte milieu's en beroepen het type van de officier en dat van de onderofficier, en ook hun verhulde, maar felle onderlinge strijd. In de meest algemene vorm is het de tegenstelling tussen hoger en lager kader, tussen de mensen voor wie in principe alle mogelijkheden openstaan en de mensen die zich hebben moeten verzoenen met een plafond waar ze nooit bovenuit zullen komen. Het is een onderscheid dat bij alle sociale veranderingen van de eeuw niet veel kleiner is geworden, en dat op het ogenblik, nu de meritocratie

groeit, misschien zelfs scherper aan het worden is.

Zowel het hogere als het lagere kader heeft last van sociale onzekerheid, maar de manier waarop die zich uit is heel verschillend bij de twee groepen. De typische ‘officier’ weet als hij jong is nog niet helemaal zeker of hij de top haalt, en als hij oud is weet hij meestal zeker van niet; zulke zorgen scheppen geen band met de ranggenoten, eerder het tegendeel. Het onderlinge officierenverkeer wordt gekenmerkt door gereserveerde beleefdheid, nauwelijks verkapte naijver en telkens wisselende coalities. De sfeer bij het lagere kader lijkt in vergelijking daarmee ontspannen en goedmoedig; wie oppervlakkig kijkt, kan denken dat ‘onderofficieren’ veel meer tevreden zijn met hun bestaan. Toch is zeker ook bij hen het gevoel van sociale minderwaardigheid een heel tere plek, die beschermd moet worden door een ingewikkeld ritueel. Alleen is dat hier niet alleen een individuele kwestie, maar meer nog een zaak van de groep als geheel.

Al gauw merkte ik dat het nooit aflatend gekanker op de heren officieren een soort dwangmatige routine was. Zelden ging een opsomming van hun domme streken gepaard met opmerkingen over hoe alles dan wèl had gemoeten. Ook was het opvallend dat alle officieren, of ze nu dom of slim, bruut of voorkomend waren, vrijwel gelijkelijk hun deel kregen. Blijkbaar gaf *elk* contact met zo'n onherroepelijke meerdere een bittere nasmaak, die moest worden weggespoeld door een avondje van saamhorig gekanker. Daarbij deed het weinig ter zake of de betrokken officier zich werkelijk had misdragen, en of de persoonlijke relatie tot hem goed of slecht was - in Sorong in de meeste gevallen goed, zou ik zeggen. Een paar keer overkwam het mij dat onderofficieren die mij in mijn gezicht het hartelijkst inhaalden, achter mijn rug het hardst op mij bleken te schelden. Ik geloof niet dat het

schelden echter was dan de vriendelijkheid. Het was nu eenmaal zo dat een onderofficier die goed met een bepaalde officier kon opschieten, daarvoor tol moest betalen in de vorm van een min of meer plichtmatig kankerverhaal - voor zijn eigen geweten, en voor het collectieve geweten van de onderofficiersmess.

Ik heb me eens twee uur lang verbaasd verveeld, toen ik getuige was van een zakelijke bespreking tussen een dienstplichtige luitenant en een beroepsadjudant, lager in rang maar zo oud als zijn vader en een oude rot in het vak. Ze waren op mijn kantoor komen zitten om 'een paar moeilijkheden door te spreken'. De zaak had in twee zinnen afgedaan kunnen zijn, maar er was prestige in het spel. Telkens opnieuw werd gesteld hoe wijs en verstandig zij samen dit soort probleempjes oplosten: in goed vertrouwen, in alle rust, met alle begrip. De adjudant gaf bedekt te kennen dat de andere onderofficieren het bloed van de luitenant wel konden drinken, maar dat hij niet zo was. Als de een iets zei nam de ander een plechtige luisterhouding aan, zweeg na afloop twee minuten, en sprak dan de zelfde formule uit of het een volslagen nieuwe ingeving betrof. Ten slotte hing er een zware kruitdamp van goede wil in de kamer. Het leek een absurd toneelstuk, maar elke minuut van die twee uur was zinvol geweest. Het ritueel was naar behoren uitgevoerd, de waardigheden waren bevestigd.

Algemene beschouwingen over sociale verhoudingen geven een iets te troosteloos beeld, omdat er in werkelijkheid altijd mensen rondlopen die een eigen variant hebben ontwikkeld op het vaste patroon - dat zijn de aardigsten. Zo iemand was, gelukkig voor mij, de sergeant-majoor met wie ik samen de administratie van het onderdeel voerde.

De majoor was een brede, ruige vent, een boer van Breughel

in battle-dress. Hij werkte hard voor zijn plezier, maar vertelde nog liever verhalen. Elk verhaal was een klein epos, met hem zelf in de heldenrol: een dolende ridder, die, strijdend voor de gewone soldaat, boze grootmajoors en kwaadwillige kolonels in het zand deed bijten. Zijn wapens waren zijn welbespraaktheid, zijn grote kennis van de voorschriften, en in het uiterste geval een telefoontje naar Den Haag, waar hij blijkbaar hartelijke relaties onderhield met de allerhoogste bazen. Naarmate ik hem beter leerde kennen, ging ik zijn verhalen met minder korrels zout nemen, en ten slotte begreep ik dat hij er geen woord van verzon. Strijdlust tegen onrechtvaardigheden was de motor die hem aan de gang hield. Hij kon vervaarlijk foeteren, maar ik heb hem dat nooit horen doen tegen iemand die lager in rang was dan hij zelf. Hoge officieren gingen uit de weg voor zijn toorn. Hij had een verbazingwekkende techniek om ze de waarheid te zeggen zonder dat men hem van insubordinatie kon beschuldigen, maar zijn grote kracht was toch dat hij niet uit eigenbelang sprak. Zelfs de relaties in Den Haag bleken echt te bestaan - dat was trouwens minder vreemd dan het leek.

‘De minister’ is in dienstzaken natuurlijk zelden de minister zelf, maar iemand achter een bureau op een onder-afdeling van het departement van defensie, in negen van de tien gevallen een sergeant-majoor of een adjudant. Onze majoor kende die voor een groot deel van vroeger. Zo'n informele tegenhiërarchie bestaat waarschijnlijk in elk leger. Het verhaal in *Catch 22* van Joseph Heller, over de ex-soldaat-eersteklas Winterhalter, die de post openmaakt voor de opperbevelhebber en daardoor beschikken kan over leven en lot van generaals, bevat een kern van waarheid, zoals trouwens elk verhaal in die voortreffelijke satire op het militaire bedrijf.

Met dat al was de majoor een enthousiast militair, vol lof

bijvoorbeeld voor de commandotroepen, waar hij een tijd bij had gediend, en die hij trots de beste en slimste soldaten van Europa noemde. Hij was een uitzondering in het militaire milieu, maar hij was er bepaald niet misplaatst. Voor mij was hij o.a. een levende waarschuwing om de vele slechte eigenschappen die ik bij beroepsmilitairen waarnam niet zonder meer aan hun beroep toe te schrijven, en om voortdurend te bedenken dat geen enkel beroep of groepsetiket voldoende is om over iemand te oordelen. Dat is een gemeenplaats, maar ten slotte gaat het om een val waar ieder op zijn eigen manier dreigt in te trappen. Wie de denkfout doorziet als het om dieven gaat, is er soms blind voor als hij praat over politie-agenten.

In de onderofficiersmess werd natuurlijk niet alleen op officieren gescholden; ook de Indonesiërs kregen hun deel. Hun schanddaden van vroeger werden opgehaald door de oudgedienden, en als rechtvaardiging gebruikt voor het standpunt dat krijgsgevangen infiltranten meteen moesten worden doodgeschoten. In het vuur van dit soort gesprekken doken er wel eens bewonderende opmerkingen op over de uitnemende militaire kwaliteiten van de SS indertijd, opmerkingen die dan weer beschaamd werden verdraaid als iemand er tegenin ging.

Net als bij de officieren ging deze verbale bloeddorstigheid gepaard met berusting in het feit dat we de hele zaak wel gauw aan de Indonesiërs zouden overdragen. Niemand maakte zich druk om Nieuw Guinea of de papoea's. Hoe viel dat te rijmen? Werd men bezield door zinloze wraakzucht? In hoofdzaak was al dit gepraat gedachteloos flinkdoen, een elkaar moed inspreken waar men zich geen echt bloed bij voorstelde. Loze woorden, maar toch: het had weinig ge-

scheeld of de gruwelijkheid was echt over ons losgebarsten, en dan hadden voor al deze opscheppers de woorden klaargelegen om hen heen te helpen over de eerste schrik en afschuw van het slagersbedrijf. Woorden, ook loze woorden, zijn gevaarlijk.

6
Papoea's

Op den duur had ik van de soldaten, de onderofficieren en de officieren van de afdeling waar ik bijhoorde toch een tamelijk duidelijk beeld gekregen. Veel minder goed lukte dat met de papoea's en de Nederlandse burgers. Mijn contacten met hen bleven oppervlakkig, en toen ik vertrok wist ik nog steeds weinig van papoea's. De Nederlandse ingezetenen had ik wat beter doorgekregen, voornamelijk door hun onverwachte reacties op de overdracht.

Sommige papoea's waren, ondanks de taalmoeilijkheden, gretige en hartelijke praters. Toch voelde ik daaronder een bewuste reserve, nog afgezien van het feit dat ik over hun achtergrond en de denkwereld van waaruit zij spraken alleen maar vage vermoedens had. Bij de Hollanders lag de reserve er dik bovenop; tegenover buitenstaanders - en daartoe hoorden alle militairen - hulden zij zich in stugge zwijgzaamheid. Die muur van zwijgen was wel te doorbreken geweest, maar mijn nieuwsgierigheid werd niet erg geprikkeld. Ik geloof niet dat er veel achter verborgen zat dat nieuws voor mij zou zijn geweest, of dat ik niet beter kon horen van de militairen waar ik de hele dag mee te maken had.

Wat ik van papoea's en plaatselijke blanken te verwachten had, toonde zich in alle duidelijkheid op mijn allereerste dag in Nieuw Guinea, toen ik met de andere opvarenden van

de Zuiderkruis in Hollandia mocht passagieren. Die avond, hoorden we, zouden de officieren worden toegelaten in de jachtclub, het heiligdom van de Europese kolonie. Burgercostuum was verplicht. Na de wekenlange, eentonige oceaantocht en het doelloos rondlopen door het stadje stelde ik me heel wat van die uitnodiging voor. Nieuwe gezichten, en natuurlijk een ontvangst met open armen, door zo'n stel fervente aanhangers van het Nederlandse gezag. Ik besloot me deze ene avond nu maar eens te laten fêteren als een echte krijgsman die de aanwezige heren en vooral dames is komen beschermen. Om zes uur stond ik voor de deur, keurig in het pak en met een stropdas om.

Achter de deur zat een meneer die geld van mij vroeg voor een toegangskaartje. Ik liep een trap op en kwam in een grote zaal, met in het midden rijen lege stoelen. Achter een bar in de hoek zat de Nederlandse kolonie: een muur van aaneengesloten ruggen. Hier en daar verspreid nog enkele ruggeneilandjes. Eenzame opvarenden van de Zuiderkruis dwaalden er aarzelend tussendoor, en zochten ten slotte elkaars vervelende gezelschap maar weer op.

Nadat dit gezellig samenzijn een half uur had geduurd ging het licht uit. Het was toevallig de wekelijkse filmavond van de club, en de vertoning kon geen uitstel gedogen. De Limburgse dokter en ik hadden de film al gezien; we slopen de trap weer af, naar buiten. Slechts één keer had een Nederlands ingezetene het woord tot ons tweeën gericht, in zijn functie van bestuurslid. ‘Heren’, had hij gezegd, ‘er zwerven hier journalisten rond, dus wilt u bij het spreken onder elkaar de nodige voorzichtigheid betrachten?’

We stonden weer buiten, op het uitgestorven pleintje dat het hart was van Nieuw Guinea's hoofdstad. Gelukkig had de dokter nog een idee achter de hand. Hij had die middag een

vage afspraak gemaakt met een papoea die hem op straat had aangesproken. We gingen hem zoeken, en vonden hem al in de eerste van de twee chinese winkels, die tegelijk als café dienst deden. Nathaniel Ohee. Hij schudde ons hartelijk de hand en nam ons mee het kale bierlokaal in, met zakken meel in de hoek, colareclames aan de muur en blikken met corned beaf en sardines in een rek achter de toonbank. Twee uur zaten we daar te praten. Behalve de dokter en ik waren er geen Europeanen. In de jachtclub was geen enkele kleurling geweest.

Ohee bleek een tamelijk vooraanstaande papoea te zijn, al hoorde hij net niet bij het selecte groepje voormannen die zo nu en dan bij name in de Nederlandse pers werden genoemd. Hij werkte bij de griffie van de Nieuw Guinea Raad, en hij was door de papoea's van het Sentani-district in de streekraad van Hollandia gekozen. Bovendien bleek hij redacteur van een gestencild maandblad in het Maleis, de enige krant, vertelde hij, die helemaal in handen van papoea's was. Van zijn kant was ons gesprek eigenlijk een interview, of in elk geval materiaal voor zijn volgende hoofdartikel. Hij wilde de stemming aan boord van de Zuiderkruis peilen, en hij kon moeilijk weten dat de opinies van de dokter en mij nu juist door vrijwel niemand op dat schip gedeeld werden. Overal ter wereld zijn journalisten geneigd te denken dat de toevallige voorbijganger die zij vragen stellen een heel publiek vertegenwoordigt. Zelf deed ik dat ook - voor Ohee was ik een typische Nederlandse officier, voor mij was hij een typische papoea-politicus. Hij speelde zijn rol alleen wat overtuigender dan ik de mijne.

Hij sprak gebrekkig Nederlands, maar zijn woordenstroom werd daar nauwelijks door geremd. Uitvoerig en onsamenhangend vertelde hij ons over zijn carrière, zijn toekomst-

plannen en zijn politieke denkbeelden. Alle Indonesiërs moesten dood, zei hij. Wat had hij tegen de Indonesiërs? Het waren bangerds. De parachutisten kwamen naar beneden en gaven zich zo maar over. Ze hadden niet eens eten bij zich. Tegen de Nederlanders zouden zij nooit opkunnen. Vroeger was het anders geweest, toen kreeg hij 'hoofdpijn' van de Nèderlanders. In zijn kiesdistrict waren nog veel traditioneel ingestelde mensen die niet begrepen waarom hij nu weer vóór de Nederlanders was, maar zulke mensen hadden natuurlijk geen verstand van politiek; hij moest het ze heel geduldig uitleggen, en op den duur zou dat ook zeker lukken.

Dit gezagsgetrouwe verslag werd voortdurend onderbroken door uitbundige lachbuien. Hij leek volkomen ontspannen en openhartig, maar ik vertrouwde dat niet erg. Ik herinnerde me dat Westindische boeren net zo lachten als ze lastige vragen van mensen uit de stad wilden ontwijken. Bovendien viel het op dat Ohee telkens de woorden 'Indonesiërs' en 'Nederlanders' door elkaar haalde in het vuur van zijn betoog. En toen hij het over de bangheid van de Indonesiërs had, vroeg hij er snel tussendoor of wij ook bang waren.

Steeds meer kreeg ik de indruk dat het Ohee eigenlijk niets kon schelen met welke vreemdelingen hij te maken kreeg; wat hem interesseerde waren zijn eigen mensen en zijn eigen carrière. Hij was een warhoofdige, schrandere, levendige en eerzuchtige man, met een grote bewondering voor macht. Het kon haast niet anders of hij moest rancunes hebben tegen de stugge heersers van de jachtclub, waarin hij geen voet mocht zetten. Ik ben ervan overtuigd dat hij zich inmiddels uitstekend heeft kunnen aanpassen - al zal hij zich ook over de nieuwe heersers nog wel eens al schaterend zitten verbijten.

De eerste tijd in Sorong, voor ik naar het Paradise Hotel verhuisde, zag ik de papoea's alleen door het raam van mijn voorlopige kantoortje. Ik had toen uitzicht op een asfaltweg die twee inlandse woonbuurten verbond. Druk was het nooit op die weg, maar elk kwartier kwam er toch wel iemand langs.

's Morgens al heel vroeg verzamelde een groep meisjes van een jaar of acht zich naast mijn kantoortje om te wachten op de schoolbus. Er stond daar een soort wachthuisje, een bouwsel met veel uitsteeksels, waar ze allemaal zo hoog mogelijk inklommen. Daar begonnen ze te kwetteren en te zingen, zodat ik, als ik slaperig naar het washok liep, aan een boom vol spreeuwen dacht. Ze hadden een merkwaardig repertoire: meerstemmige liederen in het Maleis, Vader Jacob, My Bonnie is over the Ocean en ook Hollands Vlag je bent mijn Glorie, hoewel ze zich bij het laatste altijd halverwege in de Nederlandse tekst verwarden, wat op proesten en giechelen uitliep.

Langzamerhand verschenen er dan ook mannen en vrouwen op de weg. Bij de vrouwen kon je zien dat Sorong tussen twee culturen lag: de Indonesische vrouwen droegen stemmige baadjes met een patroontje, de papoeavrouwen deden me aan West-Indië denken met hun voorkeur voor felle, effen kleuren in onverwachte combinaties. De mannen zagen er allemaal hetzelfde uit, aan hun broeken en overhemden kon je hoogstens zien of ze arm of minder arm waren. Soms kwam een hele papoeafamilie de weg af naar de stad, altijd in hiërarchieke volgorde: eerst vader, daarachter moeder, dan een aflopend rijtje kinderen, met telkens zeker twee meter tussenruimte.

Als de middaghitte fel werd kwam er niets meer voorbij, behalve nu en dan een legerjeep. En één keer een begrafenis-

stoet: een zwarte, heel ouderwetse auto met de kist, een blauw-en-geel volkswagenbusje, een open vrachtwagen met mannen in schone witte overhemden, en ten slotte twee fietsers. Tegen de avond werd het weer drukker. Op de hoek van het voetbalveld, schuin tegenover mij, verzamelden zich dan de nozems van de buurt, die even trots en nonchalant op hun zwarte Hollandse fietsen leunden als de onze op hun brommers.

Waar waren de krijgers gebleven met hun vederdossen, peniskokers en oorlogskleuren? Waar waren de schilden, de maskers en de voorouderbeelden? In het gebied rond Sorong was dat alles er niet meer, en waarschijnlijk was het er zelfs nooit geweest. De musea en de schrijvers van boeken vol kleurenfoto's over Nieuw Guinea hebben hun materiaal gevonden bij maar enkele stammen in enkele gebieden. De meeste papoeastammen hebben nooit kans gezien meer uit hun barre omgeving te halen dan een naakt bestaan zonder opschik. En als er bij Sorong iets eigens was geweest, dan was het sinds lang aan de Westerse techniek opgeofferd.

Natuurlijk werd er van alles te koop aangeboden bij het Paradise Hotel: pijlen, bogen, speren, kleine drums. De soldaten betaalden ervoor, veel naar papoeamaatstaven, en dus werden die dingen gemaakt. Het was in elkaar geflanst spul, waarin meestal zelfs geen spoor van een traditie was terug te vinden; met de zogenaamde oorlogspijlen zou je nog geen mus hebben kunnen doodschieten. Zelf kocht ik een kleine, houten drum, bespannen met een stuk ruwbewerkte varkenshuid. De maker had een slordige poging gedaan om de slanke, vaasachtige vorm te benaderen die je in musea kunt zien. Ter versiering zaten er kerstboomslingers aan die bij de toko gekocht waren, en het hele ding was, met het oog op de koper waarschijnlijk, rood-wit-blauw geschilderd. Dat moet

althans de bedoeling geweest zijn; door gebrek aan goede kleurstof was het een exotisch bruin-zilver-groen geworden. Een voorbeeldig produkt van de Sorongse cultuur.

De soldaten die in Kaimana gelegerd waren troffen het beter. Zij kwamen in contact met stammen die werkelijk nog mooie dingen maakten, zoals de Asmatters. Op het schip terug stonden hun hutten vol schilden en houtsnijwerk. Ook daarvan was het meeste weliswaar haastig afgewerkt en duidelijk voor de markt vervaardigd, maar door echte handwerkslieden, en zo dat de originelen er duidelijk in herkenbaar waren. Aan boord kocht ik een denkstok - een bewerkt stokje waarop je je kin kon laten rusten als je op je hurken zat te mediteren. Het ding is kort nadat ik in Nederland terug was gebroken door onoordeelkundig gebruik.

Eén keer, kort voor mijn vertrek, leek het erop dat ik iets te zien zou krijgen van de papoea's uit de reisverhalen. Van de dominee kreeg ik de tip dat de mannen uit een kampong in het achterland hun traditionele dansen zouden komen uitvoeren op een terreintje buiten Sorong, bij wijze van afscheidsgroet aan de Nederlanders.

De dansers bleken een stuk of twintig kleine mannen te zijn, vrijwel naakt, met summiere versierselen die me alweer grotendeels uit de Sorongse winkels afkomstig leken. Ze stelden zich op in een kring, sloegen de armen om elkaars schouders en begonnen het eenvoudigste dansspelletje dat er bestaat: een paar passen heen, een paar passen terug. Soms riep er één een paar woorden, die dan tot in het oneindige door de anderen monotoon werden nagebromd. Uren en uren hielden ze dat vol, met heel kleine variaties. Niemand raakte in trance, dat leek ook niet de bedoeling te zijn. Uit alles bleek dat ze buitengewoon serieus bezig waren, maar ook dat ze een geweldig plezier hadden in wat ze deden.

Van die ontspannen vrolijkheid, en de aanstekelijke gezelligheid die erdoor ontstond, heb ik later iets teruggevonden bij de happenings rond het Lieverdje op het Spui in Amsterdam, al ontbrak daar de ware vanzelfsprekendheid, en al vormde de voortdurende dreiging van de politie een storende factor. Toen, in Sorong, was ik nog verbaasd over mijn eigen reactie. Ik had verwacht dat het kijken naar zo'n star, exotisch ritueel me een gevoel van afstand zou hebben gegeven, een welwillend, maar gegeneerd onbegrip. Integendeel. Op dat moment leek het mij dat met zijn twintigen in een kring dansen en eentonige woorden roepen de meest natuurlijke zaak ter wereld was, en dat het enige onbegrijpelijke in de situatie de rem was die mij van meedoen weerhield.

In de keuken en de centrale werkplaats van de afdeling waren direct na onze aankomst een paar papoea's komen werken. Na twee maanden was er al een heel legertje stofafnemers, koffierondbrengers en graskorthouders, van wie niemand eigenlijk precies begreep hoe ze in dienst waren gekomen. In ieder geval was duidelijk dat ze betaald moesten worden, en dat was mijn werk. Samen met de sergeant-majoor maakte ik dus zo goed en zo kwaad als het ging een lijst van alle werknemers - honderd oudtestamentische voornamen en onuitsprekelijke achternamen. Wat moesten ze verdienen? In de voorschriften stond daar natuurlijk niets over, behalve dat ik mij bij het vaststellen van de lonen voor inlandse arbeidskrachten had te richten naar het plaatselijk loonniveau. Nu was er in het stilgelegde Sorong van die maanden eigenlijk nog maar één andere grote werkgever overgebleven: het bataljon infanterie, drie kilometer verderop. De lonen die de korpsadministrateur daar betaalde waren dus mijn richtsnoer - maar mijn lonen waren dat voor hem. Het resultaat

was een soort lonenoorlog, een merkwaardig geval van vrije concurrentie op staatskosten. De papoea's voeren er wel bij, maar lang had het natuurlijk nooit kunnen duren. Elke dag verwachtte ik een missive uit Den Haag met loonschalen, dienstjaren en AOW-inhoudingen voor papoea's. Het kwam er niet meer van: weer een stukje beschavingswerk waarvoor de tijd heeft ontbroken.

Ondanks mijn ruime volmacht zag ik overigens niet altijd kans het iedereen naar de zin te maken. Soms braken er kleine, onduidelijke stakingen uit, en op de betaaldag kwam er altijd wel iemand protesteren. Ik kwam er nooit precies achter waarom. Als tolk had ik een Ambonnese klerk op mijn kantoortje, maar ik ging hem er steeds sterker van verdenken dat hij de papoea's nog slechter verstond dan ik hem. Ook aan onderofficieren die Maleis kenden had ik niet veel, want zij beheersten die taal over het algemeen zo goed dat zij een papoea al begrepen voor hij zijn mond zelfs had opengedaan: hij had ongelijk. Ten einde raad probeerde ik het soms met gebarentaal, maar voor het uitleggen van de finesses van overwerkregelingen schoot mijn mimisch talent tekort.

De papoea's begrepen van mij natuurlijk ook niets. Ondanks mijn streven om alles zo keurig mogelijk te regelen zullen ze me wel hebben beschouwd als een nukkige tiran, een onberekenbare gierigaard en geldstrooier waar geen verstandig woord mee te praten viel. Soms kreeg ik bezoek van een forse dame in verpleegstersuniform, die de sociale zaken van ziekenhuispatiënten behartigde, en die voortdurend met dit soort moeilijkheden zat, al kende zij wèl Maleis. Zij had ontdekt dat papoea's zich vaak diep in de schulden staken om ziekenhuiskosten te betalen voor een kind bijvoorbeeld, terwijl dat helemaal niet nodig was. Ze hoefden alleen maar

een papiertje te halen bij het hoofd van het plaatselijk bestuur, dan kregen ze de hele behandeling voor niets. Dat wisten ze niet, en als ze het hoorden dan durfden ze niet. Zo'n bestuursbureau was het hol van de leeuw - je wist nooit van te voren wat je daar overkomen zou.

Contact zoeken met Nederlanders betekende voor een papoea kans op successen, maar ook op pijnlijke vernederingen. In de onderofficiersmess werkte Seth, een tengere jongen van een jaar of zeventien, die opviel omdat hij zo leergierig, levendig en intelligent was. Hij sprak Nederlands dat hij van de soldaten had opgepikt, met veel gevoel voor uitspraak en accent, al kende hij weinig woorden. Uit iedereen probeerde hij zoveel mogelijk kennis en nieuws te zuigen, maar bij de meesten stuitte dat af op logge verbazing. Hij was daar gevoelig voor, en beschermde zich door de hele dag voor clown te spelen. Veel succes had hij ook daar niet mee. ‘Kijk, hij heb weer de tropenkolder’, zei een verveelde sergeant dan, zonder hem aan te kijken. ‘Dat komt, hij woont hier al zo lang’. Zulke opmerkingen verstond en begreep hij heel goed, maar meestal ging hij moedig verder met zijn fratsen. Toch heb ik hem wel eens somber in een hoek gevonden, niet aan het praten te krijgen. Zo zat hij daar de hele dag al, zei een sergeant. Waarom? De vorige avond had een korporaal van de mariniers een lolletje met hem willen uithalen. Door hem, toen hij zich in de kring van blanken had gewaagd, achterna te gaan met een mes.

Op een onverwachte manier kreeg ik korte tijd later meer met jonge papoea's te maken. Ik werd tijdelijk aangesteld als leraar boekhouden op de Primaire Middelbare School, een soort mulo voor de plaatselijke jeugd. De school was vlak achter het Paradise Hotel, en toen de echte boekhoudleraar

zich had laten evacueren, was ik als korpsadministrateur de aangewezen man om zijn vijf lesuren in de week over te nemen.

Het hoofd, een degelijke Hollandse schoolmeester, had bedenkelijk gekeken toen hij hoorde dat ik eigenlijk geen diploma had en nog nooit voor een klas had gestaan, maar hij was al aan behelpen gewend geraakt. Zijn mooie, witte, ruime school liep langzamerhand leeg. De boekhoudleraar was niet de eerste die hem in de steek gelaten had, en ook de leerlingen waren lang niet allemaal meer present. De cursus duurde vier jaar, maar een vierde klas was er nog niet, want de school bestond pas kort. In de derde klas zaten nog vier leerlingen, in de tweede elf. Hij zei te geloven in de Nederlandse standvastigheid - voor Indonesië had hij geen goed woord over, en papoea's die de Indonesiërs goed gezind waren noemde hij de ‘quislings van dit land’ - maar in zijn hart zal hij toch niet geloofd hebben dat hij ooit nog aan een leerling het einddiploma zou uitreiken. Niettemin bleef hij, voor zover dat mogelijk was, streng de hand houden aan het officiële onderwijsprogramma van de school.

Het was een merkwaardig programma. Voor Nederlandse kinderen was het eigenlijk niet bedoeld, want er werd geen Frans en Duits gegeven zoals op de HBS in Hollandia. Er was dus geen aansluiting op scholen in Nederland. De kinderen van papoea's, Ambonnezen en Chinezen waar de school wèl voor bestemd was, kregen, uitgezonderd dan dat Frans en Duits, met ijzeren konsekwentie de hele leerstof voorgezet van een Nederlandse mulo. De Rijn stroomde daar nog steeds bij Lobith in ons land. In de schooltuin, midden tussen de verwarrende variatie van tropisch groeisel, sloeg ik het biologieboek open: ‘de knotwilg’, ‘vogels van weide en plas’. Langs een lokaal lopend ving ik een flard op van een

klassikaal opgedreunde les: ‘De volgende landen bleven calvinistisch na de contra-reformatie...’ En de eerste bladzij die ik te behandelen kreeg uit mijn eigen boekhoudboek, begon met: ‘J. Slover te Assen verkoopt 100 hectoliter *eierkolen...*’ En dat alles moest worden aangeleerd in het Nederlands, een taal waar de ouders van de meeste leerlingen geen woord van verstonden. Trouwens, de kinderen zelf waren er ook geen meesters in; pas vrij kort geleden was het Nederlands ingevoerd als algemene onderwijstaal, ook voor de lagere scholen. Het praten met de klas ging moeizaam - pas als de bel ging voor het eind van de les brak iedereen in druk Maleis gebabbel uit.

Op mijn eentje deed ik futiele pogingen tot onderwijsvernieuwing. Ik verzon repetitievragen die over toko's en cocosnoten gingen. Als ik die op het bord schreef, voelde ik achter mij een stilte van beleefd onbegrip aanzwellen, al vonden ze het wel grappig. Ze konden precies vertellen hoe een Nederlands giroformulier eruit zag, maar dat zo'n ding in Nieuw Guinea heel anders was, wist niemand. Langzamerhand drong het tot me door dat ik met mijn streven naar vereenvoudiging en praktische toepassing de zaak alleen maar ingewikkelder maakte voor mijn leerlingen. Door hen te dwingen het vak boekhouden in verband te brengen met het dagelijks leven, maakte ik hoogstens duidelijk dat het een saai vak was, waar ze in hun omstandigheden nooit iets aan zouden hebben - behalve de twee Chinese winkelierszoons, die mij beslist niet nodig hadden voor hun praktische opleiding. Toen het nog volgens de letter van het boekje moest worden geleerd, was het een abstract brok kennis geweest dat gedachteloos moest worden doorgeslikt om het belangrijke diploma te kunnen halen - zoiets als het uit het hoofd leren van heilige boeken in een vreemde taal.

Natuurlijk is er vrijwel overal een flinke afstand tussen schoolboekenwijsheid en dagelijks leven, ook in Nederland. Als het niet te gek wordt, is dat maar goed ook. Ik voelde me althans, in mijn positie van alleswetende meneer voor een klas kinderen die weerloos stonden tegenover mijn wijsheden, plotseling bekleed met een gevaarlijk onbeperkte macht. Een flinke scheut wereldvreemd formalisme lijkt mij een goede ingebouwde beperking van die macht; het helpt kinderen om schoolmeesters niet te serieus te nemen, en flink wat ruimte over te houden voor onafhankelijke ontplooiing. Maar in Nieuw Guinea was de schoolsheid ontaard in het instampen van intellectuele toverformules. Dat was natuurlijk te gek.

Maar hoe had het anders gekund? Er hadden speciale schoolboeken geschreven en gedrukt moeten worden; de auteurs daarvan, en de leraren zelf, hadden moeten beschikken over een zeldzame, waarschijnlijk niet eens bestaande, combinatie van kundigheden. Dat alles voor enkele scholen, met bij elkaar een paar honderd leerlingen. Het zou tientallen malen zoveel gekost hebben als het bestaande middelbare onderwijs, dat volstond met een scheepslading Nederlandse boekjes, en leerkrachten die zelfs zonder een voorbereidende cursus naar Nieuw Guinea werden gestuurd. Zelfs als men de zaak grondig had aangepakt en niet op kosten had gelet, dan zouden de leerlingen na hun studie nog met de moeilijkheid hebben gezeten dat hun degelijke opleiding noch in Nederland, noch in Indonesië veel zou hebben betekend. Ze zouden aangewezen zijn gebleven op hun eigen arme, vrijwel niet te ontginnen land, dat weinig kansen te bieden had voor bijzondere talenten. De hele wonderlijke onderwijssituatie versterkte mijn mening dat overdracht aan Indonesië voor de papoea's zelf de enige oplossing was. De directeur van

mijn school hield weliswaar dapper vol dat de Indonesische en de papoease cultuur ‘wezensvreemd’ waren, maar Indonesiërs en papoea's spraken ten minste dezelfde taal en ze woonden aan dezelfde kant van de wereld. Een begaafde papoeajongen zou zich zeker beter kunnen ontplooien in Djakarta dan in Den Haag.

Mijn lesgeven in de hoogste klas, waar maar twee jongens en twee meisjes inzaten, alle vier van een jaar of zestien, ontaardde al gauw in losse conversatie. Ik probeerde iets over hun ambities te weten te komen, maar als Nederlander, leraar én militair was ik niet in een erg goede positie om door hun reserve heen te breken. Het meest was ik geïnteresseerd in Saïd, een forse, donkere en zwijgzame papoea uit Kaimana. Ik had gemerkt dat zijn klasgenoten hem plaagden omdat hij ‘in de politiek’ wilde, en ik probeerde hem daarover uit te horen. Op vragen naar vooraanstaande papoea's als Jouwe en Kirihio antwoordde hij bereidwillig maar neutraal, zonder zijn eigen mening te geven. Op de vraag wat hij zich voorstelde in de politiek te gaan doen, gaf hij geen antwoord; maar één keer, toen ik aandrong, sprak hij beheerst in zijn keurig schoolnederlands: ‘Ik vind dat wel een erg brutale vraag meneer’.

Blijkbaar had ik mij als een lompe Hollander gedragen, maar Saïd was on-Indonesisch genoeg om mij dat midden in mijn gezicht te zeggen. De discussie over het onderwerp was daarmee gesloten. Het vertrouwen van Saïd in de Nederlandse overheid en de blijvende aanwezigheid van de Nederlanders leek me in ieder geval niet rotsvast.

Door mijn collega's op school kreeg ik wat meer te maken met de Nederlandse burgerij in Sorong - wat daarvan over was althans. Hier en daar kampeerden nog wat employé's en ambtenaren in hun eigen huizen, want de vrouwen en kin-

deren waren bijna zonder uitzondering geëvacueerd naar Biak, op de dag van onze aankomst in Sorong. Merkwaardig genoeg waren de gezinnen van de beroepsmilitairen van infanterie en marine er nog wèl allemaal, zodat die een heel wat burgerlijker bestaan leidden. Zowel burgers als militairen hadden indertijd een brief gekregen met de raad hun gezinnen weg te sturen - maar alleen bij de burgers had erbij gestaan dat ze, als ze de raad niet opvolgden, later misschien zelf voor de kosten zouden moeten opdraaien.

In het huis naast het mijne aan de zeeweg woonden twee vrijgezellen. De ene was een zwijgzame jongen met een passie voor buitenboordmotoren, die over de Sorongse electriciteit ging. De andere, een jonge ambtenaar van het binnenlands bestuur, praatte voor twee. Zo van de H.B.S. was hij in de binnenlanden terechtgekomen. Vol minachting sprak hij over groentjes, journalisten en arrogante geleerden op expeditie. Films over Nieuw Guinea waren grotendeels bedrog, zei hij. De ontberingen van een oerwoudtocht werden nagebootst door vijftig keer op en neer te springen om een natbezwete, uitgeputte indruk te maken, en dan voor de lens in indrukwekkende houdingen zes keer rond dezelfde struik te kruipen - alles op zes meter afstand van een bar in Hollandia. En Anthony van Kampen, de held van de ferme dokter op de Zuiderkruis, die het epos van de B.B.-ambtenaar had geschreven? Die was nooit verder geweest dan tweehonderd meter het bos in; toen was hij bang geworden en had gesmeekt om weer te worden teruggebracht.

Hij praatte met bewondering en zelfs eerbied over de oude rotten in het binnenlands bestuur, van wie hij in de praktijk zijn vak had geleerd. Uit zijn verhalen kwamen zij te voorschijn als een ruig soort helden, die de papoea's onder de duim hielden zoals een leeuwentemmer zijn beesten. Ik vroeg

hem naar Gonzalves, de bestuursambtenaar die in die tijd een schandaal had veroorzaakt door vier papoea's neer te schieten. Hij had geen hoge dunk van die man: zenuwachtig, en daardoor een grote mond. Dat van die papoea's was een stommiteit geweest. Als je zoiets deed, hoorde de buitenwereld het niet te merken. Natuurlijk kon het wel eens nodig zijn om respect in te boezemen. De pacificator van de Wisselmeren had er in zijn tijd honderden neergeknald, helemaal in zijn eentje. Bij sommige stammen had je bijvoorbeeld de gewoonte, dat een bruid op de avond van het huwelijk door alle mannen van het dorp werd besprongen. Daaraan kon je alleen een eind maken door de mannen gewoon van zo'n vrouw af te schieten, net zolang tot de rest ermee ophield. Daar kraaide geen haan naar. Ja, die B.B.-mensen van het oude slag: als alle Nederlanders zo waren, zei hij, dan zouden we, samen met de Molukse vrijheidsstrijders, Indië allang hebben heroverd. Hoewel de Amerikanen ons dan misschien ook wel verraden zouden hebben. Nu was hij van plan na de overdracht etnologie te gaan studeren. Niet in Nederland of in Amerika natuurlijk, maar in Florence. Dat leek hem een mooie stad.

7
Naar de overdracht

Journalisten hadden een slechte naam in Sorong. Vooral voor de officieren waren ze een wrijfpaal, die bijna even goede diensten bewees als Soekarno zelf; schreven ze hun opgewekte reisverslagjes, dan begrepen ze het harde soldatenleven niet, en gingen ze serieus op de zaak in, dan kwamen ze onmiddellijk in de buurt van landverraad. Soms was de kritiek terecht. Er arriveerde een televisieploeg die groeten van soldaten kwam opnemen. De t.v.-mannen vonden dat maar saaie kost, en om het programma wat op te sieren werden de opnamen in het bos bij de schietbaan gemaakt. De indruk werd gewekt dat de soldaten op patrouille waren; op de achtergrond werd druk geschoten. In werkelijkheid ging het om artilleristen, die nooit in het bos kwamen, en dat natuurlijk steeds aan hun ongeruste ouders hadden geschreven. De vlotte leeghoofden van de televisie brachten met hun aardige stunt paniek in de gezinnen voor wie de groeten waren bestemd.

Verder waren er natuurlijk de vele detailfouten die iedereen in de krant vindt zodra hij persoonlijk bij een zaak betrokken is. De sergeant-majoor was eens woedend bij me aangekomen met een krant waarin stond dat op de Zuiderkruis geen soldij aan de soldaten was uitbetaald. Nu was er, in de chaotische haast van het vertrek, inderdaad voor dat doel

geen geld ter beschikking gesteld; maar de majoor en ik hadden, door telegrammen van het schip naar Den Haag en ingewikkelde transacties met de purser, toch gedaan gekregen dat iedereen precies op tijd zijn geld kreeg. Wij waren daar allebei nogal trots op, en over dat kranteberichtje zaten we ons gezamenlijk een hele avond op te winden.

Bij dergelijke gelegenheden schold ik hartelijk mee op de heren van de pers. Maar begin juli, toen de spanning steeg en de kans op vechten groter leek dan een vreedzame overdracht, werd ik zelf plotseling de meest verwerpelijke van alle krantenschrijvers. Ik kwam terecht in het windstille middelpunt van een wervelstorm van verontwaardiging, die de Nederlandse burgers en officieren van Sorong meesleepte, en die zelfs in Kaimana, Biak en Hollandia stof deed opwaaien. Mijn brieven naar huis waren in Vrij Nederland gepubliceerd.

Het plan daarvoor was al gemaakt voor mijn vertrek, want ik wilde, zoals ik al schreef, het feit dat ik meeging helpen rechtvaardigen door het leveren van een ooggetuigeverslag. Afgesproken was dat mijn naam niet zou worden genoemd, en ook dat ik niet zelf de selectie uit mijn brieven zou maken die aan V.N. zou worden aangeboden - alles om zo weinig mogelijk houvast te geven voor eventuele represailles tegen mij. Overigens bevatten de brieven, zoals ze ten slotte gepubliceerd werden, geen onthullende of schokkende dingen, want die had ik niet meegemaakt. Mijn opmerkingen over de Nederlanders van de jachtclub, over de galmende dominee bij het graf van de gesneuvelde soldaat, over het infanteristenfeestje met de vier officiersdochters, over schimmel en vocht en de reacties van soldaten en officieren, gaven een duidelijker beeld van de dagelijkse gang van zaken in Nieuw Guinea dan de meeste reportages - meer

niet. Wel bleek natuurlijk dat ik voorstander was van overdracht aan Indonesië.

Maar de beschreven gebeurtenissen, die voor de lezer in Nederland samenvloeiden tot een algemeen beeld van de situatie, vielen voor Sorongse lezers uiteen in een reeks min of meer venijnige opmerkingen over mensen die men herkende en iedere dag tegenkwam. Al gnuivend ontstak men in heilige verontwaardiging. De identiteit van de schrijver was bovendien even makkelijk te raden als die van de beschrevenen: zat er aan die vaandrig niet toch al een landverraderlijk luchtje? Mijn naam had er beter wèl bij kunnen staan. Vrij Nederland werd over het algemeen niet druk gelezen in Sorong. Ik kende alleen een lerares van de PMS die het van haar ouders kreeg toegestuurd. In de mess of de manschappencantine verscheen het nooit tussen de stapels Elseviers en Haagse Posten. Maar de politie kreeg een exemplaar van het bewuste nummer in handen, en deed iets dat voor politie nogal ongebruikelijk was: het stuk werd niet verboden, maar vermenigvuldigd, en rondgestuurd aan iedereen die in het stadje iets te betekenen had. De meeste verontwaardigden kregen het trouwens nooit onder ogen, hoorden alleen de meer saillante passages in gezwollen versies. Door de officieren werd druk gesproken over een aanklacht bij de generaal in Hollandia, over straffen, degraderen en overplaatsen. Vooral de infanterie was woedend: men had het stuk opgeprikt gevonden in een soldatenslaapzaal, en zag er een soort aansporing tot muiterij in. De korpsadministrateur daar verklaarde onder algemene bijval dat hij weigerde langer samen te werken met een renegaat als ik. De agent van de Nederlandse Handelmaatschappij, de enige burger met wie ik in mijn dagelijks werk te maken had, sprak hetzelfde voornemen uit.

Ik zei al dat ik temidden van dit alles in een soort windstilte leefde. Niemand zei iets. Dat ik op de bank door een assistent werd geholpen, en dat ik mijn collega bij de infanterie niet meer te zien kreeg, zou me niet eens zijn opgevallen als ik niet op mijn hoede was geweest. Er was geen dwingende reden om de opmerking van een kapitein, die langs mij heen kijkend in de mess verklaarde dat er altijd idioten zijn die op ongelegen momenten hun bek opendoen, op mezelf te betrekken. Ik kon niet aannemen dat het stuk door niemand was opgemerkt, en ik vond dit broeierige stilzwijgen onheilspellend. Over woedende commentaren of zelfs dreigementen zou ik mij minder zorgen hebben gemaakt.

Tien volle dagen nadat ik het stuk gekregen had, kwam het eerste rechtstreekse bewijs dat ik niet de enige was die het had gelezen. De lerares begon erover bij het gemeenschappelijk praatje tussen de lesuren. Of die brieven van mij waren? Zeker, zei ik, en er ontstond een gereserveerd gesprek, waarbij iedereen zijn best deed beleefd te blijven. Weer drie dagen later, toen ik het huis van de lerares voorbijliep, kwam zij naar buiten en vertelde met een rood hoofd dat zij haar exemplaar aan mijn compagniescommandant had gegeven. Ze had dat helemaal niet willen doen, zei ze, want het was wel heel erg wat ik geschreven had en ze was ook van plan er een stuk tegenin te schrijven, maar ze vond toch dat de militaire autoriteiten zich er niet mee moesten bemoeien: het was een zaak voor de burgers. Daarom had ze het alleen aan een politie-inspecteur en nog een vriend laten lezen. De kapitein had het alleen losgekregen doordat hij zo overdonderend was opgetreden. De zwijgzame electriciteitsman, die erbij was komen staan, knikte me bemoedigend toe en zei bedaard dat hij nog wel een baantje voor me had als ik ontslagen zou worden.

In het Paradise Hotel en de officiersmess bleef ook hierna het stilzwijgen nog twee dagen voortduren. Toen werd ik eindelijk opgeroepen om voor de overste te verschijnen. Alles bij elkaar was er meer dan voldoende tijd geweest om me op dat gesprek voor te bereiden. Ik zou zeggen dat ik de brieven geschreven had en geen reden zag er iets van terug te nemen; dat de selectie voor de publicatie niet van mij was, al had ik noch tegen het publiceren, noch tegen de selectie bezwaar; dat ik niet de bedoeling had gehad personen te kwetsen, en dat ik bereid was te praten met iedereen die zich beledigd voelde. Desnoods wilde ik ook wel beloven dat er geen vervolg zou komen terwijl ik nog in Nieuw Guinea zat, want ik was toch al van plan daarmee te wachten tot na mijn terugkeer. Kortom, ik wou de waarheid zeggen, maar zo diplomatiek mogelijk. Dat het zou lukken geloofde ik nauwelijks. Met de voor mijn vertrek gemaakte afspraak zou ik niet uit eigen beweging over de brug komen, maar ik was in geen geval bereid anderen de schuld te geven van publicatie tegen mijn wil. Een paar vragen zouden dus voldoende zijn om duidelijk te maken dat ik wel degelijk de verantwoordelijke man was. Wat zou er dan gebeuren? Ik wist het niet, maar ik zag er erg tegenop. Ik voelde me onzeker en meer dan ooit geïsoleerd. Een enkel gesprek met een gelijkgezinde die mijn positie begreep, zou de beklemming waarschijnlijk verbroken hebben, want reden om me ernstige zorgen te maken was er eigenlijk niet. Het gesloten front van vijandigheid om mij heen maakte het alleen moeilijk me te onttrekken aan het gevoel dat ik iets ernstigs had gedaan, dat ernstige gevolgen moest hebben. Ik ging die morgen met angstige voorgevoelens op weg naar de overste, in wie ik op dat moment beslist geen komische figuur meer kon zien, hoe ik ook mijn best deed.

Toen ik eenmaal tegenover hem zat, bleek hij moeite te hebben om op gang te komen. Hij begon met het rollen van een sigaret - en ik zag dat zijn handen daarbij heftig trilden. Plotseling schrompelde hij ineen van een onpersoonlijke vertegenwoordiger van vijandige machten tot een gewone meneer, die net als ik tegen het gesprek opzag. Mijn tong schoot los, en zelfverzekerd draaide ik mijn verhaal af. De overste leek opgelucht en vroeg niet verder. Hij liet het bij zachtzinnige vermaningen: dat ik misschien wel verstandig was, maar niet erg wijs, en zo meer. Blijkbaar wilde hij de zaak zo snel mogelijk sussen. Toen hij eenmaal had gemerkt dat ik hem daarbij niet zou dwarsbomen, deed hij dat met grote voortvarendheid. 's Avonds aan de messtafel staken hij en ik verklaringen af, waarna hij het ‘incident’ krachtig voor gesloten verklaarde. Ook bij de infanterie deed hij zijn best. Het resultaat was verrassend. Mijn verjaardag, die een paar dagen later viel, werd een algemeen vertoon van hartelijkheid. De bankagent was uit zichzelf al weer bijgedraaid, en de infanterie bleef wel kribbig, maar de zakelijke relaties werden hersteld - de enige waar ik prijs op stelde. Natuurlijk bleef er bij sommigen, zoals mijn compagniescommandant, verkapte vijandschap bestaan, maar door mijn betrekkelijk onafhankelijke positie had ik daar weinig last van.

Blijkbaar had ik in mijn zenuwen de gevaren sterk overschat. Voor de verontwaardigden was het hele stuk veel minder belangrijk geweest dan voor mij, en wat ik over anderen had gezegd vonden ze, behalve ongepast, ook wel mooi. De spanningen tussen burgers en officieren van infanterie en van artillerie maakte het front tegenover mij veel minder gesloten dan ik gedacht had. Natuurlijk zou de zaak anders zijn afgelopen als de overste de kant van de wraakzuchtigen had gekozen. Maar dat lag niet in zijn aard; bovendien was

ik, als de man die de chaotische huishoudelijke zaken van de afdeling beredderde, belangrijker voor hem dan ik toen zelf besefte.

De meest verrassende reactie kwam van de dominee. In de gepubliceerde brieven kwam hij er vrij slecht af, want in de eerste maanden had ik meer gemerkt van zijn bange dan van zijn moedige kant. Een angstige rebel, had ik hem genoemd. Tijdens de Sorongse discussies over het stuk was hij in Kaimana, waar hij er wel geruchten over hoorde, maar het niet te lezen kreeg. Na zijn terugkomst, een paar weken later, kwam hij het bij mij lenen. Toen hij het uit had kwam hij mijn kantoortje binnen, liet zich in de stoel naast het bureau vallen en zei: 'Weet je, die angstigheid, die heb ik nu altijd als mijn grootste zwakte beschouwd.'

Toen de bui eenmaal voorbij was, begon ik me verwijten te maken over mijn eigen gedrag. Eigenlijk was ik een even angstige rebel geweest als de dominee, al ging het me niet zo goed af om door zo'n vlotte schuldbelijdenis weer meester te worden van de situatie. Was mijn diplomatie niet te subtiel geweest? Ik had er niet om gelogen, maar ik had ook geen antwoord gegeven op vragen die me niet gesteld werden. Ik had mijn mond gehouden terwijl de overste de zaak bijlegde, en daarmee toch de indruk gewekt dat ik niet zo kwaad was als ik leek. Door een overdreven voorstelling van het risico dat ik liep was ik opnieuw terecht gekomen in de halfslachtigheid die me een paar maanden tevoren wèl de eed, maar niet de dienst had doen weigeren.

Toen die zelfkritiek op de terugreis kritiek uit de mond van anderen werd, was ik heel nijdig. Een paar officieren uit Kaimana bleken aan boord van het troepenschip de mening te verkondigen dat ik een lafaard was, die zijn eigen stuk had herroepen. Dat verhaal was waarschijnlijk ontstaan als recht-

vaardiging voor het feit dat ik niet door hun collega's gelyncht was, want ik had niets herroepen; ik had integendeel verklaard dat ik elk woord in het stuk juist achtte. Typerend was ook, dat de beschuldiging mij via anderen ter ore kwam. Mijn ferme rechters durfden er zelf niet mee aan te komen. Ik zou me hun gezwets niet hebben aangetrokken als ik niet ontevreden over mezelf was geweest; behalve mijn auteurschap had ik ook de opzet tot publiceren uit mezelf moeten erkennen. Goed, dat wist ik dan voor later - al wist ik niet zeker of mijn neiging tot angstvalligheid het in een dergelijke situatie niet weer zou winnen.

Begin augustus werd het ernst met onderhandelen. De Indonesiërs dreigden met oorlog als er geen accoord zou worden bereikt vóór hun onafhankelijkheidsfeest, op 17 augustus. Overal verschenen zandzakken en versperringen. Voor het eerst kregen alle soldaten van de afdeling munitie uitgereikt, en de chauffeurs reden gewapend rond in hun jeeps. Op de kustweg stonden elke dag een paar kanonnen in zee te schieten, om de kannoniers in conditie te houden. Er kwamen onverwachte verduisteringsoefeningen, en oefeningen in nabijverdediging. Vooral dat laatste werkte op de fantasie. ‘Verdomme’, zei de korporaal-schrijver met een bleek gezicht onder een grote helm, ‘wat een onzin om te gaan vechten tegen mensen die je straks binnenhaalt’.

Dat er, met of zonder vechten, gauw een eind aan zou komen, daarvan was iedereen nu wel overtuigd. Een accoord, V.N.-troepen, en al gauw daarna overdracht aan de Indonesiërs. Niemand zag meer een andere mogelijkheid. De winkels vulden hun voorraden niet meer aan. In Hollandia, zo vertelde men, kon je auto's van vertrekkende Nederlanders bijna voor niets krijgen.

Alleen Radio Biak deed of er geen vuiltje aan de lucht was. De nieuwsdienst gaf uitvoerige verslagen van de debatten in de Nieuw Guinea Raad, die onverstoorbaar bezig was met de behandeling van de begroting voor het volgende jaar. Met ingang van 1 september werden voor het eerst een heel stel inheemse onderafdelingshoofden benoemd. De regeringsgevolmachtigde legde aan de Raad uit, dat de papoeanisering helaas niet nog sneller kon gaan, omdat men er nog niet in was geslaagd de regeringswerkzaamheden voldoende te vereenvoudigen.

Op 16 augustus, de dag voor het Indonesisch onafhankelijkheidsfeest, kwam het accoord tot stand. Op 15 augustus waren er nog twee Nederlanders gesneuveld op Misool, een eiland voor de kust. Er was daar geen Nederlands garnizoen, en er hadden zich juist in die laatste dagen heel wat infiltranten genesteld. De Indonesiërs probeerden zoveel mogelijk soldaten op Nieuw Guinees gebied te krijgen op de dag van het accoord, om goed vertegenwoordigd te zijn in de overgangsperiode. In plaats van dat op zo'n onbelangrijk eiland nu maar toe te laten, besloten de Nederlanders tot een laatste, riskante tegeninvasie.

Voor de militairen werd door het accoord de spanning gebroken. Kans op incidenten was er natuurlijk nog steeds, maar een aanval van de Indonesiërs op Sorong was van de baan. Dat was een opluchting, maar omdat we in het onzekere bleven over het tijdstip van onze thuisreis, groeide de verveling. De zes weken die we na het accoord nog in Sorong doorbrachten, duurden veel langer dan de maanden ervoor. Mijn huisgenoot, de dienstplichtige luitenant, zat in spanning over de vraag of hij de geboorte van zijn eerste kind net wel of net niet zou meemaken; al die tijd had hij weinig anders te doen dan zich daarover verbijten.

Zelf had ik het nog druk genoeg met mijn huishoudelijke besognes. De stroom diensttelegrammen groeide met de dag. De militaire organisatie kraakte onder de details van de terugtocht, en dat terwijl de geïmproviseerde versterkingen van de laatste maanden nog lang niet waren verwerkt. Zo nu en dan leek de hele zaak een vrolijke keuken van chaos en misverstand. Er ontstond een administratief probleem rond een vierloopsmitrailleur, die onbeheerd bij de haven werd aangetroffen, en die door geen enkel legeronderdeel werd vermist. Op 5 september, toen iedereen zich al klaar begon te maken voor vertrek, kregen de soldaten van de afdeling voor het eerst tropenkleding uitgereikt - een plunjezak vol. Een verzoek om een luchtverversingsapparaat voor het smoorhete hoofdkwartier van de radarmensen werd gehonoreerd met een verwarmingsinstallatie, per schip uit Nederland aangevoerd.

Soms was er meer reden tot ergernis dan tot lachen. Er was de slepende zaak van een dienstplichtig soldaat met vrouw en kind in Nederland. Toen hij tot korporaal werd bevorderd, viel hij in een andere regeling - het gevolg was dat de kostwinnersvergoeding voor zijn vrouw plotseling werd gehalveerd. Het was een geval dat de sergeant-majoor in Nederland waarschijnlijk onmiddellijk zou hebben opgelost door een telefoontje naar de juiste man in Den Haag - maar hier ging dat niet. Mijn brandbrieven moeten ergens tussen de vele betrokken instanties zijn blijven steken, want de zaak werd niet opgelost voor we vertrokken.

Geldkwesties werden die laatste weken steeds belangrijker. De waarde van het Nieuw-Guinea-geld, waarin ik uitbetaalde, begon twijfelachtig te worden. Officieel kon een N.G.-gulden altijd worden ingewisseld tegen een Nederlandse, maar in Nederland zelf ging dat al niet meer. In Nieuw Gui-

nea dreigde een bankstaking; de banken begonnen trouwens, zolang ze nog geld wisselden, van de officiële koers af te wijken. De soldaten in gewoon Nederlands geld uitbetalen was verboden. Op de laatste betaaldag, een paar dagen voor de inscheping, moest ik dus vrijwel waardeloos papier uitdelen. Dat kon dan weer worden ingeleverd, in ruil voor terugbetaling in Nederland. Het was een ingewikkelde manier om voorlopig *niet* te betalen, zodat de soldaten tijdens de lange boottocht geen cent op zak zouden hebben. Misschien stak achter die regeling de boze opzet om het troepenschip droog te leggen, hoewel gewone bureaucratische onnadenkendheid waarschijnlijker was. In ieder geval was het te gek. Ik ging met de bankagent praten, en manipuleerde net zo lang tot ik, zonder de letter van de voorschriften te schenden, elke soldaat aan een flink bedrag in Nederlandse guldens had geholpen. Ik verdeelde het moeizaam verkregen geld zo eerlijk mogelijk; toen een soldaat in de wachtende rij begon te kankeren dat het meeste natuurlijk weer naar de hoge heren ging, heb ik voor de eerste en de laatste keer staan donderen als een echte officier, zo nijdig was ik.

Er waren nog andere geldzorgen, waar vooral de beroepsonderofficieren mee te kampen hadden. Ze hadden gerekend op een flinke tropentoelage, en sommigen hadden daar alvast een televisietoestel of nieuw meubilair voor gekocht. De snelle afloop van het avontuur betekende minder geld. Wat moesten ze doen? Velen voelden zich zo in het nauw gedreven dat ze zich aanmeldden als instructeur bij het papoea-vrijwilligerskorps - een riskante baan, want dat korps werd gehaat door de Indonesiërs, en Nederlanders die erbij dienden zouden al helemaal in de gaten lopen. Er kwam niets van: het papoealegertje bleek geen behoefte te hebben aan mensen die wisten hoe je moest omgaan met luchtdoelgeschut.

De tijd tussen het accoord en de overdracht van het bestuur betekende voor de militairen in Sorong, afgezien dan van de verveling en voorbijgaande geldzorgen, het eind van de narigheid. Voor anderen, wier bestaan meer met Nieuw Guinea was verweven, begonnen de moeilijkheden pas. In mijn directe omgeving deden zich vreemde verwikkelingen voor, die raadselachtiger werden naarmate ik me er meer mee bemoeide. Zo was er het geval van Johannis Pattihahuan, de Ambonnese klerk die op mijn kantoor met gering succes bemiddelde tussen de papoea-arbeiders en mij. Hij was een kleine, nerveuze man, die niet alleen uiterst beleefd deed tegen de Nederlanders, maar ook, volgens plaatselijke begrippen althans, tegen de arbeiders. Het traditionele, krachtige schelden ging hem slecht af. In zijn moeizame Nederlands, vol kantoorwoorden, vertelde hij me tegenstrijdige verhalen over zijn moeilijkheden en zijn plannen. Hij wilde trouwen en een huis kopen in Sorong. Hij wilde een paspoort hebben om naar Nederland te kunnen gaan. Hij wilde voor de V.N. gaan werken. Zoals van alle Ambonnezen werd van hem gezegd dat hij geheim lid was van de Zuidmolukse verzetsorganisatie, maar anderen beschouwden hem als een spion voor de Indonesiërs. Eén ding stond vast: hij zat in geldnood. Behalve uit zijn eigen verhalen bleek dat uit het rijtje schuldeisers dat hem op betaaldagen steevast bij mijn kantoortje opwachtte.

Eind juli moest er een keukenhelper ontslagen worden, omdat onze inlichtingendienst hem ‘politiek onbetrouwbaar’ verklaarde. Het was een grote, donkere papoea, de beste werker in de keuken. Johannis moest hem zijn ontslag aanzeggen en deed dat met een vloed van zachtzinnig overredende Maleise woorden. De man zei niets terug, en bleef wrokkig in de deur van het kantoor staan. Johannis glimlachte,

keek schichtig heen en weer van mij naar de papoea, begon opnieuw. Ten slotte zei de man een paar woorden en verdween. Johannis liet zich uitgeput in een stoel vallen. ‘Moeilijk’, zei hij. ‘Weet u wat hij zei? Wacht maar, tot vijftien augustus’.

Twee dagen later leek het Johannis' eigen beurt. De inlichtingen-luitenant kwam vertellen dat hij gesignaleerd was bij het maken van stellingtekeningen. Had hij voor de toekomst gekozen, of was het een verhaal van zijn vijanden? Zijn ontslag hield ik voorlopig nog tegen.

Na het accoord werd hij steeds zenuwachtiger. Hij bleef halve of hele dagen weg, en putte zijn fantasie uit in steeds nieuwe excuses. Hij werd beschoten met pijlen uit het bos, zei hij, hij wist niet door wie. Tegen het eind van september kwam eindelijk het bewijs dat hij van twee wallen at, maar op een manier waar niemand aan had gedacht: behalve bij mij, had hij ook bij de korpsadministrateur van de infanterie een volledige dagtaak aanvaard. Door de slechte verhouding tussen zijn twee bazen had hij dat dubbelleven wekenlang kunnen volhouden.

Een week later kwam het hoogtepunt van een andere ingewikkelde zaak. Het was de avond van 1 oktober, de dag waarop het bestuur officieel aan de V.N. was overgedragen. De wachtcommandant van het Paradise Hotel liep met twee soldaten een rondje in de buurt. Plotseling werden zij overvallen door zes papoea's, van wie er een de wachtcommandant probeerde te steken met een mes. De patrouille schoot in de lucht, de aanvallers verdwenen in het donker. Het mes bleef achter. De papoeapolitie ging op onderzoek uit.

Was dat incident een teken van onrust in de stad? Begon de bevolking zich tegen de Nederlanders te keren, nu ze officieel geen gezag meer hadden? In dat geval moest er groot al-

arm worden geslagen - door mij, want ik was die nacht officier van piket. Geen alarm, besloot ik; ik kende de wachtcommandant, en had alle reden om aan te nemen dat de aanval op hem persoonlijk was gemunt.

Hij was een dienstplichtig korporaal uit Curaçao, en de enige man in de afdeling die verkering had met een papoeameisje. Toen ik hem uitvroeg, bleek dat hij al eerder op de avond een man had weggejaagd die zijn meisje met een mes achterna zat.

Het meisje was verpleegster in het ziekenhuis. Een maand tevoren was hij met haar bij mij aangekomen. Ze wilden trouwen, maar dat bracht veel moeilijkheden mee. Er waren papieren nodig uit Curaçao, en toestemming van de familie van het meisje in Teminabuan. Er was geld nodig voor de overtocht van het meisje. Ik ging erover praten met de overste, die de zaak ‘als jurist’ bekeek: niet te veel helpen, want een huwelijk kan altijd misgaan, en dan krijg je er later de schuld van. Mijn buurman van het binnenlands bestuur schudde het hoofd, en wees op de administratieve rompslomp en de eigenaardigheden van de plaatselijke familieverhoudingen. Maar goed, hij zou kijken wat hij doen kon. Daarna hoorde ik alleen nog maar tegenstrijdige berichten over de zaak, die steeds ingewikkelder leek te worden. Alleen de afloop was duidelijk: op het troepenschip een verbitterde Antilliaan, die zowel papoea's als Hollandse autoriteiten als onbegrijpelijke schurken was gaan beschouwen; in Sorong een meisje, geconsigneerd in het ziekenhuis, bedreigd door een man met een mes, en zonder korporaal om hem weg te jagen. Een ondoorgrondelijk misverstand van drie culturen. De meest felle reactie op de overdracht kwam van de Nederlandse burgerambtenaren. Al voor het accoord begonnen ze in hun gesprekken een merkwaardig soort flinkheid te tonen.

‘Heb je al gehoord dat ze ons nog nieuwe auto's sturen? Die moeten we dus in twee maanden kapot zien te rijden.’ In Hollandia brandde de jachtclub af. De Sorongse burgers, altijd bereid de schuld van gewelddaden aan Indonesiërs te geven, vonden het nu vanzelfsprekend dat de leden van de club het zelf hadden gedaan. Zo'n bolwerk van Nederlandse beschaving mocht niet in Indonesische handen vallen. Niet meer dan tien van de 110 Nederlandse ambtenaren in Sorong bleken bereid aan te blijven in de overgangsperiode om opvolgers in te werken. Bij de PTT en de electriciteit bleef niemand over. Aan het geld lag het niet, want de blijvers zouden flinke premies krijgen. Alleen ‘materialisten’ zwichtten echter voor die bijverdienste, de ‘idealisten’ waren voor onmiddellijk vertrek, om het de vijand zo moeilijk mogelijk te maken.

Dezelfde idealisten hadden nog een maand eerder de mond vol gehad over het belang van de papoea, dat hen zo na aan het hart lag. Natuurlijk waren de papoea's het meest gebaat bij een ordelijke overdracht, zonder opzettelijk veroorzaakte chaos. Helaas werden zij onmiddellijk vergeten door hun nobele beschermers toen die hen niet meer nodig hadden ter rechtvaardiging van hun aanwezigheid.

De goede uitzonderingen waren vrijwel uitsluitend zendingsmensen. Zending en missie, die ook een groot deel van het onderwijs en de gezondheidszorg in Nieuw Guinea voor hun rekening namen, hadden altijd al meer werkelijk contact met de papoea's gehad; ze waren ook minder geneigd Indonesië als het absolute kwaad te beschouwen. Ze hadden als eersten de mogelijkheid van overdracht onder ogen gezien, en bijvoorbeeld geprotesteerd tegen de zinloze invoering van het Nederlands op de scholen. Nu het zover was, bleven ze de papoea's trouw.

Op een van de laatste dagen voor mijn vertrek nam de dominee mij mee naar de leprozerie buiten Sorong, die hij daar in zijn zendingstijd had gesticht. Ik maakte kennis met de twee Zwitserse vrouwen die nu de zaak leidden. Trots liet de dominee me alles zien. De patiënten woonden in huisjes van groengeverfde planken, op traditionele korte stelten, met een golfijzeren dak: precies Hollanders die stijfjes hun best deden om de plaatselijke vormen in acht te nemen. We gingen er een binnen. Het was er kaal en schoon, met aan de muur een grote, fletse bijbelplaat: Simson verscheurt de leeuw. Het kerkje leek op de kapellen die tegenwoordig in Nederlandse buitenwijken staan. Alleen waren er twee soorten banken, rechts nieuwe voor de mannen, links oude voor de vrouwen. Voorin een ouderwets harmonium. De ziekenhuisafdeling zag er nieuw en efficiënt uit.

Het woonhuis van de twee vrouwen was het enige Europese huis in Sorong en omstreken dat van binnen niet op een luxueuze kampeertent leek. Ik kreeg thee op de voorgalerij, en moest mijn mening geven over de vooruitzichten. Ze wilden blijven, maar Nederlandse kennissen hadden hen verzekerd dat ze de komst van de Indonesiërs geen week zouden overleven. Ik zei dat ik dat niet geloofde, en dat zij bovendien het voordeel hadden uit Zwitserland afkomstig te zijn, niet uit Nederland. Erg overtuigend kan ik niet geklonken hebben, want natuurlijk bestond er een risico voor die twee vrouwen alleen in het oerwoud, in de onrustige periode die komen zou. Voor mij was het te makkelijk daar luchtig over te doen. Niet dat mijn opmerkingen iets konden veranderen, hun besluit stond al vast. Ze zijn gebleven en hebben hun werk rustig voortgezet.

Op 3 oktober ging ik met de afdeling aan boord van de Seven

Seas, een Duits schip dat sindsdien woonboot is geworden voor Rotterdamse studenten. Er waren nog wat strubbelingen geweest doordat de Nederlandse loodsen uit misplaatste vaderlandsliefde in staking waren gegaan. Aan de haven was opvallend weinig bekijks. Alleen een paar favoriete personeelsleden van het Paradise Hotel kwamen ontroerd afscheid nemen.

In Singapore mocht niemand van boord. In Aden mocht niet worden aangelegd, omdat de Engelsen er juist in vuurcontacten met infiltranten verwikkeld waren. In Djibouti werd gepassagierd: een vuilwitte stad in een droog stuk woestijn, vol legionnaires van het vreemdelingenlegioen, die hier waren geparkeerd nu ze in Algerije niets meer te doen hadden. In de Middellandse Zee stond de scheepskrant vol berichten over de Cuba-crisis. Het leek of we uit onze kleine oorlog regelrecht naar de echte oorlog voeren. Een week later was de reis om de wereld voltooid. Nog één dag moest ik naar de kazerne in Breda, waar alles was begonnen. Spullen inleveren, een laatste toespraak van de overste aanhoren, afzwaaien.